MISRÎ
DİVÂN-I İLÂHİYYATINDAKİ
ARAPÇA ŞİİRLER

NİYÂZÎ-İ MISRÎ

KADDESE'LLÂHÜ SIRRAHU'L AZÎZ
(1618-1694)



Hazırlayan
İhramcızâde
Hacı İsmail Hakkı

ALTUNTAŞ

Divan-ı İlâhiyyattaki Arapça Şiirleri ve Açıklaması 3

İSBN:
ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı- Cilt :



الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

Ya Rabbî!

Bizlere kendini tanıttın. Hatalarımızı ve günahlarımızı gördüğün halde bizleri üzmeyip tevbe kapısını açık tuttun. Azaba müstahak olsakta hep afv eden oldun. Acizliğimiz ve günahlarımızla bizi affına layık kıl.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ümmet olmak şerefini nasip kıldığın için şükrümüzü ziyadeleştir.

Huzurunda iki cihan emniyeti bulduğumuz, yolumuzdaki engelleri kaldıran Sultanımız Hz. Halid İbn-i Zeyd Ebu Eyyüb-el Ensârî radiyallâhü anhın kapısında hizmetimizi daim eyle.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin mânevi terbiyesinden istifade edebilmek için yardımını üzerimizde bâkî eyle.

Hakikat yolunda rehberim olan Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize minnetimi ifâde etmem için yardımcı ol.

Desteklerini esirgemeyen büyüklerimin ve diğer arkadaşlarımın yardımlarından dolayı onlardan razı olmanı temenni ve dualar ederim.

Tevfik ve hidâyet ancak Sendendir.

Hâkî Pâyî Mısrî

3[1]

“*Merhaba ehlen ve sehlen merhaba*”	مَرْحَبَا اَهْلاً وَ سَهْلاً مَرْحَبَا
Ya beşira-l’adli min sultâninâ	يَا بَشِيرَ الْعَدْلِ مِنْ سُلْطَانِنَا
Leyse men gatele-l’eâdî ferhartî	لَيْسَ مَنْ قَتَلَ الْاَعَادِى فَرْحَتِى
Bel bimâ ehyeyte şer’a-l’Mustafa	بَلْ بِمَا اَحْيَيْتَ شَرْعَ الْمُصْطَفَى
İnnema’llezîne etâ dayfen lekum	اِنَّمَا الَّذِينَ اَتَى ضَيْفًا لَكُمْ
Maştehâ illâ luhûmu ehl’üş-şiga	مَا اشْتَهَى اِلَّا لُحُومُ اَهْلُ الشّقَا
Vemâ nizâm’ül-âlemi illâ bi’l-adli	وَ مَا نِظَامُ الْعَالَمِ اِلَّا بِالْعَدْلِ
Ma kıyam’ül-adli bi’d-demâ	مَا قِيَامُ الْعَدْلِ اِلَّا بِالدَّمَا
Kâşifâtü’d-durri âyâtü’l-kitâbi	كَاشِفَاتُ الضُّرِّ آيَاتُ الْكِتَابِ
İn ekâme’l-hâkimûne evzânuhâ	اِنْ اَقَامَ الْحَاكِمُونَ اَوْزَانُهَا
Menbâü’l-afâti fî’d-dünya el gudâti	مَنْبَعُ الْآفَاتِ فِى الدُّنْيَا الْقُضَاةِ
Meğdeni’l-ifsâdi fîhâ’l-irtişâ	مَعْدَنِ الْاِفْسَادِ فِيهَا الْاِرْتِشَا
Min yedi’s-sultâni li ezâli’l-adli	مِنْ يَدَى السُّلْطَانِ لَا زَالَ الْعَدْلِ
Mâ istidâret fî’s-semâ şemsi’d-duha	مَا اِسْتِدَارَتْ فِى السَّمَا شَمْسِ الضُّحَى

مَرْحَبَا اَهْلاً وَ سَهْلاً مَرْحَبَا

Merhaba hoş geldin merhaba

"Merhaba" *aslında farsça kökenli olup* ***"benden size zarar gelmez"*** *anlamına gelmektedir.*

İlâhinin yazıldığı dönemde padişahtan gelen elçiye karşı söylenmiş ilahi

[1] Numaralar Divân-ı ilahiyyat Açıklaması kitabı içerisindeki numaralardır.

olabilir. Padişahın IV. Mehmet[2] olma ihtimali yüksektir. Bu dönemde rüşvet, jurnal vb. kötülükler artmıştır. Niyâzî-i Mısrî Efendimiz elçiye hakkında yapılan iftiralara inanılmaması için gelen elçiyi uyarıyor. Çünkü kötülük yapan kişiler Niyâzî-i Mısrî'nin manevî hallere vukufiyetini çok iyi bilmektedirler.

"Ey seçilmiş, ey Allah Teâlâ'dan razı olmuş ve Allah Teâlâ rızasını kazanmış kişi, merhaba! Sen kaybolursan hemen kaza gelir, feza daralır." [3]

يَا بَشِيرَ الْعَدْلِ مِنْ سُلْطَانِنَا

Sultanımızın adalet müjdecisi

لَيْسَ مَنْ قَتَلَ الاعَادِى فَرْحَتِى

Sevincim düşmanlarımı öldürenden değildir.

Niyâzî-i Mısrî haksızlıkların giderilmesi açısından sevincini ızhar ederken altta gelen mısra ile adaletin tesisinin devlet için gerekli olduğunu açıklamaktadır.

بَلْ بِمَا اَحْيَيْتَ شَرْعَ الْمُصْطَفَى

Aslında sevincim Şeriatı Mustafa'nın ihyasından dolayıdır.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yolunda olmanın ve getirdiği yolun ihya edilmesi konusundaki niyeti ile dünyevi bir rütbe veya menfaat düşüncesinin olmaması onun ehli hakikatten oluşunun emaresidir. Bütün evliyanın niyetide hep bu minval üzeredir. *Şemsi Tebrizi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz* buyurdu ki,

"Kureyşî ile Kuşeyrî *(465/1072)* ve daha başkaları da yüz binlerle yıllar geçse yine tatsız, yine zevksizdirler. Onlarda bir zevk ve bir mâna bulunmaz." [4]

---

[2] IV. MEHMET DÖNEMİ (1648 – 1687) (Köprülüler Dönemi)

Ülkede isyanların sürdüğü, rüşvet ve iltimasın yaygınlaşdığı ve sadrazamlığa getirilen devlet adamlarının başarılı olamadığı, bunalımın olduğu dönemdir. IV. Mehmet, devleti içine düştüğü bunalımdan kurtarması için Sadrazamlığı ihtiyar vezir Köprülü Mehmet Paşayı getirerek yıkımın önüne geçmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Köprülü Mehmet Paşa'dan başka aynı aileden Fazıl Ahmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Fazıl Mustafa Paşalar sadrazamlık yaptılar.

Niyâzî-i Mısrî'nin Fazıl Mustafa Paşa ile mektuplaşmaları devlet ile sorun yaşadığını göstermektedir.

[3] Mesnevi: c. I, b. 99

Buradaki mana hayatın tatlığı ve güzelliği ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemle olacağıdır. Bütün kâinat O'na medyun ve meftundur. Ehli hakikatte bütün niyetler O'nun çevresinde gelişir.

اِنَمَا الَّذِينَ اَتَى ضَيْفًا لَكُمْ

Sonra size misafir olarak gelenler.

Niyâzî-i Mısrî kendisi hakkında devlet erkânına jurnal yapanların isimlerini isteyen elçileri Lût aleyhisselâma gelen meleklerle eşleştirdi. Yani Burada anlatılmak istenen bir sonraki beytin işaretiyle belki Lût aleyhisselâma misafir gelen meleklerin kavmini helak için ondan izin istemeleridir. Çünkü Allah Teâlâ cemiyet ile ilgili olan günahlarda azabı genellikle ahirete bırakmamıştır. Ferdin tek yönlü günahı ile Allah Teâlâ afv kapısını daha açık tutarken cemiyetlerin durumunda azabı ilahiyi erken göndermiştir.

مَا اشْتَهَى اِلاَّ لُحُومَ اَهْلُ الشّقَا

Şekavet[5] ehlinin etlerini istemişlerdir.

Lût aleyhisselâmın kavmi Sodom halkı küfür ve ahlâksızlıkta çok aşırı gitmişti. Onların arasında her türlü ahlâksızlık yaygındı ve üstelik bunlar alenî olarak yapılıyordu. Bu kavim mensupları, daha önce hiç bir kavmin işlemediği büyük bir kötülük de İcat etmişlerdi. Lût kavmiyle birlikte anılan bu önemli kötülük, bilindiği gibi, livata, yani homoseksüellikti.

Lût kavminin helaki için görevlendirilen ve güzel yüzlü üç delikanlı kılığına giren melekler ve ona misafir gitmişlerdir. Her biri oldukça yakışıklı bir delikanlı kılığındaki meleklerin kendisine misafir olması, Hz. Lût aleyhisselâmı son derece sıkmıştı. Çünkü o, tanımadığı misafirlerinin melek olduğunu bilmediğinden, erkeklere düşkün olan kâfirlerin, bu güzel yüzlü delikanlılara sarkıntılık yapmasından korkuyordu. Bu sıkıntı içinde misafirlerini sapıklardan nasıl koruyacağını düşünüyordu. Korkusu boşuna değildi; nitekim onun evine genç delikanlıların geldiği kısa sürede duyuldu. Pek çok sapık, onlara sarkıntılık niyetiyle onun evinin etrafında toplanmıştı. Onların iğrenç niyetlerini anlayan Hz. Lût aleyhisselâm, misafirlerini onların tecavüzünden korumak için, onlara kızlarını nikâhlamayı teklif etti. Aklı başında olanları kendisini anlamaya ve yardıma çağırdı. Ancak Sodomlu sapıklar, onun bu teklifine razı olmadılar. Ona, kızlarıyla evlenmek gibi bir isteklerinin olmadığını, ne

[4] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M. 277), s. 367

[5] Haydutlar, eşkıyalar

istediklerini de kendisinin iyi bildiğini söylediler. Ahlâksızlıkta ne derece ileri gittiklerini, en iğrenç günahı işlemekte ne derece arsızlaştıklarını ortaya koyan bir cevap verdiler.

Hz. Lût aleyhisselâm, kendilerini kuşatan tehlikeyi genç misafirlerine bildirmek zorunda kalmıştı. Onları savunmaktan âciz olduğunu, kendisini destekleyecek bir taraftar kitlesinin bulunmadığını ve kendilerini koruyacak sağlam bir sığnağın mevcut olmadığını açıkladı ve çaresizliğini dile getirdi.

Bu kavim sapıklıkta o derece ileri gitmişti ki, şehirlerine güzel yüzlü yabancı delikanlıların geldiğini duyunca, sevinç içinde Lût'un evinin etrafına koşuşmuşlardı. İçlerinden bu ahlâksızlığa karşı çıkan hiç kimse yoktu. Böylesine iğrenç bir isteği, temizliği ve iffetiyle ma'ruf Hz. Lût'a söylemekten çekinmemeleri, bu suçun onların arasında ne kadar yaygın ve ne kadar normal sayılan bir davranış haline geldiğini ortaya koymaktadır. Onların cinsî sapıklıklarının derecesi, bu iğrenç fiili işlemek için büyük bir sevinç içinde hem de toplu bir şekilde gelmelerinden anlaşılmaktadır. Bu ahlâksızlıklarını açıkça yapmaktan çekinmemeleri, normal insanın düşünüp hayal edemeyeceği bir ahlâki çöküntüdür.

Diğer taraftan Cenab-ı Hak, bu sırada elçisi Hz. Lût aleyhisselâm'ı dinlemeyip onun evine girerek misafirlerine sarkıntılık yapmaya kalkışan kâfirlerin gözlerini kör ediverdi:

"And olsun ki, onlar Lût'un konuklan olan melekleri elde etmeye kalkıştılar, bunun üzerine gözlerini kör ediverdik. Azabımı ve ikazlarımı dinlemementin sonucunu tadın, dedik." [6]

Sonuçta Lût Kavmi helak oldu.

Niyâzî-i Mısrî'nin bu konuyu burada zikretmesinin sebebi ne olabilir diye düşünürsek mecmuâsından anlaşılmaktadır.

"..suâl ey mısri sana emn nedendür bize söyle tâ ki bize yakin hasıl ola cevab egerçi emn vahy iledir velakin hasmı iskât içün delil getürelüm ayet budur ***"Lût, Keşke size yetecek bir kuvvetim olsa veya sağlam bir yere sığınsam"*** [7] dedi. İmdi benüm adım da Lût'dur beni livâtaya sa'y etdükleri içün Allah ve resûlü Lût ile zikr etdiler. Her sonra gelen evvelkini câmi'dür lâsiyyemâ hatmun ma'nası odur ki cemi peygamberleri ve velileri câmi'dür her birinün sırrı onda bulunur dimekdür…."[8]

Yukarıdaki dördüncü mısraın işaretiyle Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin Limni sürgününde çektiği sıkıntılarını ancak Rasûlüllah sallallâhü

---

[6]Kamer, 37; (Prof. Dr. İsmail Yiğit, Peygamberler Tarihi, Kayıhan Yayınları: 279-282)
[7] Hud, 80
[8] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 60b

aleyhi ve selleme olan kuvvetli bağı ile telâfi edebildiği anlaşılmaktadır.

وَ مَا نِظَامُ الْعَالَمِ اِلاَّ بِالْعَدْلِ

Dünyanın düzeni adaletle mümkündür.

"Kendine gel de o kötü dalı kes, buda. Bu güzel dala su ver de tazelendir.
Şimdi ikisi de yeşil ama sonuna bak.
Bu sonunda bir şeye yaramaz, öbürüyse meyve verir.
Bağın suyu buna helaldir, ona haram.
Aralarındaki farkı sonunda görürsün vesselam. Adalet nedir?
Ağaçlara su vermek. Zulüm nedir? Dikeni sulamak. Adalet bir nimeti yerine koymaktır, her su çeken tohumu sulamak değil. Zulüm nedir?
Bir şeyi yerinde kullanmamak, yeri olmayan yere koymak. Bu da ancak belaya kaynak olur.
Tanrı nimetini cana, akla ver, iç ağrısına uğramış, düğümlerle, sıkıntılarla dopdolu olmuş tabiata değil." [9]

مَا قِيَامُ الْعَدْلِ اِلاَّ بِالدِّمَا

Adaletin tesisi ise kanla mümkündür.

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki;
"Yarayı deşmek lazım. Deşeceğin yerde üstüne merhem korsan pisliği kökleştirmiş olursun. Yaranın altındaki eti yer. Yarı faydası olsa elli tane ziyanı olur. " [10]
"Şeriatta ihsan da var ceza da. Padişah, başköşeye geçer; at ahıra bağlanır.
Adalet nedir? Bir şeyi lâyık olduğu yere koymak.
Zulüm nedir? Lâyık olmadığı yere koymak.
Allah Teâlâ'nın yarattığı bir şey abes değildir. Kızgınlık, hilim, öğüt, hile... hepsi doğrudur. Bunların hiç biri mutlak olarak hayır değildir. Aynı zamanda mutlak olarak şer de değildir. Her birinin yerinde faydası vardır, yerinde de zararı. Onun için bilgi vaciptir, faydalıdır." [11]

---

[9] Mesnevi: c. V, b. 1086-1093
[10] Mesnevi, c. VI, b. 2605-2606
[11] Mesnevi, c. VI, b. 2595-2599

كَاشِفَاتُ الضُّرِّ آيَاتُ الْكِتَابِ

Gam ve kederi giderende Kur'an-ı Kerim ayetleridir.

Kur'ân-ı Kerim gönüllere şifadır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu;

"Kur'an'dan, mü'minler adına şifa ve rahmet olan ne varsa onu indiririz. O, zalimlerin ancak zarar/kayıplarını artırır." [12]

اِنْ اَقَامَ الْحَاكِمُونَ اَوْزَانَهَا

Şayet hâkimler şartlarına riayet ederlerse

Kur'ân-ı Kerim, İslâm toplumunun başvuracağı yegâne yol gösterici (=hidayet rehberi)dir. Hâkimler hükümde onun kıstaslarını alırsa hükümde yanılmaları olmayacak kadar az olur. Kur'ân-ı Kerim'in kapsadığı ahkâm içinde insanlığın zararına sebep olacak bir hüküm bulmak mümkün değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Cahiliyye(t) yargısını mı istiyorsunuz? Akleden bir kavim için Allah'tan daha iyi hükmeden kim olabilir!" [13] Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ey inananlar; Allah'a itaat edin, Resûl'e ve kendinizden olan yöneticilerinize de itaat edin! Herhangi bir şey hakkında tartışacak olursanız, onu Allah'a ve Resûl'üne götürün. Eğer Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsanız, bu (yol) sizin için daha hayırlı ve yorum bakımından da en güzel olanıdır." [14]

مَنْبَعُ الْآفَاتِ فِي الدُّنْيَا الْقُضَاةِ

Dünyada belaların kaynağı yargıçlardır.

[Kendi hâlinde ebedî bir muhalif olan Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hikemiyat diliyle sosyal hayattaki sıkıntının birini perde arkasından zamanında da görmüş birisidir. Lisan-ı hâl ve kâl ile bunları söylemiş: **Dünyada ne belâ varsa kaynağı yargıçlar ve kadılardır. Bozgunculuğun sebebi de rüşvettir.**

Bu satırlar yöneticelerin rüşvetle ilgili şikâyetini hatırlatır. Yani rüşvetin bir türlü üstesinden gelemediklerinden yakınırlar ve bunun suçunu da başkalarına yüklerler. Acaba gerçekten de rüşvetin üstesinden gelemezler mi, yoksa gelmek istemedikleri için rüşvet mi onların üstesinden gelir?

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, dönemindeki kadılardan ve

---

[12] İsra, 82
[13] Maide, 50
[14] Nisa, 59

dolayısıyla Osmanlı yargıçlarından şikâyet eder ve mizacı onlarla elbette ki imtizaç etmez. Bununla birlikte onun bu ifadesi aslında adil yargıçların azlığına ve kibriti ahmer gibi yokluğuna işaret etmektedir. Bu da bir hadis-i şerifi doğrulamaktadır: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Kadılar üç sınıftır. İki sınıfı cehennemlik, bir sınıfı da cennetliktir. Cehenneme gideceklerden biri bilerek haksız hüküm veren kadı, öteki de bilmeyerek haksız hüküm veren kadıdır. Cennetlik olanı ise, hakkıyla hüküm veren hâkimdir.[15]][16]

Bu konu hakkında Hazreti Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin adaletsiz hâkimlerin kazançları hakkındaki düşüncesini bilmek yerinde olacaktır.

> Bir şahsa, karısı *"Ne söylersem onu yapacaksın ve eğer yapmazsan üç talâk ile boş olayım"* diye yemin ettirdi. Kocası razı oldu. Kadın: "Bir batman domuz eti yemen lâzımdır" dedi. O Müslüman bu vaziyet karşısında şaşırıp kaldı. Hiçbir bilgin onun bu müşkülünü halledemedi. Kalkıp Mevlânâ hazretlerine geldi. Ağlayıp sızlayarak durumunu bildirdi. Mevlânâ
>
> "Kadı-nın (Yargıç) mahkemesinden bir batman ekmek satın alıp ye de boşanma vâki olmasın" buyurdu. [17]

مَعْدَنِ الْاِفْسَادِ فِيهَا الْاِرْتِشَا

Bozgunculuğun kaynağıda rüşvettir.

Rüşvet

Sözlük anlamı Kamus'a göre ücret'tir (cu'l). **Reşa** rüşvet verdi, **irteşa** rüşvet aldı, **isterş** rüşvet istedi anlamlarına gelir. [18]

«El-Misbah» a göre; rişvet, bir kişinin hâkime veya başkasına, lehine hüküm verilmesini sağlamak veya bir isteğine taraftar etmek karşılığında verdiği maldır. Çoğul olarak rişa, rüşa şeklinde kullanılır.

Rüşvet kitap, sünnet ve icm'a göre haramdır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin; bildiğiniz halde günaha girerek insanların mallarından bir kısmını yemek için onu hâkimlere aktarmayın."[19]

Bu konuda pek çok hadis vardır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

---

[15] Ebû Dâvûd, Akdiye; 2 (3573)
[16] ÖZCAN, Mustafa, YENİASYA, Jüritokrasi ve Fitne, 08.04.2008
[17] (YAZICI, 1995), s. 656-(380)
[18] (SAHILLİOĞLU)
[19] Bakara, 188

buyurdu ki;

"Hükümde rüşvet alan ve rüşvet veren ve aracılık eden kimseyi lanetlemiştir." [20]

Rüşvet dört kısımdır;

1) Her iki tarafa da haram olan rüşvet, yargıç olmak için verilen rüşvettir. Rüşveti veren yargıç olamaz. Bu şekilde verilen rüşveti alana da rüşvet haramdır, bu yolla yargıç olmak da haramdır.

2) Bir davada lehinde bir hüküm almak için yargıca verilen rüşvet de, bu münasebetle verilen karar haklı olsun olmasın, her iki taraf için haramdır.

3) Can veya mala bir zarar gelmesinden korkularak verilen rüşvet, alan için haram, veren için değildir.

4) Bir kimse malına göz dikildiğini anlayarak bu malın bir kısmını rüşvet olarak verirse, rüşvet veren bakımından helâl, alan bakımından haramdır.

Rüşvete girmeyen hediyelerde vardır. Buna göre

Hediyelerde üç çeşittir.[21]

1) Hediye elden ve hediye alan bakımından helâl olan. Dostluk ve sevgi için verilen hediyeler bu meyandadır.

2) İki taraf bakımından da haram olan hediye. Zulme yardım için verilen hediyeler bu durumdadır.

3) Yalnız veren bakımından helâl olan hediye bir zulmün önünü almak için verilen hediyedir ki alan için haramdır.

مِنْ يَدَى السُّلْطَانِ لاَ زَالَ العَدْلِ

Sultanın elinde kudret olunca adalet gitmez.

Sultanın güçlü olması adaletin tesisi için gereklidir. Sultanın güç bulabilmesi içinde devletin kurulması ve bulunması gereklidir. Devletleşmenin önemli olduğunu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Medine'ye hicretinden sonra ilk uygulamasından anlamaktayız.

İslam Devletinin temeli 620 ve 622 yıllarında yapılan Akabe biatleriyle başlar. 620 yılında 12 Medineli Müslüman ellerini Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin avucuna koyarak

"gerek sıkıntı ve müzayaka ve gerekse sevinç ve sürur halinde (söz) dinlemek ve itaat etmek (başta gelir) ve (sen) bizim üzerimizde bir tercihe sahip olacaksın ve biz emretme yetkisini taşıyan âmire – bunu kim elinde bulundurursa bulundursun- itiraz ve muhalefette bulunmayacağız.

Allah Teâlâ yolunda, bizi küçük gören ve horlayan kimsenin bizi ayıplamasından çekinmeyeceğiz.

---

[20]Tirmizî, Ahkâm 9, (1336); Ebu Dâvud da bu hadisi sadece İbnu Ömer radıyallahu anh'tan tahric etmiştir (Akdiye 4, (3580).

[21] (SAHİLLİOĞLU)

Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmayacağız, aramızda hiçbir iftirada bulunmayacağız ve senin hiçbir iyi hareketinde sana karşı itaatsizlik etmeyeceğiz"

demişlerdir. Bu biatle, sağlam bir devletin doğabilmesi için gerekli olan ortamın oluşmaya başlamıştır. İki yıl sonra bu kez yetmiş kişi tarafından ikinci kez biat yapılmıştır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin uygulamasıyla anlaşılan icranın kudreti bulmuş sultan ile olacağıdır.

مَا اِسْتَدَارَتْ فِي السَّمَا شَمْسِ الضُّحَى

Tâki kuşluk güneşi semâda kaldığı müddetçe

Şems'üd Duha kuşluk güneşi demektir ki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhâniyeti güneşin en güzel parladığı zamandaki durumuna benzetilmiştir. Sultana eğer Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme tabi olursa kıyamete kadar hükmünün süreceği işaret etmiştir. Fakat tarihi açıdan bakılınca böyle olmadığını görmekteyiz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hakkında Allah Teâlâ'nın büyük ihsanları vardır. Her halükarda Kur'ân-ı Kerim'de dile getirilmiştir. Bunlardan birisi olan **Duhâ suresi** Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hakkında inmiş ve Allah Teâlâ katında O'na verilen değeri anlatmaktadır.

Fakih Kâadı İyaz *(Allah onu muvaffak kılsın)* der ki: "Bu sure altı yönden peygamberimizin büyüklüğünü, Allah Teâlâ indindeki yüksek mevkiini belirtmiştir.

1—Allah Teâlâ onun mevkiini belirtirken, **"And olsun kuşluk vaktine, insanların sükûna vardığı dem geceye ki,"**[22] diye yemin etmiştir. Tabiî bu, derecelerin en büyüğüdür. Ona verilen payenin ulviyetini belirtmektedir.

2—Nezdindeki yerini, huzurundaki değerini: ***"(Habibim)" Rabbin seni terketmedi. (Sana) darılmadı da."*** [23] kavli ile belirtmiştir. Yani, bu şu demektir: Allah Teâlâ seni bırakmadı, sana kızmadı, seni kendisine elçi edindikten sonra asla ihmal etmedi.

3—Cenâb-ı Hak; ***"Elbette âhiret senin için dünyadan hayırlıdır."*** [24] buyurmuştur.

İbn İshak'ın tefsiri: "Allah Teâlâ'ya dönüşünde, dünyada sana verdiklerinden daha iyileri ve daha üstünleri vardır. Seni b. Abdullah-Tusteri: *"Yani gerek şefaat ve* Makam-ı Mahmut *gibi payelerden yanımda sakladığım şeyler senin için dünyadan daha hayırlıdır."* diye tefsir etti.

[22] Duhâ, 1-2
[23] Duhâ, 3
[24] Duhâ, 4

4—***"Muhakkak ki Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın!"*** [25] kavl-i celîlinde belirtilen husustur. Bu âyet (her iki cihanda da) Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bahş edilen birçok lütuf, ihsan, saadet ve Çeşitli ni'metleri camidir.

İbn İshak: *"Dünyada başarıya erdirmek, âhirette de, ona bol sevab vermekle onu hoşnut kılacaktır"* diye tefsir etti. Bazılarına göre: *"Ona şefaat ve* Havz-ı kebiri *vermekle hoşnut edecektir"* diye tefsir olunmuştur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin âlinden diye bazıları tarafından rivayet edilmiştir.

"KUR'ÂN-I KERİM'DE BUNDAN ÇOK ÜMİT VEREN BİR ÂYET DAHA YOKTUR." Allah Resulü, tabiidir ki, ümmetinden hiç kimsenin ateşe atılmasına razı olmayacaktır...

5— Bu surenin sonlarına doğru (gelen âyetlerde sayılan) Allah Teâlâ'nın ona hazırlamış olduğu nimetler:

Onu hidâyet etmiş...

Malı yokken kendisini zengin etmiş...

İnsanları irşat etmeye onu muvaffak kılmış...

Yahut kalbine tükenmeyen bir hazineyi andıran kanaati vermekle onu zengin etmiş...

Yetimken onu dedesinin terbiyesine vermiştir... Yahut da Allah bizzat onu himayesine almıştır. [26]

Hulâsa; buna benzer manalar verilmiştir, müfessirler tarafından bu sûrenin âyetlerine, Kimisi de şu manayı vermiştir:

"Senin sayende, dalâlette olanları hidayete erdirmiştir. Senin sayende fakir ve yoksulları zengin kılmıştır. Yetim ve kimsesizleri de yine senin sayende himaye ettirmiştir." Evet, Allah ona, bütün bu ihsanlarını hatırlatmıştır. Yine bilinen şeylerdendir: Onu küçüklük, yetimlik anında yalnız bırakmayan Allah Teâlâ elbette ki büyüdükten, hele hele rasullüğe erdirdikten sonra da yalnız ve yardımsız bırakmamıştır.

6— O'na vermiş olduğu bunca nimeti açıklamasını ve ondan bahsetmesini, Allah Teâlâ ona emretmiştir. Ve şöyle buyurmuştur:

"Bununla beraber Rabbinin nimetini durmayıp söyle (anlat)." [27]

Kişinin kendisine yapılan in'amdan veya iyilikten bahsetmesi, bir nevi şükür sayılır elbette. Bu hitabı, şüphe yok ki; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme has olmakla beraber onun şahsında tüm ümmetine şamildir. [28]

---

[25] Duhâ, 5

[26] Duhâ, 6-10 ayetleri

[27] Duhâ, 11

[28] Fakih Kâadı İyaz, Şifâ-i Şerif, trc: Naim ERDOĞAN- Hüseyin S. ERDOĞAN, Bedir Yay. İstanbul, 1975, s. 43-45

4

“*Hamden ilahi ala ma ente melce-una*”	حَمْدًا اِلٰهِى عَلَىَ مَا اَنْتَ مَلْجَاؤُنَا
Mimmen etâ vehüve gazbânün ve muhlikuna	مِمَّنْ اَتَى وَهُوَ غَضْبَانٌ وَ مُهْلِكُنَا
Ve leysemin satveti’s-sultani lî şafiun	وَ لَيْسَ مِنْ سَطْوَةِ السُّلْطَانِ لِى شَافِعٌ
İllâ imâmü’l-Hüdâ el Mehdîyyü müngizünâ	اِلاَّ اِمَامُ الْهُدَى اَلْمَهْدِىُّ مُنْقِذُ نَا
Sümme Îsâ lealle’llâhe yünezzilehû	وَ ثُمَّ عِيسٰى لَعَلَّ اللهُ يُنَزِّلُهُ
Bi bedrin meşriganâ ve şemsün mağribena	بِبَدْرٍ مَشْرِقَنَا وَ شَمْسٌ مَغْرِبَنَا
Evhâ ileyye bihâzel’kavli lî melekün	اَوْحَى اِلَىَّ بِهٰذَا الْقَوْلِ لِى مَلَكٌ
Fî hâzihî’l-leyleti’z-zalmâi melhemünâ	فِى هٰذِهِ اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مَلْهَمُنَا
Lâ tahsebû inne ze’l-Mısrî zû veclin	لاَ تَحْسَبُوا اَنَّ ذَا الْمِصْرِىِّ ذُو وَجَلٍ
Min kahri deccâlikum va’llâhi yensuranâ	مِنْ قَهَرِ دَجَّالِكُمْ وَ اللهُ يَنْصُرُنَا

حَمْدًا اِلٰهِى عَلَىَ مَا اَنْتَ مَلْجَاؤُنَا

Hamd sığınak yerim olan ilâhımadır.

Allah Teâlâ´dan başkasına hamd ve teşekkür mecazidir. Burada kullanılan hamd sığınılma sözü ile Allah Teâlâ´nın nimetlerini için şükür ifadesidir.

مِمَّنْ اَتَى وَهُوَ غَضْبَانٌ وَ مُهْلِكُنَا

Bizi gazapla helak etmek için gelecek olana

Dünya bizim helak olmamıza sebep olacak her şey ile doludur. Helak olmakta kaza ile olan ise vaktinden önce olan yok olmadır. Kıyamet bu yok olmanın en şiddetlisidir. Bu korku mümin ve kâfir için dehşet ifade eder. Sonsuzluk mümin ve kâfir için mutluluk vermektedir. Kıyamet ise imtihan olan hayatın neticelenmesidir.

وَلَيْسَ مِنْ سَطْوَةِ السُّلْطَانِ لِى شَافِعٌ

Sultanın vuruşuna karşı bir şefaatçimde yoktur.

Sultanın vuruşu fiile çıkmış iradedir. Hükümden sonraki dönüşü olmayan iradeye ancak teslim olmaktır. Kıyametten önce olacak olaylar hakkında kimsenin de kurtuluşu yoktur. Çünkü artık sonuç verecek amellerin hepsi sonlanmıştır. Artık işaretler açık şekilde görülmeye başlamıştır. Çok şiddetli geçecek zamanların ve fitnenin önünü alacak kurtarıcı için beklentilerden başka bir çarede üretilmeyeceği anlaşılmaktadır.

Hz. Ebu Mûsa radiyallâhü anh anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Kıyametten hemen önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü'min olarak sabaha erer, akşama kâfir olur; mü'min olarak akşama erer, sabaha kâfir çıkar. O fitnede oturan, ayakta durandan hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşa vurun. Sizden birinin evine girerlerse Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil.)"[29]

اِلاَّ اِمَامُ الْهُدَى الْمَهْدِيُّ مُنْقِذُ نَا

Ancak hidayet İmamı Mehdî kurtarıcımızdır.

وَ ثُمَّ عِيسىٰ لَعَلَّ اللّٰهُ يُنَزِّلُهُ

Umulur ki İsâ aleyhisselâmı indirir.

Niyâzî-i Mısrî'nin İsâ aleyhisselâmın inmesini murad ederken umutsuzluğunu ve sıkıntılı dönemin bitmesini arzulamasındandır. Onun ehl-i keşften olduğunu bildiğimize göre bu isteyişindeki karamsarlık çektiği sıkıntıların aşırı derecede artmasındandır. Sosyal hayat zamanı itibarıyla bencilleşmiş, maddî ve manevîyat ehli hadlerini aşmada bir yarışa girmişlerdir. Niyâzî-i Mısrî'de kıyamet kopsa ne olur ki, diyerek dileklerini beyan etmektedir.

HZ. İSÂ aleyhisselâmın NÜZÛLÜ [30]

---

[29] Ebu Davud, Fiten 2, (4259, 4262); Tirmizi, Fiten 33, (2205). Ebu Davud, *"koşandan"* kelimesinden sonra şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Yanındakiler: *"Bize ne emredersiniz (ey Allah'ın Resûlü!)?* dediler. ***"Evinizin demirbaşları olun!"*** buyurdu."

[30] (YAMAN, Ekim,2002), s. 40

Hz. İsâ'nın yeryüzüne inişi ile ilgili bir diğer terim ise Mesih sözcüğüdür. Mesih kelimesi. Arapçaya Âramca Meşiha veya İbrânice Hâ-Meşîha"dan geçmiş olup ***"ölçmek, mesh etmek, günahlardan temizlenmiş, sıddîk (tereddütsüz inanan), yürüyen, seyahat eden"*** anlamlarına gelmektedir. Oldukça eski dönemlere uzanmakta olan kurtarıcı mesih inancı Mecusilik. Hinduizm. Budizm. Brahmanizm gibi birçok inanç sisteminde görülmektedir. Eski Ahit'te İsrailoğullarından bir nebi geleceği bildirilmekte (Tesniye: 18/3 5). Yahudiler bu kişinin Davud oğlu Mesih olacağına, fakat ondan önce Yusuf oğlu Mesih geleceğine inanmaktadırlar. Yeni Ahit'te Hz. İsâ aleyhisselâmın bulutlar üzerinde ikinci defa gelişinden açıkça bahsedilmektedir (Matta: 26/64; Yuhanna: 4/25-26). Hıristiyanlar Hz. İsâ'nın ahir zamanda yeryüzüne inerek bin senelik ilahi imparatorluğunu Filistin'de kuracağına inanmaktadırlar.

Kur'an-ı Kerimde adı geçen ve İsrail oğullarına gönderilen Hz. İsâ aleyhisselâmın, doğumu bir mucize olduğu gibi yeryüzünden semaya kaldırılması da ayrı bir mucizedir. Kur'an-ı Kerim onun dünyaya gelişini şöyle haber verir:

"Allah Teâlâ katında İsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah Teâlâ onu topraktan yarattı. Sonra ona: "Ol!" dedi ve oluverdi" [31]

Hz. Âdem aleyhisselâmı topraktan anasız ve babasız yaratan Allah Teâlâ, İsâ aleyhisselâmı da babasız yaratmıştır. Hz. İsâ aleyhisselâm otuz yaşında iken kendisine rasüllük görevi verildiğinde durumu hemen İsrailoğullarına haber verdi. Hz. İsâ aleyhisselâmın davetine kulak vermeyen ve ellerindeki Tevrat'ı tahrif edip pek çok değişiklikler yapan İsrailoğulları İsâ aleyhisselâma inanmadılar. Hz. İsâ aleyhisselâm mucizeler göstererek etrafına insanlar toplamaya başlayınca

İsrailoğulları kendisini ve ona inananları durdurmak için pek çok yol denediler, sonunda Hz. İsâ aleyhisselâmı öldürmeye karar verdiler. Ancak Allah Teâlâ onların planlarını etkisiz hale getirdi. Yahudiler, Hz. İsâ aleyhisselâma benzeyen birini yakalayıp astılar ve Hz. İsâ aleyhisselâmı öldürdüklerini sandılar. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

"Ve Allah Teâlâ 'nın elçisi Meryem oğlu İsâ'yı öldürdük, demeleri yüzünden (onları lanetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar, fakat (öldürdükleri) onlara İsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah Teâlâ onu (İsâ'yı) kendi katına kaldırmıştır. Allah Teâlâ izzet ve hikmet sahibidir. Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de O, onlara şahit

---

[31] Al-i İmran, 59

olacaktır." [32]

İsâ aleyhisselâmın ismi Kur'an-ı Kerimde yirmi beş yerde geçmektedir. Bu ayetlerden bir kısmı üzerinde farklı yorumlar yapılarak farklı anlayışlar ortaya konmuştur. Çoğunluk İslam âlimlerine göre Allah onu kudreti ile manevi semalardaki hususi mevkiine kaldırmıştır, kıyametten önce tekrar dünyaya gönderecektir. O zaman bütün Ehl-i Kitap onun rasül olduğuna inanacak, yanlış inançlarından kurtulacaklardır. Bir başka anlayışa göre, Allah Teâlâ onu Yahudilerden korumuş, eceli gelince onu vefat ettirmiş ve ruhunu semadaki yerine kaldırmıştır. Kıyametten önce gelecek olan da onun ruhudur. Biz bu başlık altında Kevserî'nin konu ile ilgili yorum ve görüşleri şu şekildedir.

İsâ aleyhisselâmın semaya kaldırılması (ref'ı) ve kıyamete yakın yeryüzüne ineceği hadislerde de yer aldığından ilk kelâm kitaplarından başlamak üzere her dönemde yazılan eserlerde kıyametin alametlerinden birisi de Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inişi olduğu ifade edilmiştir. Konunun uzamaması için biz burada sadece iki eserden alıntı yapacağız. Hicri 150 de vefat eden İmam Azam Ebu Hanife rahmetu'llâh aleyh yazdığı *el-Fıkhu'l-Ekber* isimli eserinde: ***"Deccâlın ve Ye'cüc ve Me'cücün çıkışı, güneşin batıdan doğuşu, İsâ aleyhisselâmın semadan inişi sahih haberlerle meydana geleceği haber verilen diğer kıyamet alametleri haktır ve meydana gelecektir."*** demektedir. Taftazanî (ö. 797/1395) de eserinde ***"deccalin, dabbetül arzın, Ye'cüc ve Me'cücün çıkışı, İsâ aleyhisselâmın semadan inişi, güneşin batıdan doğuşu gibi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kıyamet alameti olarak haber verdiği şeyler haktır"*** demektedir.

Hz. İsâ'nın ineceğini inkâr edenler Allah Teâlâ'nın: ***"Ey İsâ! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim."*** [33] Ayetinde geçen "müteveffîke" kelimesi ile ***"Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensin"*** [34]ayetindeki "teveffeyteni" kelimesini öldürmek manasına alıp, Hz. İsâ aleyhisselâmın ölmüş olduğunu iddia ederler. Ayrıca ***"bilakis Allah onu katına kaldırmıştır, Allah izzet ve hikmet sahibidir"***[35] ayetindeki semaya kaldırılmasını, maddi bir kaldırılış değil, manevi bir yükseliş olarak yorumlarlar. Konu ile ilgili çoğunluğun görüşüne karşı görüş

[32] Nisa, 157–159.
[33] Al-i İmran, 55.
[34] Maide, 117.
[35] Nisa, 158.

bildiren kişilere cevap olmak üzere bir eser yazan Zâhid el-Kevserî, ilgili ayetleri yorumlayarak şöyle demektedir:

"İsâ aleyhisselâmın semaya kaldırılışını bildiren ayette geçen "rafea" kelimesinin gerçek manası bir şeyi aşağıdan yukarıya nakletmek demektir ve semaya bizzat kendisinin kaldırıldığını ifade eder. Ayette kelimeyi mecaz manaya hamletmeyi gerektiren bir karine yoktur. Dolayısıyla mecaz manaya hamledip ruhu yükselmiştir denilemez"

Kevserî, İsâ aleyhisselâmın semaya raf'ının ruhen olamayacağını şu yorumlarla iddia etmektedir: Ayet, Yahudilerin: *"biz İsâ'yı öldürdük"* sözlerine cevap mahiyetinde gelmiştir. İsâ aleyhisselâmın öldürülmeyip semaya kaldırıldığını ifade eder. Bazılarının dediği gibi Hz. İsâ aleyhisselâmın öldürülüp semaya ref' edilenin ruhu olduğunu iddia etmek, Yahudilerin iddiasını reddetmek değil, onları desteklemek olur. Hâlbuki ayet onların iddiasını çürütmek için gelmiştir. Ayrıca Hz. Allah Hz. İsâ aleyhisselâmı, bedeni ve ruhu ile birlik olarak semaya yükseltmemiş olup sadece onu ruhu ile yükseltmiş olsaydı, bu Hz. İsâ'nın öldürülmesine aykırı olmazdı. Çünkü nice peygamberler öldürülmüş, şehit edilmiş sonra da ruhları yükseltilmiştir. Hâlbuki bu ayette Hz. İsâ aleyhisselâmın yükseltilip kaldırılması öldürülmesine zıt olarak gösterilmiş, öldürülmediğine delil gösterilmiştir. Bu durum gösteriyor ki, Hz. İsâ aleyhisselâmın yükseltilmesi ruh ve bedeni ile yükseltilmesidir. Hz. İsâ aleyhisselâmın ölmediğini, hayatta olduğunu göstermektedir. Kevserî, yukarıda mealini verdiğimiz ayetlerde geçen "teveffa" kelimesinin ölüm anlamına değil, kabzetmek ve almak anlamına geldiğini diğer ayetlerle pekiştirerek şöyle der: ***"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini belirli bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır."*** [36] Bu ayette geçen *"teveffi"* kelimesi *"ölüm"* değil *"almak"* manasına kullanılmıştır. Eğer ölüm manasına gelseydi *"mevt"* kelimesinin, anlamsız olması gerekirdi, hâlbuki Allah Teâlâ 'nın kelâmında anlamsız kelimenin olması düşünülemez. Dolayısıyla ayetlerde geçen "teveffi" kelimeleri ölüm anlamına değil huzura almak manasınadır. Hz. İsâ ölmemiş diri olarak semaya kaldırılmıştır." Kevserî, ***"Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şahit olacaktır"***[37]ayetinde geçen *"ölümünden evvel"* kelimesinin yeryüzüne inişinden sonraki ölümü olduğunu söylemektedir." ***Şüphesiz ki o (İsâ), kıyametin (ne zaman kopacağının) bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur"*** [38]ayetindeki zamirin Hz. İsâ aleyhisselâma raci olduğunu söyleyen el-Kevserî, ayette geçen *"le ılmün"* kelimesinin *"lealemün"*

---

[36] Zümer, 42.
[37] Nisa, 159.
[38] Zuhruf, 61.

şeklindeki kıraatlarını da göstererek Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inişinin, kıyametin alametlerinden olduğunu da söylemektedir. Zâhid el-Kevserî bu bilgileri verdikten sonra Hz. İsâ aleyhisselâmın diri olarak semaya kaldırıldığını, ahir zamanda yeryüzüne ineceğini söyler. Bunun dışındaki görüşlerin delile dayanmayan hayallerden ibaret olduğunu, mütevatir hadislerin de İsâ aleyhisselâmın semaya diri olarak kaldırılıp ahir zamanda ineceğini ifade ettiğini söyler ve ümmetin de aynı inanç üzere devam ede geldiğini belirtir. (Kevserî, *Nazratün Âbirah*, s. 105.)

İsâ aleyhisselâm çarmıhta öldü ve sonra yeniden dirildi mi?

Asırlar boyunca İsâ aleyhisselâmın çarmıhta ölüp ölmediği sorununa verilen tek bir **"doğru- kesin"** cevap asla olmamıştır. Gerçekte tefsircilerin geniş çaplı ve bilgince düşüncelerinin gösterdiği gibi, bu sadece "evet ya da hayır" ile cevaplanacak bir sorun değildir. Müslümanların asırlardır verdikleri farklı cevaplar arasında, Hıristiyanlarla ortak bir zemin bulmak için günümüz Müslüman veya Hıristiyanlarının sandıklarından daha fazla imkân vardır. Temel tefsirlerde bulunan yorumların kısmi bir listesi aşağıdadır:

1) ölüme benzetilme teorisi
2) uyku teorisi (çarmıhta bilincini yitirme dâhil)
3) kabz
4) kronolojik dönüşüm, eskatalojik ölüm ve yeniden dirilme ile birlikte
5) Allah Teâlâ İsâ aleyhisselâmın dünya hayatına son verdi
6) Allah Teâlâ İsâ aleyhisselâmı ruh ve beden olarak bütünüyle aldı
7) Ne zaman ve nerede ölüm ve yükselişin vuku bulduğu noktasında bilinemezcilik
8) Benliğin ve dünyevi arzuların ölümü
9) Tıpkı şehitler gibi İsâ aleyhisselâm gerçekten öldü ancak şimdi Allah Teâlâ katında diridir
10) Gerçek zahiri ölüm ve yeniden dirilme.

Kuşkusuz bütün bu yorumlar birbirlerini dışlamamaktadırlar. Sözgelimi, 3., 5. ve 6. şıklar aynı şeyi söyleyen farklı sözler olarak kabul edilebilir. Bunun Müslüman-Hıristiyan diyaloğu ile ilgili imaları nelerdir? 10. şık kuşkusuz Hıristiyanlar ile aynı zemine sahiptir. Ancak 3., 5., 6., ve 9. şıklar yine yakın zemine işaret etmektedirler.[39]

İsâ aleyhisselâmın Nüzulünün Tasavvufî Yorumu

Mehmed Emin Tokadî'ye göre, Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inişi, akl-ı me'âdın (uhrevî akıl) yakîn nuru ile insanda görünmesinden kinâyedir. Hz. İsâ aleyhisselâmın indikten sonra Deccâl'ı öldürmesi ve onun kötülükleri

---

[39] CUMMİNG, Joseph L. İsâ aleyhisselâm Çarmıhta Öldü mü? Sünni Tefsir Kitaplarında İsâ aleyhisselâmın Dünyevi Hayatının Sonu Hakkında Tarihi Düşünceler

yaymasına son vermesi ise akl-ı me'adın kötü sıfatların ortaya çıkmasını önlemesi şeklinde tevil edilir. [40]

Cilî ise, Hz. İsâ aleyhisselâmın Allah Teâlâ'nın ruhu/ruhu'llah olduğunu ve hakkı temsil ettiğini belirterek, hak belirince batıla ait olanların ortadan kalkacağını ifade eder. Yani hak/gerçek ortaya çıkınca insana şüphe veren ve karışıklık meydana getiren onun dışındaki her şey yok olup gider. [41] Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Deccâl'ın kötülüğü ve onu yaymayı, Hz. İsâ aleyhisselâmın ise söz konusu çirkinliklerin ortadan kalkmasını ve iyiliklerin meydana gelmesini temsil ettiği söylenebilir.[42]

Bediüzzaman Said Nursî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Hz. İsâ aleyhis selâmın nüzülü hakkındaki görüşleri

Âhirzamanda Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın nüzulüne ve Deccâl'ı öldürmesine ait ehadîs-i sahihanın mana-yı hakikîleri anlaşılmadığından, bir kısım zahirî ülemalar, o rivayet ve hadîslerin zahirine bakıp şüpheye düşmüşler. Veya sıhhatini inkâr edip veya hurafevari bir mana verip âdeta muhal bir sureti bekler bir tarzda, avam-ı müslimîne zarar verirler. Mülhidler ise, bu gibi zahirce akıldan çok uzak hadîsleri serrişte[43] ederek, hakaik-i İslâmiyeye tezyifkârane bakıp taarruz ediyorlar. Risale-i Nur, bu gibi ehadîs-i müteşabihenin hakikî tevillerini Kur'an feyziyle göstermiş. Şimdilik nümune olarak bir tek misal beyan ederiz. Şöyle ki:

Hazret-i İsâ aleyhisselâm Deccâl ile mücadelesi zamanında, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm onu öldüreceği vakitte, on arşın yukarıya atlayıp sonra kılıncı onun dizine yetiştirebilir derecesinde, vücudça o derece Deccâl'ın heykeli Hazret-i İsâ'dan büyüktür, diye mealinde rivayet var. Demek Deccâl, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm'dan on, belki yirmi misli yüksek kametli olmak lâzım gelir. Bu rivayetin zahirî ifadesi sırr-ı teklife ve sırr-ı imtihana münafî olduğu gibi, nev'-i beşerde cari olan âdetullaha muvafık düşmüyor.

Hâlbuki bu rivayeti, bu hadîsi, hâşâ muhal ve hurafe zanneden zındıkları iskât ve o zahiri ayn-ı hakikat itikad eden ve o hadîsin bir kısım hakikatlarını gözleri gördükleri halde daha intizar eden zahirî hocaları dahi ikaz etmek için, o hadîsin bu zamanda da ayn-ı hakikat ve tam muvafık ve mahz-ı hak müteaddid manalarından bir manası çıkmıştır. Şöyle ki:

İsevîlik Dini ve o dinden gelen âdât-ı müstemirresini muhafaza hesabına çalışan bir hükûmet ile resmî ilânıyla, zulmetli pis menfaati için dinsizliğe ve bolşevizme yardım edip terviç eden diğer bir hükûmet ki, yine hasis menfaati için İslâmlarda ve Asya'da dinsizliğin intişarına tarafdar olan fitnekâr ve cebbar hükûmetlerle muharebe eden evvelki hükûmetin şahs-ı

---

[40] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,) Tokâdî, *Tevil-i Ehâdis-i Eşrât-ı Sa'a,* vr. 14b.
[41] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,) Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, s. 54.
[42] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)
[43] **Serrişte:** f. İp ucu. Emâre, delil. Vesile. Başa kakmak. Maksad.

manevîsi temessül etse ve dinsizlik cereyanının bütün tarafdarları da bir şahs-ı manevîsi tecessüm eylese, üç cihetle, bu müteaddid manaları bulunan hadîsin, bu zaman aynen bir manasını gösteriyor. Eğer o galib hükûmet netice-i harbi kazansa, bu işarî mana dahi bir mana-yı sarih derecesine çıkar. Eğer tam kazanmasa da, yine muvafık bir mana-yı işarîdir.[44]

Hazret-i İdris ve İsâ Aleyhimesselâm'ın tabaka-i hayatlarıdır ki, beşeriyet levazımatından tecerrüd ile melek hayatı gibi bir hayata girerek nuranî bir letafet kesbeder. Âdeta beden-i misalî letafetinde ve cesed-i necmî nuraniyetinde olan cism-i dünyevîleriyle semavatta bulunurlar. Âhirzamanda Hazret-i İsâ Aleyhisselâm gelecek, Şeriat-ı Muhammediye sallallâhü aleyhi ve sellem ile amel edecek mealindeki hadîsin sırrı şudur ki: Âhirzamanda felsefe-i tabiiyenin verdiği cereyan-ı küfrîye ve inkâr-ı uluhiyete karşı İsevîlik dini tasaffi ederek ve hurafattan tecerrüd edip İslâmiyete inkılab edeceği bir sırada, nasıl ki İsevîlik şahs-ı manevîsi, vahy-i semavî kılıncıyla o müdhiş dinsizliğin şahs-ı manevîsini öldürür; öyle de Hazret-i İsâ Aleyhisselâm, İsevîlik şahs-ı manevîsini temsil ederek, dinsizliğin şahs-ı manevîsini temsil eden Deccâl'ı öldürür.. Yani inkâr-ı uluhiyet fikrini öldürecek.[45]

İşte böyle bir sırada, o cereyan pek kuvvetli göründüğü bir zamanda, Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın şahsiyet-i maneviyesinden ibaret olan hakikî İsevîlik dini zuhur edecek, yani rahmet-i İlahiyenin semasından nüzul edecek; hâl-i hazır Hristiyanlık dini o hakikata karşı tasaffi edecek, hurafattan ve tahrifattan sıyrılacak, hakaik-i İslâmiye ile birleşecek; manen Hristiyanlık bir nevi İslâmiyete inkılab edecektir. Ve Kur'ana iktida ederek, o İsevîlik şahs-ı manevîsi tâbi' ve İslâmiyet metbu' makamında kalacak; din-i hak bu iltihak neticesinde azîm bir kuvvet bulacaktır. Dinsizlik cereyanına karşı ayrı ayrı iken mağlub olan İsevîlik ve İslâmiyet ittihad neticesinde, dinsizlik cereyanına galebe edip dağıtacak istidadında iken; âlem-i semavatta cism-i beşerîsiyle bulunan şahs-ı İsâ Aleyhisselâm, o din-i hak cereyanının başına geçeceğini, bir Muhbir-i Sadık, bir Kadir-i Külli Şey'in va'dine istinad ederek haber vermiştir. Madem haber vermiş, haktır; madem Kadir-i Külli Şey' va'detmiş, elbette yapacaktır.

Evet her vakit semavattan melaikeleri yere gönderen ve bazı vakitte insan suretine vaz'eden (Hazret-i Cibril'in "Dıhye" suretine girmesi gibi) ve ruhanîleri âlem-i ervahtan gönderip beşer suretine temessül ettiren, hattâ ölmüş evliyaların çoklarının ervahlarını cesed-i misalîyle dünyaya gönderen bir Hakîm-i Zülcelal, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm'ı, İsâ dinine ait en mühim bir hüsn-ü hâtimesi için, değil sema-i dünyada cesediyle bulunan ve hayatta

[44] Kastamonu Lahikası, s. 80
[45] Mektubat, s.6

olan Hazret-i İsâ, belki âlem-i âhiretin en uzak köşesine gitseydi ve hakikaten ölseydi, yine şöyle bir netice-i azîme için ona yeniden cesed giydirip dünyaya göndermek, o Hakîm'in hikmetinden uzak değil.. belki onun hikmeti öyle iktiza ettiği için va'detmiş ve va'dettiği için elbette gönderecek.

Hazret-i İsâ Aleyhisselâm geldiği vakit, herkes onun hakikî İsâ olduğunu bilmek lâzım değildir. Onun mukarreb ve havassı, nur-u iman ile onu tanır. Yoksa bedahet derecesinde herkes onu tanımayacaktır.[46]

Nasraniyet ya intifa veya ıstıfa edip İslâmiyet'e karşı terk-i silâh edecektir. Nasraniyet birkaç defa yırtıldı, protestanlığa geldi. Protestanlık da yırtıldı, tevhide yaklaştı. Tekrar yırtılmağa hazırlanıyor. Ya intifa bulup sönecek veya hakikî Nasraniyetin esasını câmi' olan hakaik-i İslâmiyeyi karşısında görecek, teslim olacaktır. İşte bu sırr-ı azîme, Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm işaret etmiştir ki: ***"Hazret-i İsâ nâzil olup gelecek, ümmetimden olacak, şeriatımla amel edecektir."*** [47]

İsâ aleyhisselâmın nüzülü için bizler ne yapmalıyız?

Herkes İsâ aleyhisselâmı beklerken yukarıda anlatılanlara bakarak düşünülmesi gereken Mehdî aleyhisselâmın gelmemesi ile İsâ aleyhisselâmın gelmesine çalışmak gerektiği gözlenmektedir. Bu nedenle İslam'ın intişarı karşısında İseviyetin müslüman olması gayreti bizlere hedef gösterilmektedir. Hz. İsâ aleyhisselâm velayetin mümessili olması ile nübüvvetin sona ermesi neticesinde İslam'ın dünya âlemini cem etmesi için batının hidâteyine yardımcı olmak her müslümanın vazifesidir.

Beşeri bir vücudun indirilmesi Allah Teâlâ için âlemi yeni baştan yaratmaktan çok kolay olduğu bir gerçektir. [48] İsâ aleyhisselâmın diri olması, sırlanması veya tekrar yeryüzüne geri dönmesi önemi haiz bir mesele olmaktan çok taşıdığı mana yönüyle müslümanların istikamet yönünü belirleyici bir husustur. Şöyle ki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bizlere batıyı göstermiş ve başarının buradan geleceğini beyan etmiştir.

Mesela Osmanlı Beyliği devletten imparatorluğa geçerken izlediği istikamet yine batıyı kendine katmak sevdası ile olmuştur. Eyyüb Sultan radiyallâhü anhın ihtiyar halinde Medine'den İstanbul'a getiren güç İsâ'yı gökten yere indirmek için verilen gayrettir. Bu hareket İsevilere Hz. İsâ aleyhisselâmı tanrı olmayıp nebi olarak anlatmaktır. Bunu onlara anlatacakta müslümanlardır. İşte o zaman İsâ aleyhisselâm yeryüzüne inmiş olacaktır. Çünkü İsevilerin Hz. İsâ'yı tanrı, Musevilerin tanrı soyundan

[46] Mektubat, s.57
[47] Hutbe-i Şamiye, s. 113- Mektubat, s. 470
[48] **"Sizin yaratılmanız da, tekrar diriltilmeniz de ancak bir tek kişiyi yaratıp iade etmek gibidir. Şüphe yok ki Allah bihakkın işiticidir, görücüdür." (Lokman, 28)**

geldikler için Yahudî olduklarını kabul etmelerinden vaz geçirmek için 1500 yıl geçmiştir. Müslümanlar başarısız kalmıştır. Bu durumları hala devam etmektedir. Bu halin terkini sağlamak için biz müslümanların büyük gayret göstermeleri gerekmektedir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem doğu milletlerinin toprağa bağımlılığını bildiği için batının sürekli hedefte kalmasını sağlamak için İsâ aleyhisselâmın nüzûlü ile işaret etmiştir. Son zamanlarda müslümanların çeşitli sebeplerle batıya yönelişi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir mucizesidir.

Hz. İsâ aleyhisselâmın nüzûlü siyasal İslam'ın batıya yönelmesi ve onu kendine çevirmesi için verilen bir hedeftir.

İsmet Özel İslam'ı "Batı'ya ait" kabul eder ve der ki;

Müslüman olmak kesinlikle Hintli ve Çinli olmamak demektir. Bir zihniyet olarak. İnsan zihninin işleyiş biçimi olarak biz Batılılar bir ortak paydaya sahibiz. Hintliler ve Çinliler bu paydanın dışında. Bizimki, Helenistik kültürle daha doğru Atina - Kudüs ekseninde oluşmuş bir şeydir.

Siyasal İslam dünyada daha gerçek boyutlarıyla yüzünü göstermedi. Şimdiye kadar siyasal İslam adına bildiğimiz şeyler büyük ölçüde Batı'da kodlanmış muhalefet olarak karşımıza çıktı. "Batı kültürünün bir parçası olarak İslam" yüzünden doğmuş bir siyasal İslam'ı içermiyor bu. Şimdiye kadarki manipüle edilmiş bir siyasal İslam'dı. **Henüz dünyanın kültürel yarasına merhem olmayı öneren İslam siyasal manada biçimlenmedi.** [49]

Müslümanların durumu göz önüne alınırsa, bu sözlerden anlaşılan hala Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inmediği ve inişi içinde da binlerce yıl var olduğudur.

بِبَدْرٍ مَشْرِقِنَا وَ شَمْسُ مَغْرِبِنَا

Dolunay doğumuzda güneş batımızdan doğar

Güneşin batıdan doğması bazı sûfîler tarafından rûhun bedenden ayrı kalması şeklinde yorumlanmıştır. İnsan, rûhunu aşağılık tabiatlardan kurtarıp melekût semalarına yükseltmesi gerekir. İnsanın bu şekilde ruhunu semalara yükseltme işini gerçekleştirebilmesi için, iki kere doğmuş olması gerekir. Biri kendi anasından, diğeri de kendinden doğmasıdır. İki kere doğmayan bir kişi, nesnelerin özünü/hakikatini kavrayamadığı gibi, kendi nefsini ve Hakkı da tanıyamaz. Ancak insanlardan yeterli manevî olgunluğa erişememiş olan avam seviyesindekilerin bunlardan haberi yoktur. Bu yüzden nebîlerin ve

[49] http://www.milliyet.com/2000/09/25/haber/hab03.html

velîlerin sözlerini hakkıyla anlayabilmek için insan-ı kâmil olmak gerekir. [50] Fakat burada şunu ifade etmek gerekir: Sûfîlerin ikinci doğumla kastettiği, ruh göçü (ruh göçü, tenasüh) anlayışını savunanların iddia ettiği gibi öldükten sonra başka bir bedenle dünyaya gelmek değildir. [51]

Sûfîlerin anladığı tarzda ikinci doğum, kendi geçici varlığından geçip fenâya eren sûfînin ilahî hakikati keşfederek bekâ ile varlık bulmasıdır. Kısaca kişinin kendi özünün/hakikatinin farkına varmasıyla "Kendini tanıyan Rabbini tanır" sözü tecelli eder. Böylece "farkındalık" haline eren sûfînin kendinden yeni bir oluş ve doğum gerçekleşir. Gerçekleşen bu yenilenme olayı da sûfîler tarafından ikinci doğum olarak değerlendirilir. [52]

Cîlî güneşin batıdan doğmasını varlığın batısında doğan ve keşf olarak kabul edilen insanın müşahede güneşine benzetir. Söz konusu olay gerçekleşip kişi kendisinin ne olduğunu ve kimliğini bildikten sonra hakiki vasıfları ile tahakkuk eder. Böylece hakikate eren kişi remizleri (sırları) çözerek mana örtülerini açar ve kurtulanlara karışır. Kişi bu hale erdikten sonra, ayrılık ve vuslat sergisi dürülür. Kıyamet anında tövbe kapısı kapandığı ve imanın faydası olmayacağı gibi burada da artık başka bir şey söz konusu olmaz. Bir şeye iman etmek veya inanmak için onun gaipte olması gerekir. Aradan örtünün kalkıp her şey ortaya çıktığı zaman gaiplik hali de gider. Böylece bu aşamada olay bizzat geçekleşir ve imanın herhangi bir hükmü kalmaz. Kıyamet esnasındaki gibi böyle bir manevî makamda maddi manada tövbe kabul edilmez ve günah bağışlanmaz. Çünkü günah ve bağışlanma ikilik mahalline ait şeylerdir. Fakat erişilen teklik/birlik makamı ikiliklerden ve onlara ait olan şeylerden münezzehtir. [53]

Diğer bir yaklaşıma göre de güneşin batıdan doğuşu, ruhun ilk merkezine dönüşüdür. Bu olay gerçekleştikten sonra tövbe kapısının kapanışı ise canı boğazına gelen kişinin tövbesi kabul olunmaz şeklinde

---

[50] Tokâdî, *Tevil-i Ehâdis-i Eşrât-ı Sa'a*, vr. 15a.

[51] Sûfîlerin ‚devr anlayışı ‚*… Biz Allah'a aidiz ve sonunda O'na döneceğiz.* (Bakara, 156) ayetinden esinlenerek geliştirilmiş bir anlayıştır. Bu anlayışa göre İlahî varlığın yansıması olan insan sonunda tekrar yansıdığı yere dönecektir. Vahdet-i vücutçu sûfîlerin savunduğu bu anlayış tasavvuf edebiyatında, Devriye adıyla bir tür oluşturacak derecede önemli yer tutar.

[52] Sûfîlerin ruh göçü/reenkarnasyona (tenasüh) bakışının tespiti için bk. Mustafa Aşkar, ‚Reenkarnasyon/Tenasüh Meselesi ve Mutasavvıfların Bu Konuya Bakışlarının Değerlendirilmesi, *Tasavvuf,* Ankara 2000, sayı: 3, s. 100; Adnan Bülent Baloğlu, *İslâm'a Göre Tekrar Doğuş: Reenkarnasyon,* Kitabiyât Yay., Ankara 2001, s. 141.

[53] Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, ss. 54-55.

yorumlanmıştır. [54]

Daha önce belirttiğimiz gibi Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Mehdî'yi beyan ederken kendisindeki Mehdîyyet ve İseviyyetten de haber vermektedir. Bu nedenle güneşin doğuşunun batıdan olmasına sebeb yine kendi varlığı olduğunu da ayan etmektedir. Bu ehl'ulllah için normal hallerdendir. Çünkü onlar Allah Teâlâ'nın bütün olarak tecelli ettiği kullarıdır. Onlarda Hâdî, ve Hay sıfatları tecelli ederken karşılığı olması gereken Mûdil sıfatı da mecburen zuhur eder. Çünkü dünya şartlarında zıddıyet sebebiyettir. Niyâzî-i Mısrî efendimizde o zamanın İsâ'sı ve Hatm-ül Evliyası olduğunu çoğu kez aşikâr etmiştir.

Bu anlattığımızın bir benzerlerini İsmail Hakkı Bursevi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz şu şekilde anlatmaktadır.

> Arz-ı mukaddeseden sonra muteber olan şehr Konya'dur. Zira ***"şerefü'l-mekân bi'l-mekîn"*** hasebince hatmü'l-enbiyânun sırr-ı azîmi olan hatmü'l-evliyânun ferzend-i dil-bendi olan şeyh-i şüyûhu'd-dünyâ Sadreddin (Konevi) Hazretleri anda âsüdedür. Ve anun makdün olan culüm-i külliyye ve cüz'iyye ve tecelliyât-ı İlâhiyye ve telifat-ı nefîse-i ğaybiyye kimseye müyesser olmamışdur. Pes, hazret-i hatmü'l-evliyâ gibi kendi dahi beyne'l-asfıyâ âlem ve feyz-i nâ-mütenâhide bir okyanus ve alemdür. Ve andan sonra dide-i itibârda görünen Kıbrıs'dur [55] sırrı burada zikr olunmaz. [56]

اَوْحَى اِلَىَّ هٰذَا الْقَوْلَ ﷻ مَلَكٌ

Bu sözleri melek bana vahyetti

"Melek" kelimesinin "risâlet: elçilik" anlamına gelen iki ayrı kökten, bir de kuvvet manasındaki "melk" kelimesinden türediği hakkında açıklamaların olduğu görülmektedir. Melekler, Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmekle ve O'ndan aldıkları emirleri yerlerine ulaştırmakla görevli oldukları için onlara bu isim verilmiştir. Buna göre "melek" lügat bakımından "kuvvetli", "kuvvet sahibi" demektir.

Kur'ân ayetlerinin işaretine göre melekler, hem ilmî ve kelâmî bir rûhî

---

[54] Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, s. 55.

[55] "Şüphesiz ki her Deccal için İsâ ve her Firavun için de Mûsa vardır. Bin yılından sonraki yüzyılın başındaki müceddidi batın ve hatta zahir cihetinden tanıdık. O da zamanının alameti ve vaktinin kutbu, Kostantıniyye'de oturan hazret-i şeyhim **El Seyyid Osman El Fazlı kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz**dır. Ondan, birinci yüzden, sonra iki sene içinde Hakk'a yürüdü. O, ikinci yüzyılda ilk Mehdî'dir. İkinci ise, ikinci yüzyılın başında beklenendir." (BURSEVİ), v.134b, 96. Varidat

[56] (BURSEVİ), v.156b, 114. Varidat

tebliğ yapmakta, hem de bir fiil, ilâhî kudret ve yaratmanın da tebliğcisi olmaktadırlar. Meleklerin, durumlarına göre insanlarla özel ilişki ve irtibatları vardır. Melekler, nebilerin ve müminlerin en büyük yardımcılarıdır. Onlar inananları manen destekler, cennetle müjdeler ve müminler için dua ve istiğfar ederler.

Niyâzî-i Mısrî, Mehdî ve İsâ aleyhimesselâm ile ilgili sözlerinin nefsâni olmadığını bazı ilham ve işaretlerle bu sonuca ulaştığını bildirerek, yanlış anlayışa düşmeyin demektedir.

فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مُلْهَمُنَا

Karanlık gecede bize ilham olarak geldi.

Ebû Yezîd el-Bistâmî (hyt. 234 veya 261 / 874), bu makam ve doğruluğu hakkında rusûm âlimlerine hitabederek der ki;

“Siz ilminizi ölünün ölüden (rivayeti olarak) aldınız. Biz ise İlmimizi, hiç ölmeyen diriden aldık. Bizim gibiler; “Kalbim Rabbimden rivayet eder ki..” *diyoruz. Sizler ise;*

“Filanca bana rivayet etti ki..” *diyorsunuz. Hâlbuki o, nerede? diye sorduğumuzda;* ***“O öldü.”*** *derler.* ***“Filancadan rivayet etti.”*** *dediklerinde de, bu sefer o nerede? diye sorulur. Cevap****; “o da öldü.”*** *olur.* [57] **(Kelimât,** [58] 152-154)

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

“Mü'minin ferasetinden sakınınız, Çünkü o Allah Teâlâ'nın nuru ile bakar” [59]

Hacı İsmail Hakkı İhrâmî Sivasî kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz***;***

Gardaşlarım! Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de buyurdu ki:

“Bizimle nübüvvet son erer, vahiy kesilir, ilham devam eder. Allah Teâlâ’nın yeryüzünde halifeleri olur ilhamla doğruyu haber ederler ferasetle gizliyi keşfederler.” [60] Buyurarak ilhamın devam ettiğini müjdelemişlerdir.

---

[57] (ATAÇ, 1993), s. 412;

[58] Şerhu Kelimâti’s-Sûfiyye ve’r-Red alâ İbn Teymiyye min Kelâmi’ş-Şeyhi’l- Ekber Muhyidddîn Îbni’l-Arabî, Mahmûd Mahmûd el-Gurâb, Suriye-Dımaşk, 1402-1981.

[59] Hadis İbn Ömer. Ebu Said el Hudri. Ebu Umâme, Ebu Hureyre gibi sahabelere izafeten rivayet edilir. Ancak her rivayette de zayıf, metruk ve hadisi kabul edilmeyen ravilerin olduğu belirtilir. Ahmet b. Hanbel. Yahya el Kattan, Buhârî, Ebu Davud. Nesaî. Darekutnî, İbn. Hibban gibi müdakkik ve muhakkik hadisçiler de aynı görüştedirler. Bkz. İbn. Cevzi. Mevzuat. III/145-147: İbn. Arrak. II/305. 306; Sağâni. 51

[60] (ÖZDEMİR, 2008), s.8

لَا تَحْسَبُوا اِنَّ ذَا الْمِصْرِىّ ذُو وَجْلٍ

Mısrî'yı korkak biri zannetmeyin

Allah Teâlâ'dan korkmak, ulu bir duraktır; ***"İhlâs sahipleri pek büyük tehlikededir"*** denmiştir. Fare, arslandan hiç korkmaz; farenin korkusu kedidendir. Dünya ehli fare sıfatlıdır, Allah Teâlâ'dan korkma mertebesine erememişlerdir, Onlar, kendi cinslerinden olan şahneden, o sesten korkarlar. Akıl, bu dünyanın terâzisidir. Akılsız adamda anlayış yoktur; pisi temizden ayırdedemez. Akıl da, yalnızca her şeyi ayırdedemez, meğerki Hakk derdi, ona yardımcı ola. O dert, akla, doğru-düzen ayırt ediş kaabiliyeti verir de böylece Allah Teâlâ 'ya varan yolu aşar, kavuşma durağına erer.

Dert, âhiret dilemek, Allah Teâlâ'ya kavuşmak için aklı kendisine araç edinir, Veliden başkası, nerden Allah Teâlâ'dan korkacak'? Bir karıncacık, ejderhadan korkmayı ne bilsin? Fare, kedinin önüne kahramanca gidemez; ama arslanın karşısına korkmadan gider.

Pis fare kediye lâyıktır. İnatçı arslan fareye saldırmaz. Halk, şahneden, o sesten korkar. Hakk'tan korkansa eşi bulunmayan kişidir. Ancak, öküz adamdan veya süt emen çocuk, yılandan, akrepten korkar mı hiç;

Kimin aklı fazlaysa korkusu da fazladır. Bilmeyen kişiyeyse melhem de birdir, yara da. Korkmak, ürkmek, aklın işidir; aklı olmayanın iyiden, kötüden haberi bile yoktur. Akıl gerek ki onların arasından aşağılık kişiyle yüce kişiyi ayırdetsin. Ama aklın ayırdedişi de tam değildir; çünkü derdi olmayan akıl, hamdır. Akıl, dertle eş oldu mu, ondan sonra onun re'yi sağlamlaşır. Dertsiz akıl, dünyaya kılavuzdur; ama derde düştü mü, âhiretin Hayder'i olur. Akla, beğenilen yolu seçecek gözü, görüşü veren, derttir,

Böylesi akıl, boyuna Allah Teâlâ'yla meşgul olur. Boşboğaz, kötü işli nefse eş olmaz. Aşağılık himmeti yücelir; artık ne padişahtan korkar ne validen. Göğün yücesinde meleklerle uçar. Her solukta yeni bir bayrak açar. Aşk mushafını candan okur, onun bildiğini kim bilebilir, kim anlayabilir ki? Ebedî saltanata nail olur; mekân âleminde mekânsız padişah kesilir, Böyle olur ey can, belki de yüz misli olur; onun hâli sözle anlatılamaz. [61]

مِنْ قَهَرَ دَجَّالِكُمْ وَ اللّٰهِ يَنْصُرُنَا

Yemin olsun Allah Teâlâ'nın yardımı Deccâl'in kahrına karşı vardır.

---

[61] (VELED), başlık CXII, b. 5040-..

DECCÂL'IN ÇIKIŞI

Masdarı دجل "deveyi katranla çokça yağlamak" çoğulu Deccâl olan Arapça sözlüklerde ***"yalancı mesih, büyüsü ve yalanları ile hakkı batıl ile karıştıran, yalan söyleyen, göz boyayan, hak ile batılı karıştıran"*** anlamlarına gelmektedir. İbranice sözlüklerde de yer alan ***"Deccâl", "Kızgınlıkla karşıladı, aldattı, terk etti"*** anlamlarına gelen ***"dagala"*** kelimesinden türetilmiştir." ***Daggâlâ"*** *yalancı, sözünde durmayan* manasındadır. Klasik kaynaklarda Deccâl ***"ahir zamanda onaya çıkıp göstereceği harikulade olaylar sayesinde bazı insanları dalalete sürükleyeceğine inanılan kişi"*** şeklinde tarif edilmektedir. Deccâlın bir lakap olduğu, çok yalancı, gizleyici, sahtekâr olması, hakkı bâtıl ile örtme hususunda olağanüstü bir gücü bulunması nedeniyle bu lakabın yakıştırıldığı da söylenmektedir.

Deccâl'la ilgili inanışların ilk defa ne zaman ve nerede ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Tarih boyunca doğu toplumlarının anlayışına göre yaratıcı ile kötüler arasında sürekli bir mücadele olmuş, onların inançları bu yapıda şekillenmiştir. Bu anlayışın kutsal kitaplarda da yer aldığı görülmektedir.

Hıristiyan kültüründe, İsâ Mesih düşmanlarını ifade etmede Antikrist (Mesih Düşmanı) terimi kullanılmaktadır. Antikrist aynı zamanda ahir zamanda Hıristiyanlığı yıkmaya çalışacak olan şeytanî şahsiyet (Deccâl) olarak düşünülmüştür. Matta İncili'nde Deccâl'ın karşılığı olarak ***"mesiha daggala"." nabiyya daggala"*** gibi ifadeler kullanılmıştır. Şakirtleri Hz. İsâ aleyhisselâma dünyanın sonunun yaklaşmasının alametinin ne olduğunu sorduklarında o da mesihin kendisi olduğunu söyleyen yalancı mesihlerin çıkacağını, bu kişilerin büyük alametler ve harikalar yapacaklarını, bazılarını saptıracaklarını söyler.

Tarihte gerek Hıristiyan dünyasında gerek İslâm dünyasında çeşitli şahsiyetlerin Deccâl olarak düşünüldüğü görülmektedir.

Hıristiyanlığın ilk yıllarında Neron (ö. 9 Haziran 68) Deccâl olarak düşünülürken. Haçlı seferleri sırasında Yahudiler Türkleri Deccâl olarak görmüş, Türklerin İsrail'in intikamını alarak Hıristiyan kiliselerini ahıra çevireceğini düşünmüştür. Vahiy kitabında Deccâlın simgesi 666'dır: ***"Hikmet buradadır. Anlayışı olan, canavarın sayısını hesap etsin: çünkü insan sayısıdır ve onun sayısı altı yüz altmış altıdır"*** *(Kitab-ı Mukaddes* 1988: Vahiy. XIII. 13). Eskiden sayıları ifade için harf kullanılması ve Neron'un ismindeki harflerin 666"ya eşit olması Neron'un Deccâl olarak düşünülmesine neden olmuştur. Sonraki dönemlerde gerek Martin Luter (1483-1546) gerekse John Jewel (1622-1571) tarafından Papa ve papalığın Deccâl olarak tarif edildiği görülmektedir.

1760'lı yıllarda Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin Deccâl

olduğu iddia edilmiş, hatta bu iddialarını desteklemek amacıyla Muhammed ismini 666 simgesiyle özdeşleştirmek için ***Moametis*** şeklinde değiştirmişlerdir. Son dönem Hıristiyanlık dünyasında Deccâl olarak düşünülen isimler şunlardır:

Henry VIII (1207-1272),
Great Peter (1239-1285),
Queen Mary (1515-1560),
Oliver Cromwel (1599-1658),
Napoleon Bonaparte (1769-1821),
Napoleon III (1808-1873),
Vilademir Lenin (1870-1924),
Kayser Wilhelm (1878-1945),
Adolf Hitler (1889-1945),
Joseph Stalin (1879-1953),
Friedrich Nietzsche (1844-1900).

Târih-i Cihan Gûşâ yazarı Alaaddin Ata Melik Cüveynî (ö. 4 Zilhicce 681/1283) eserinde Harizm devletinin idarecilerinden Şerefeddin Harezmî' yi, Deccâl'e benzetmekte, Horasan'a gelişini Deccâl'in gelişine benzetmektedir. Tarihçi Mustafa Âli (1541-1600) III. Murad dönemi sadrazamlarından Sinan Paşa'yı Deccal olarak gösterirken özellikle yirminci yüzyılda Afrikalı Müslümanlar Avrupalı sömürgecilerin Deccal olduğuna inanmış, hatta bu inanç Müslümanların fanatizme yönelmesine ve harekete geçmesine neden olmuştur. [62]

EŞRÂT-I SAAT (KIYAMET ALÂMETLERİ) RİSALESİ

Ey ilâhi sırra talip olan! [63]

Bil ve haberdar ol ki âlem-i âfakta *(dıştaki âlem)* her ne var ise elbette âlemi enfüste *(iç âlemimizde)* de vardır. Çünkü insan büyük nüsha olduğundan iki yönü de içine alır. Bu sebepten iki âlemin sultanı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Hazretlerinin işaret ve beyân buyurduğu eşrât-ı saat *(Kıyamet alâmetleri)* de iç âlemde mevcut olmak lazımdır. Ümmetin ariflerine ise vücutta olanı bilmek lâzımdır. **Yoksa dışta kıyamet olacağını beklemekten bir şey hâsıl olmaz.** ***"Her nebi ümmetini deccal ile korkutmuştur"*** mealindeki hadîsi şerifde işin enfüsi olacağını işaret etmiştir. **Zira enbiya Hazretleri deccalın kendi zamanlarında çıkmayacağını bilirlerdi.**

Evvelâ Benî Asfar çıkması, insanda hayvani sıfatların meydana

[62] (YAMAN, Ekim,2002),s. 32-40

[63] **Niyazi-i Mısri**, Risale-i eşrat-ı saat [Kitap]. - Atatürk Kitaplığı, İstanbul : [s.n.]. - Cilt 297.453 NİY-BEL_Yz_ K.000502/02; 297-7 MC_Yz_K.000339/06.
Niyâzî-i Mısrî Sadeleştiren: Erdem MEMİŞOĞLU, Risâle-i Eşrât-ı Saat [Kitap Bölümü] // Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî. - Ankara : İmaj, 2003, s.71-74

çıkmasından ibarettir. Çünkü insanda en evvel yaratılmış olan bu sıfattı.

İkinci olarak Ye'cüc Me'cüc çıkması, insanda yerilmiş sıfatların, bozuk fikirlerin bütünüyle meydana çıkmasından ibarettir.

Üçüncü olarak Deccal çıkması, insanda akl-ı maaşın *(Dünya işini gören akıl)* Tanrılık ve yücelik isteği ile meydana çıkmasıdır.

Dördüncü olarak Hz. İsâ'nın inmesi, akl-ı meâdın *(Ahret işini gören akıl)* kat'î inanç nuru ile meydana çıkmasıdır. Ve Deccâlı öldürmesi onun hükmünü ibtâl etmekten ibarettir. Nitekim **Şeyh Sadrettin Konevî Hazretleri** buyurmuştur: ***"Deccal dünyanın hakikatinin mazharıdır. Onun için sağ gözü kördür. Yani Hakkı görmez.*** *Hz. İsâ* ***ise ahiret hakikatinin mazharıdır. Onun ortaya çıkışı, Hakkın doğuşu zamanıdır. Zira her ne zaman ki akl-ı meâd zuhur eder elbette akl-ı maaş mahvolur."***

Beşinci olarak Mehdî aleyhisselâmın çıkışı, akl-ı küll (ilâhi akıl) ve ruh-ı âzamın ortaya çıkışından ibarettir. O ruh ümmetin haslarına Rahmanın nefhası *(üfürmesi)* ile olur. Herkese olmaz. Ve Kur'an'da فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ***"onu düzenlediğim - insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın"*** [64] buyurduğu bu ruha işarettir. Bu cihetle mürşidlerin sâdık taliplere üfledikleri Muhammedi maya ruhu işte bu ruhtur.

Altıncı olarak Dabbetü'l-arz'ın çıkması. nefs-i levvâme zuhurundan ibarettir. Bir elinde Mûsa aleyhisselâmın asası, diğerinde Süleyman aleyhisselâmın mührü olduğu. Asâ ile müminlerin yüzünü sıvayıp ehl-i cennet idiği ve mühürü kâfir yüzüne vurmakla kâfir ve cehennemlik olduğu belli olmak içindir. Demek nefs-i levvâmenin *(kötülükten sonra içe huzursuzluk, rahatsızlık veren nefis)* bir yüzü nefs-i mülhimeye *(ilham eden nefis)* diğer yüzü nefs-i emmâreye *(insanı kötülüğe sürükleyen nefis)* dönük olduğunu işaret ettirmek içindir. Yâni saîd ve şakî olmaya istidadı ve imkânı vardır. Tabî olursa sâid, âsî olursa şakî olduğu yüzden zahir olur.

Yedincisi güneşin batıdan doğması, ruhun bedenden ayrılmasından ibarettir. Ve ondan kinayedir. Zira ne zamanki ruh cisme taalluk[65] etti o zaman doğdu demektir. Ve ayrılışında ise batıdan doğdu demek olur.

Ey tâlib-i irfan-ı Muhammedi olan âşıklar! Bu sözleri anlayabilmeleri için tabiat-ı esfelînden melekût semâlarına vülûc[66] etmeleri yani iki kere doğmaları ile mümkün olur. Birisi anadan diğeri kendinden doğmasıdır. Nitekim Hz. İsâ aleyhisselâm "Men lem yûled merreteyni len yelice melekûtissemâvâti ve-l arz". Yani ***"İki kere doğmadan eşyanın cevherini***

---

[64] Hicr, 29

[65] **Taalluk:** Bağlılık. Münasebet. Alâkalı oluş. Ait olma. Dünya alâkası. Sevme.

[66] **Vüluc:** Girme, sokulma, duhul etme.

anlayamaz." buyurmuştur. Aynı zamanda nefsin hakkını tanıyamaz. İmdi bu şartların hakikatini anlamak ehli sülük olmağa muhtaçtır. Zira avam bu inceliklerden habersizdir, وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ [67] ***"And olsunki, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık; onların kalbleri vardır ama anlamazlar, gözleri vardır ama görmezler, kulakları vardır ama işitmezler, işte bunlar hayvanlar gibi hatta daha da sapıktırlar."*** bunların şanındadır.

Elhasıl enbiyâ ve evliyanın rumuzunu anlamak insân-ı kâmile mülâki olmakla hâsıl olur. Başka türlü olmaz. Vesselam.

[67] A'râf, 179

5

وَ بَعْدَ حَمْدًا الْاِلٰهِ عَلَى النَّبِىِّ الصَّلَاةِ	“*Ve ba’di hamd-i illa lehu alen-Nebiyyis salat- î*”
مُحَمَّدٌ مُصْطَفَاهُ وَهُوَ اَفْضَلُنَا	***Muhammedün mustafâhü vehüve efdalunâ***
وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ صَحْبِهِ الطَّاهِرِينَ	***Ve âlihi ttayyibîn ve sahbihi’t-tahirîn***
اَنْصَارُ دِينٍ مُبِينٍ وَكُلُّهُمْ خَيْرُنَا	***Ensaru dînî mubînin ve kulluhum hayruna***
ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلٰى الْوَلِيِّ مِنْ هَاشِمٍ	***Sümme’s-salatü alâ’l-velî min Hâşimin***
سُمِّىَ اِسْمُ نَبِيُّ اللّٰهِ اَقْوَامُنَا	***Sümmiye ismu nebiyyül’llâh ekvâmünâ***
وَ دِنُهُ خَيْرُ دِينُ اللّٰهِ مُنْتَصِرًا	***Ve dînuhû hayru dînu’llâh muntesıran***
وَ سَيْفُهُ الْعَظِيمُ الْقُفْلُ مُفَتِّحُنَا	***Ve seyfuhû’l-azîmu gufluhû mufettihunâ***
وَ عِلْمُهُ عِلْمُنَا وَ حِكَمُهُ حُكْمُنَا	***Ve ilmuhû ilmunâ ve hıkemuhu hukmuna***
وَ عَدْلُهُ عَدْلُنَا مَقَامُهُ مِصْرُنَا	***Ve adluhû adlunâ makâmuhû Mısrunâ***

وَ بَعْدَ حَمْدًا الْاِلٰهِ عَلَى النَّبِىِّ الصَّلَاةِ

Sonra Allah Teâlâ’ya hamd ve Nebi ‘ye salât olsun

Üzerimize farz olan vazifelerden biri Allah Teâlâ´nın Resulü, Mevlâmız Muhammed sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selâm getirmektir. Bu amelimiz ibadetlerimizin kabul olmasına ve Allah Teâlâ´nın rızasını kazanmaya sebep olan mayadır.

Salât ve selâmın öz ifadesi; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize tazim göstererek, Allah Teâlâ´ya karşı kendimizi emniyete almaktır. Çünkü Allah Teâlâ´nın Zat-ı yaratılmışlardan ayrı ve ulaşılmaz olması bir uçurumun varlığına neden olduğundan, bu ayrılığı Fahri Âlem Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz ile gidermiş oluruz.

Allah Teâlâ´nın huzuruna varacak biricik yol Efendimize salât ve selâm getirme yoludur. Salât ve selâmlar ile O´nun dostluğunu kazanır ve Allah Teâlâ´ya ulaşırız.

Çünkü kul, salât ve selâmı dahi yaparken Allah Teâlâ´nın zatına havale ederek O´nun yapmasını ister. Bu ise Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

Efendimizin Allah Teâlâ´nın yanındaki büyüklüğünü açığa çıkarır. Yani, kul Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin mertebesini kavrayamadığı gibi, Allah Teâlâ´yı hiç kavrayamadığını gösterir.

Bizim Efendimize salât ve selâm getirmemiz Allah Teâlâ´nın bize salât ve selâm getirmesine sebep olur ki, sonucu cennettir. Yaptığımız salât ve selâmlar Efendimize ulaştığından neticesinde kıyamette şefaat hakkına kavuşmuş oluruz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Kim bana (bir kere) salât okursa Allah Teâlâ da ona on salât okur ve on günahını affeder, (mertebesini) on derece yükseltir." [68]

Yine Nesâî'de Ebû Talha radiyallâhü anhdan gelen bir rivâyet şöyle:

"Bir gün Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yüzünde bir sevinç olduğu halde geldi. Kendisine:

"Yüzünüzde bir sevinç görüyoruz!" dedik.

"Bana melek geldi ve şu müjdeyi verdi:

"Ey Muhammed! Rabbin diyor ki: "Sana salavât okuyan herkese benim on rahmette bulunmam, selâm okuyan herkese de benim on selâm okumam sana (ikram olarak) yetmez mi?" [69]

Hayatımız boyunca salât ve selâm okumanın fırsatlarını aramalı boş ve dolu zamanlarımızı bu zikirle doldurmalıyız. Salât ve selâm zikri buluğ çağına kavuşmayanların ve kendi başına yol gösterici birinin olmadan yapabileceği zikirlerdendir. Allah Teâlâ´nın zikri ise, tecrübeli bir kişiye ihtiyaç duydurur. Çünkü feyzi Celâl yönünden ve nuru yakıcıdır. Salât ve selâmın nuru ise Cemal yönünden olduğu için yakıcı ve zarar verici olmaz.

Büyüklerimiz buyurdular ki;

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizi vesile ederek bir kul ihtiyacı için Allah Teâlâ´ya dua ederse, bu dua melekler vasıtası ile Efendimize ulaştırılıp, filan kişi haceti için Sizi vasıta kılarak Allah Teâlâ katında aracı olmanızı istiyor. Efendimizde onun için aracı olur. Allah Teâlâ´da bu isteği geri çevirmez."

Allah Teâlâ´ya hamd edersek, O´nun rızasını, Mevlâmız Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selâm edersek hacetimizin olmasında Allah Teâlâ katında şefaat ve yardımcı bulmuş oluruz.

"Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salâvat okuyandır." [70]

Yine Tirmizî'de Hz. Ali kerreme'llâhü vecheden kaydedilen bir rivâyette şöyle denir: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Gerçek cimri, yanında zikrim geçtiği halde bana salavât okumayandır.

[68] Nesâî, Sehv 55, (3, 50).
[69] Nesâî, Sehv 55, (3, 50).
[70] Tirmizî, Salât 357 , (484).

"[71]

Nasıl olur ki; bir kişi padişahın kapısını, vezirini geçmeden çalabilir. Maddiyatta böyle olunca manevî âlemde bu daha meşakkatli ve zordur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Kim bana salâvat okumayı unutursa, cennetin yolunu terk etmiş olur:"

[72]

İbadetlerimizi salât ve selâm ile süsleyip kabul olmasının yollarını aramalıyız. Şöyle ki;

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz dahi Zat-ı Muhammediye için salât ve selâm eder dua ederdi.

Hz. Fatıma radiyallâhü anhadan rivayet edildi ki:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem mescide girdiği zaman Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)´e salât ve selâm okur, sonra da:

"Rabb´im! günahımı affet, rahmet kapılarını bana aç" derdi, çıkarken de yine Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)´e salât ve selâm okur, sonra da:

"Rabbim! Günahımı affet, lütuf kapılarını benim için aç" derdi". [73]

Hulâsa

Efendimiz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme insanların ömürlerinde bir kere salât ve selam okumaları farzdır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem okunan salâvat kabul edilir. İsterse gösteriş için olsun.

Kur´an-ı Kerim´de

"Onlar, nefislerine kötülük ettikten sonra, eğer sana gelerek, Allah Teâlâ´tan afv dilerlerse, Allah Teâlâ´nın Resulü de, onlar için afv dilerse, Allah Teâlâ´yı tövbeleri elbette kabul edici ve merhamet edici bulurlar" [74] buyuruldu.

Allah Teâlâ´m Sen´i sevdiğimiz gibi sevgilin Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizi de seviyoruz. Bu sevgi yüzüne bizleri affet.

مُحَمَّدٌ مُصْطَفَاهُ وَهُوَ افْضَلُنَا

Onun seçtiği Mustafa ki bizim en faziletlimizdir.

Hâkim Tirmizî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize göre nübüvvet, perdeyi kaldırıp, gaybın sırlarına vâkıf olarak Allah Teâlâ'yı bilmektir. Nübüvvet,

[71] Tirmizî, Daavât 110, (3540).

[72] İmam Beyhâkî'nin Şuâbu'l İmandan tahriç ettiğini İmam Suyutî Menâhil s. 70'de kaydetmiştir.

[73] Tirmizî

[74] Nisa 63

Allah Teâlâ'nın nuruyla mestur olan eşyaya nüfuz eden bir gözdür. Böyle olduğundan dolayı Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem sıdk adımıyla gelmeye muktedir olabilmiştir. Allah Teâlâ, cûd ve kereminden ona nübüvvet verdiği ve onu mühürlediği için hiçbir düşman ona zarar verememiş ve nefs de ondan payına düşeni alamamıştır. (*Hatmu'l-evliyâ,* s. 342-343) Tirmizî buradaki **"hâtem"** kelimesi üzerinde özellikle durur ve şöyle der:

"Allah Teâlâ, nübüvvetin bütün cüzlerini Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemde toplamış, tamamlamış ve mührüyle de mühürlemiştir. Allah Teâlâ onun delilini gizli tutmamıştır. Zahirî mührü iki omuzu arasında beyaz bir güvercin şeklindeydi. Bütün bu haberlere karşı kör olan kişi, buradaki **"hâtem"** kelimesinin son anlamına geldiğini zanneder. Bu ahmakça bir düşüncedir." *Hatmu'l-evliyâ,* s. 340-341

Tirmizî, hâtemu'l-enbiyânın, Allah Teâlâ'nın, insanlara delili olduğunu söyler. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"İnananlara Rab'leri katında yüksek makamlar olduğunu müjdele" (Yunus, 2). Ayetin yorumunda kendine özgü üslubuyla şöyle demektedir: "O gün Allah celâl ve azametiyle göründüğünde şöyle der: Ey kullarım, ben sizi kulluk için yarattım. Kulluğunuzu getirin. Bu makamın korkusundan hiç kimsede his ve hareket kalmaz. Yalnızca Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem hariç. O bütün nebilerin önüne geçer. Çünkü o, kulluğun sıdkıyla birlikte gelmiştir. Allah Teâlâ onu kabul eder ve onu kürsînin yanındaki "Makâm-ı Mahmûd"a gönderir. Bunun üzerine onun mührünün üzerindeki perde kalkar ve mührün nuru ve aydınlığı onu aydınlatır. Kalbinden diline bir övgü yükselir ki daha önce hiç kimse Allah Teâlâ'yı böyle tesbih etmemiştir. Nebiler anlarlar ki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onlara Allah Teâlâ'yı haber vermektedir. O, ilk hatiptir, ilk şefaatçidir. Ona livâul-hamd ve kerem anahtarları (mefâtihu'l-kerem) verilir. Liva müminlere, diğeri ise nebileredir. Hâtem-i nübüvvet derin bir konudur." *(Hatmu'l-evliyâ,* s. 338) [75]

وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ صَحْبِهِ الطَّاهِرِينَ

Tayyib [76] aline ve Tahir [77] ashabına da [78] salât olsun

[75] (ÇİFT, 2003), s.256-258

[76] **Tayyib:** İyi, hoş. İyi davranış. Temiz. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme Cenab-ı Allah (C.C.) en güzel kokular vermiştir. Bu yüzden kendisine Tayyib denilmiştir. Fık: Helâlin her türlü şüphelerden uzak, saf ve temiz kısmına denir.

[77] **Tahir:** Temiz. Pâk. Abdesti bozacak veya guslü icab ettirecek şeylerden birisiyle özürlü olmayan. Zâhir ve bâtında bütün ayıp ve kirlerden temiz, pâk olduğu için Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bu isim verilmiştir. Müzikte: Makam ismi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

“İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir. [79]

“Beni gören veya beni göreni gören bir müslümana ateş değmeyecektir.” [80]

“Ashabıma sebbetmeyin (dil uzatmayın). Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun (sizden) biri, Uhud dağı kadar altın infak etse, onlardan birinin infak ettiği bir müdd'e hatta yarım müdd'e bedel olmaz.” [81]

Hz. Ebu Mûsa radiyallâhü anh anlatıyor: “Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile beraber akşam namazı kılmıştık. Aramızda: *“Burada oturup yatsıyı da onunla birlikte kılsak”* dedik ve oturduk. Derken yanımıza geldi ve:

“Hala burada mısınız?” buyurdular.

“Evet!” dedik.

“İyi yapmışsınız!” buyurdu ve başını semaya kaldırdı. Başını sıkça semaya kaldırdı ve şöyle buyurdu:

“Yıldızlar semanın emniyetidir. Yıldızlar gitti mi, vaat edilen şey semaya gelir. Ben de Ashabım için bir emniyetim. Ben gittim mi, onlara vaat edilen şey gelecektir. Ashabım da ümmetim için bir emniyettir. Ashabım gitti mi ümmetime vaat edilen şey gelir.” [82]

“Bir yerde ölen Ashabımdan hiçbirisi yoktur ki, Kıyamet günü oranın ahalisine bir nur ve onlara (cennete sevkte) bir rehber olmasın.” [83]

Said İbnu'l-Müseyyeb, Hz. Ömer radıyallahu anh'tan naklediyor: Demişti ki: “Ben Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi dinledim, buyurmuştu ki:

---

[78] **Ashab:** (Eshâb) (Sahib. C.) Arkadaş olanlar. Sahip olanlar, kullanma yetkisine sahip kişiler. Halk, ahali. Sahabeler, yani Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmüş ve mü’min olarak ona ve onun mesleğine bağlı kalmış olan zatlar. Bu kişiler, insanlık, doğruluk ve her türlü faziletlerde en ileri seviyede bulunan şahsiyetlerdir.Onlar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi her an yakın alâka ile takip ederler ve O’na, her cihetle ittibaa çalışırlardı. Dâima sıdk ve sadakatten, doğruluk ve faziletten ayrılmamak cehdi içinde idiler. İslâmiyetin neşir ve tâmimi için her çeşit fedakarlıktan çekinmezlerdi. Risale-i Nur Külliyatından Mektubat isimli eserde denildiği gibi: ***“Âl ve Ashâb nâmında bu zevat-ı kirâm, nev-i beşerin enbiyadan sonra ferâset ve dirâyet ve kemâlâtla en meşhur, en muhterem, en nâmdar, en dindar ve en keskin nazarlı tâife-i azimesi”*** dirler.

[79] Buhari, Şehadat 9, Fezailu'l-Ashab 1, Rikak 7, Eyman 27; Müslim, Fezailu's-Sahabe, 214, (2535); Tirmizi, Fiten 45, (2222), Şehadat 4, (2303); Ebu Davud, Sünnet 10, (4657); Nesai, Eyman 29, (7, 17, 18).

[80] Tirmizi, Menakıb (3857).

[81] Müslim, Fedailu's-Sahabe 221, (2540).

[82] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 207, (2531).

[83] Tirmizi, Menakıb (3864).

"Ben, Rabbimden Ashabımın benden sonra düşeceği ihtilaf hakkında sordum. Bunun üzerine şöyle vahyetti:

"Ey Muhammed! Senin Ashabın benim nezdimde, gökteki yıldızlar gibidir. Bazıları diğerlerinden daha kavidirler. Her biri için bir nûr vardır. Öyleyse, kim onların ihtilaf ettikleri meselelerden birini alırsa, o kimse benim nazarımda hidayet üzeredir."

Hz. Ömer der ki: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem (devamla) ilave etti:

"Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayeti bulursunuz." [84]

اَنْصَارُ دِينٍ مُبِينٌ وَكُلُّهُمْ خَيْرُنَا

Onlar dini mübînin ensarı [85] **ve hepsi en hayırlılarımızdır.**

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Şayet Ensar bir vadiye veya geçide sülûk etse ben de mutlaka Ensar'ın gittiği vadiye ve geçide sülûk ederim. (Eğer hicret olmasaydı ben Ensâr'dan biri olurdum.)"

Ebu Hüreyre radiyallâhü anh der ki: *"Ona annem ve babam feda olsun. (Bu sözüyle haddi aşmış, Ensarın hakkından fazlasını onlara vererek) zulmetmiş değildir. (Zira) onlar O'nu barındırdılar ve O'na yardım ettiler veya bir başka kelime (ile ifade edilecek) yardımlar yaptılar. Mallarıyla kendisine ve Ashabına muâvenette bulundular."*[86]

"Benim kendisine sığındığım sırdaşım ehl-i Beyt'imdir, dayanağım da Ensar'dır. Öyleyse onların (Ehl-i Beyt ve Ensâr'ın) kusurlularını affedin, faziletli olanlarına da sarılın." [87]

"Allah Teâlâ'ya ve ahirete iman eden kimse Ensâr'a buğz etmesin." [88]

"Ensar dayanağımdır, sırdaşımdır. İnsanlar sayıca artarken onlar

---

[84] Rezin tahriç etmiştir. (Hadisin birinci kısmını Câmi'u'us-Sağir'de Suyuti kaydeder (Feyzu'l-Kadır 4, 76). İkinci kısmı da İbnu Abdi'l-Berr, Câmi'u'l-İlm'de kaydetmiştir (2, 91).

[85] **Ensâr:** (Nâsır. C.) Yardımcılar. Müdâfiler. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Mekke'den Medine'ye hicretinde Onun mücadelesine iştirak edip ona yardımcı, müdâfi, muhafız vaziyetini alan ve Cenâb-ı Hak'tan ve Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden yardım ve nusret dileyen Sahabe-i Kiram hazeratı. Bu Zevat-ı Kirâm Medine'deki "Evs ve Hazreç" kabilesindendirler. (R.Anhüm) Ensârullah da denir.

[86] Buhari, Menakıbu'l-Ensar 2, Temenni 9.

[87] Tirmizi, Menakıb, (3900).

[88] Tirmizi, Menakıb, (3903).

azalacaklar. Öyleyse onların iyilerine yapışın, kusurlularını da affedin." [89]

ثُمَّ الصَّلاَةُ عَلٰى الْوَلِيِّ مِنْ هَاشِمِ

Sonra salât Hâşimin Velisi Hz. Ali kerremellâhü vecheh'e olsun.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:
" Ey Ali, sen dünyada ve ahirette Veli'msin" [90]
"Ali benden, ben de Ali'denim, kendisi tüm müminlerin Veli'sidir" [91]
" Ey Ali, sen müminlerin Veli'sisin " [92]

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gözetiminde özel yetişen Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib el-Kuraşî el-Hâşimî'nin (hyt. 40/661), ***"Allah'ın âyetlerinin ve hikmetin okunduğu"*** [93] evinde gelişip olgunlaştığı bilinmektedir. Şüphesiz onun içinde bulunduğu bu ortam ve yaşadığı çevre şartları, Kur'an ve Sünnet konusunda onun geniş ilim sahibi olan, ***"Vallâhi, Kur'an'dan inen âyetlerin ne hakkında nâzil olduğunu çok iyi bilmekteyim. Şüphesiz Rabbim bana akleden bir kalp ve konuşan sâdık bir dil bağışlamıştır"*** [94] ve ***"Benim yanımda olan ancak Allah'ın kitabı veya müslüman bir adama verilen anlama ve sezme kabiliyetidir"*** [95] diyerek Allah Teâlâ'nın kendisine lütfettiği ilim, hikmet, akıl, idrak ve sezgi gibi nimet ve imkânları dile getirendir.

Medine'ye hicret edeceği sırada Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi öldürmeye gelecek düşmanları oyalamak maksadıyla Mekke'de O'nu bırakması, hicretin beşinci ayında teessüs eden muâhât[96] esnasında onu kendisine kardeş olarak seçmesi, onun Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber

---

89 Buhari, Menakıbu'l-Ensar 11; Müslim, Fezailu's-Sahabe 176, (2510); Tirmizi, Menakıb, (3901).

90 Sahih-i Müslim c.2, s.24-Hz.Ali'nin faziletleri babında / el-Ha-kim'in "Müstedrek es-Sahihayn" c.3, s. 109 / Tabari'nin "Riyad'ul Nadara" c.2, s.203 / Tirmizi"Kenz'ul Ummal" c.6, s.152'den tahric etti. / İbn-i Hacer'in "Sevaik'ül Muhrika" s. 107 / Talhis el-Müs-tedrek s.26 / Müsned el-Bezzar / Müsned-i Ahmet bin Hanbel

91 el-Müttaki el-Hindi'nin "Kenz'ul Ummal" c.2, s.607 / el-Münavi' nin "Künüz el-Hakaik" c.1, s.71 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin Yena-bi'ül Mevedde" s.179 / Şerh'ül Ercüzat s.293 / İs'af er-Rağıbin s. 177,178 / El-Zehebi'nin "Talhis el-Müstedrek"

92 Sünen-i Tirmizi c.6, s.267 / Müsned-i Ahmet bin Hanbel c.4, s.468

93 Ahzâb,34

94 Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Târîhu'l-hulefâ* (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Beyrut 1416/1995, s. 210. Krş. İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el- Kurtubî, *el-îstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire, ts., III, 1107.

95 Buhârî, İlim, 39.

96 **Muahat:** Kardeşlik edinme

gazvelerine iştirak ederek Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sancaktarlığını yapması, emsali görülmemiş kahramanlıklar göstererek zafer ve fetihler elde etmesi, Uhud ve Huneyn gazvelerinde çeşitli yerlerinden yara aldığı halde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi koruma ve kollamada olağanüstü gayret göstermesi, O’nun tarafından ona verilen ***“Ebû Türâb”*** künyesi/ lakabı yanında onun***, “el-Murtazâ”*** ve ***“Esedullâhi'l-gâlib”*** gibi lakaplarla anılması, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme kâtiplik/sekreterlik ve vahiy kâtipliği yapması, hicretin altıncı yılında Fedek'te Sa'd oğullarına gönderilen seriyyeyi,[97] onuncu yılında da Yemen'e düzenlenen seferi sevk ve idare etmesi, Tebük Gazvesi'nde Rasûlullâh'ın vekili olarak Medine'de kalması, Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'yi putlardan temizleme işini üstlenmesi, Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati esnasında Medine'de askerî vali olarak kalması, İslâm tarihinin Cemel, Sıffîn, Nehrevan gibi talihsiz vak'aları sonunda gözyaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, takvâ sahibi ve idealist bir mümin ve imamımız ve efendimizdir.[98]

سُمِّيَ اِسْمُ نَبِيُّ اللّٰهِ اَقْوَامُنَا

Allah Teâlâ’nın Nebîsi O’nu en kuvvetlimiz olarak isimlendirdi.

Hz. Ali kerreme’llâhü veche kuvvetlimiz olunca bir imtihan vesilesi olması da mukadder oldu. Bazıları O’nun kuvvet ve cazibesine kapılarak çok sevdiler. Bazıları da inkâr ettiler. Çünkü kuvvet yerine göre büyük kazanç olduğu gibi büyük sorumluluklarda getirdi. Bu şekilde ifrat ve tefrid açığa çıktı.

Hz. Ali kerreme’llâhü vechenin şu sözü, ifrat ve tefritin bir helak sebebi olduğunu göstermektedir:

“Benim hakkımda iki şahıs/zümre helak olacaktır: Aşırı derecede seven kimse ki, beni bulunduğum makamın dışında bir yere koyar ve bende olmayan vasıflarla beni över. İftira derecesinde buğzeden kimse ki, beri olduğum şeyleri bana atar/isnad eder”[99]

وَدِنُهُ خَيْرُ دِينُ اللّٰهِ مُنْتَصِرًا

[97] **Seriyye:** Düşman üzerine gönderilen süvari müfrezesi
[98] (GÜLER)
[99] Ahmed b. Hanbel, I,160; İbn Ebi'l-Hadîd, *ŞerhuNehci'l-belâğa,* V, 6; XX, 40. (GÜLER)

Onun dini[100] Allah Teâlâ'nın en hayırlı yardım edilen dinidir.

Cabir radiyallâhü anhın rivayetine göre ***Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Taif günü Hz. Ali kerremallâhü vecheh ile uzun uzun yaptığı özel bir görüşmeyi gören imanlar Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bu konuşmanın uzun sürmesinin hikmetini sorunca Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem***

"Onunla gizli konuşan ben değilim, Fakat Allah onunla gizlice uzun konuşmamı emir buyurdu." der." [101]

وَ سَيْفُهُ الْعَظِيمُ الْقُفْلُ مُفَتِّحُنَا

O'nun azametli kılıcı kilitlerimizi açıcıdır.

Zülfekâr (Arapçada "çentikli" ya da. "boğumlu"), **ZÜLFİKÂR** olarak da bilinir, İslam geleneğinde Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin simgesi olan çatal kılıç. "Zülfakar... *Fikar* değil, *fekar*'dır aslında... Üstündür harekesi... Zû, sahib demek... Zülfakar; çukurlu, gedikli demek... Yapılışından dolayı, sanatından dolayı üstünün böyle gedik gedik olmasından, girintili çıkıntılı olmasından dolayı "Zülfekar" diye adlandırılmış." [102]

Bedir Savaşı'nda (624) öldürülen müşriklerden **Munebbih bin el-Haccac es-Sehmi'nin ya da oğlu el-As bin Munebbih'**in kılıcıyken, ganimet olarak ele geçirildikten sonra Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından Hz. Ali'ye verilmiştir. Gerçekte düz ve iki ağızlı bir Arap kılıcı olduğu halde, ağızlarında çentikler açılmış olduğu için Zülfekâr olarak adlandırıldığı sanılmaktadır. Ünlü tarihçi *Asmâ'i, Tûs* şehrinde *Hâlife Reşid'i,* kılıcı beline takmış olarak gördüğünü ve kılıcı ziyaret etmek isteyip istemediğini sormuş, kendisinin böyle bir arzusunun var olduğunu

---

[100] **Din:** Ceza, ivaz. İman ve amel mevzuu olarak insanlara Cenab-ı Hakk tarafından teklif olunan Hak ve hakikat kanunlarının hey'et-i mecmuasıdır. Din, kâinatın, dünyanın hayatın ve insanın yaratılış gayeleri ve var oluş şekillerini açıklıyarak, onları mânasızlıktan ve abesiyetten kurtarır. İnsanların cemiyet hayatında barış içinde ve kardeşçe yaşamalarını sağlar, hakiki saadete ulaştırır. Dinin zayıfladığı cemiyetlerde ırkçılık ve ihtilâlci ideolojiler yayılır. Milletin birlik ve dirliği bozulur. Cenab-ı Hakk'ın Dergâh-ı Uluhiyyetine kulluk edasına vesile ve medar olan ibadet, İslâm, şeriat. **Millet.** Âdet, hâl, siyaset. Hesab. Kahr, galebe, istilâ. Mâlik olmak. Aziz olmak. İtaat etme. Verâ, takvâ. Mâsiyet ve ikrah ve hizmet. Hüküm, kazâ ve ihsân. Bir şeyi âdet eylemek, de'b. **Siret ve tarikat**. Tedbir ve tevhid. Melik, mülk. Birisini hoşlanmadığı şeye sevketmek. Ist: Allah ile kul ve kullar arasındaki münasebetleri tanzim eden nizam.

[101] Tirmizi bu hadisi Hasen Garib olarak nitelendirir. Bkz. Tirmizi. Menakıb. 20

[102] M. Esat ÇOŞAN, 29. 12. 1993 – Melbourne Sohbetinden

söyleyince kılıcı kınından çıkararak kendisine gösterdiğini ve kılıcın ağzında on iki boğum bulunduğunu kaydeder. Ama halk arasında çatallı bir kılıç olarak betimlenmiş ve öyle efsaneleşmiştir.

Son olarak Abbasilere geçen kılıcın üstünde *la yuktal muslim bi- kâfir* (hiçbir Müslüman bir kâfiri öldürdüğü için öldürülemez) biçiminde son bulan bir yazı olduğuna inanılır. Hz. Ali'nin adı çevresinde yayılan efsanelerle birlikte Zülfekâr'ın da önemi artmıştır. Sıffin Savaşı'nda (657) kılıcın iki ucunun düşman askerlerinin gözlerini kör ettiği, Hz. Ali'nin onunla inanılmaz zaferler kazandığı ve 500'ü aşkın kâfirin başını kopardığı ya da gövdesini ortadan ikiye ayırdığı anlatılır.

İmâm Şa'ranî, Bedr-i Münir'de kılıçta boğumun, işlenip süslenmiş olmaktan kinaye olduğunu yazar. Hattâ güzelliğini artırmak için nakışlar arasında yer yer çukurlar bulunup, küçük cevherlerle süslüydü.

İmâm Hasen Basri, Urfe'den, o da *İmâm Cafer Sadık aleyhisselâmın Muhammed* ismindeki kardeşinden rivayet ederek: ***“****Bedir savaşının yapıldığı gün, Rızvan isminde bir melek gökten nida edip şöyle der:* ***Ali'den daha cesur bir genç ve Zülfikâr'dan da daha güzel bir kılıç yoktur”.*** Fakat bu söz halk arasında değişikliğe uğrayarak bazı şâirler onu vezin kalıpları içinde değişik şekillerde ifade etmeğe çalışmışlardır.

Eskiden İslam ülkelerinde değerli kılıçların üstünde ***la seyfe illa Zülfekâr*** (Zülfekâr'dan başka kılıç yoktur) yazısı yer alır, bunu genellikle *ve* ***la feta illa Ali*** (Ali'den başka yiğit yoktur) sözleri izlerdi.

قَرِّبِي ذَا الْفِقَارِ فَاطِمُ مِنِّي
فَأَخِي السَّيْفُ يَوْمَ كُلِّ هِيَاجِ

“Ey Fatma, Zülfekâr'ımı bana ver ki savaş ve çarpışma gününde benim yegâne yaver ve arkadaşım ancak bu kılıçtır.”

Zülfekâr, daha sonra *Hazret-i Ali*'den el değiştirerek, şehit olan *Hazret-i Hüseyin'in* oğlu *Hasan'ın* oğlunun oğlu *Muhammed bin Abdullah'a* geçmiştir. *Mansur Devanikî* ile yaptığı savaş esnasında şehit edilince el değiştirmiş ve *Beni Neccâr* kabilesinden birisine dörtyüz altın borç karşılığında teslim edilmiştir. *Zülfekâr'ı* ona verirken, şunları söylemiştir: **“Bu kılıcı *Ebû Talib'in* çocuklarından kime verirsen ver, sana, bu kılıcın karşılığını verirler.”**

Cafer bin Süleyman bin Ali bin Abdullah bin Abbâs, Yemen ve *Medine'ye* vali tâyin edilince kılıcı elinde bulunduran şahsı huzuruna çağırarak daha önce takdir edilmiş olan parayı vererek ondan almış; kılıç ondan da oğlu Mehdî'ye intikal etmiş ve *Abbasî Devleti'ne* geçerek bu

devlet tarafından muhafaza edilmiştir.[103]

وَ عِلْمُهُ عِلْمُنَا وَ حِكَمُهُ حُكْمُنَا

O'nun ilmidir ilmimiz Onun hikmetidir hikmetimiz

Hz. Ali kerremallâhü veche Efendimiz sahabeyi kiram arasında ilmi ve sırlara vukufiyeti babından en yüksek seviyede olduğu kabul edilen bir gerçektir. Hz. Ömer radiyallahü anhın bu konuda özel beyanı vardır. Onun için âlimler ilmini ona dayandırmak mecburiyetinde olduklarından dolayı Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizde bu senedi ikrar etmiştir.

Hikmet

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz, Tasavvuf ve Hikmet irtibatına geçerek şöyle der:

"Tasavvuf ahlâktan ibarettir. Tasavvuf ahlakıyla bezenmiş kimsenin "Hâkim" olması şarttır, olmazsa onun tasavvuftan nasibi yok demektir. Çünkü tasavvuf hikmettir, hikmet ise ilm-i nebevî'dir".

Bu tespitlerden sonra meseleyi muallâkta bırakmayarak kendine göre doğru *"Hikmet"*in yerini de şöyle belirler.

"İşleri ve hükümleri gerçek konuldukları yere, sebepleri de gerçek mekânlarına yerleştiren ve yerlerinden oynatılması gerekenleri de yerlerinden çıkaran gerçek *Hukemâ;* **"melâmetiyye"**dir ki bunlar Allah Teâlâ yolunun yolcularının seyyidleri ve imamlarıdır, önderleridir. Âlemin Seyyidi de (Âlemin Efendisi) onlardandır ve onlarladır -ki o da Allah Teâlâ'nın Resulü Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem 'dir ve "...işte bu *Hikmette* ve ehlu'llâh yâni resuller ve veliler de gerçek Hâkim'lerdir. (İbnu'l-Arabî, el-Fütûhât, II/16, 523) [104]

Hikmet mü'minin yitiğidir; nerede bulursa alır." [105] Sözü, bu konuda müslümanlar için önemli bir uyarı niteliğindedir ve söz söylemek de dahil, her işin kuralına uygun, isabetli ve doğru yapılmasını öğütleyen İslami bir kuraldır. Değerli bir araştırmacı, bir konferansında, bu sözün, ***hadis*** değil, mantık bütünlüğünden yoksun ***uydurma bir söz*** olduğunu, çünkü mü'minin hiçbir zaman hikmeti yitirmediğini, zira Kur'an ve sünnetin bizatihi birer hikmet olmaları hasebiyle, bunların dışında bir başka yerde hikmet aramanın mü'min için mümkün olamayacağını söylemişti. Oysaki bu hadiste, hikmetin yitirilmesinden değil, hikmet karşısında mü'minin takınacağı tavırdan ve muameleden bahsedilmektedir. Esasen hikmeti, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet naslarıyla sınırlamanın da, bizzat Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre doğru olmadığını

[103] AnaBritannica, Zülfekar Maddesi. (Hz. Ali, 1981), s. 194-195
[104] (KILIÇ, 1995), s.88
[105] Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, I/363-364.

da unutmamak gerekir. [106]

وَ عَدْلُهُ عَدْلُنَا مَقَامُهُ مِصْرُنَا

O'nun adâletidir adâletimiz. Onun makâmı bizim Mısrî'mizdir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Ali insanların en hayırlısıdır, bundan şüphe eden kafir olur"[107]

Hz. Ali kerreme'llâhü vecheyi rahmet ve dua ile yâd etme konusunda kendisine borçlu kalındığını bir kez daha hatırlatmalıyız.

"Bizden istifade edip de bizi rahmet ve dua ile yâd etmemek, sizin için hiç de hoş olmaz ve büyük bir kusur olur".[108]

"Onun makâmı bizim Mısrî'mizdir" deki mana maneviyat ilimlerinin kaynağı Hz. Ali kerreme'llâhü veche Efendimizdir. Niyâzî-i Mısrî de bu kaynaktan içmektedir; demektir

Hz. Ali kerreme'llâhü veche buyurdular ki;

"Bana sorunuz, vallahi Kıyamete kadar neyden sorarsanız size haber veririm. Bana Allahın kitabından sorunuz, her ayetin gece mi, gündüz mü, dağlıkta mı, düzlükte mi indiğini bilirim" [109]

"Sorun benden beni yitirmeden, bana gökyollarını sorunuz, onları yeryüzü yollarından daha iyi tanırım" [110]

"Gayb sırlarından bana sorunuz, mürsel nebilerin tüm ilimlerine varisim ben" [111]

"Bil ki tüm semavi kitapların esrarı Kur'an'da toplanmıştır, Kur'an'ın tüm esrarı Fatiha'dadır, Fatiha'nın tüm esrarı Besmeledendir, Besmelenin tüm esrarı 'B' harfindedir, 'B' harfinin tüm esrarı da onun altındaki noktadadır." Daha sonra şöyle buyurdu : " 'B' harfinin altındaki nokta benim. " [112]

كل أمر ذي بال لا يُبدأ فهي ببسم الله الرحمن الرحيم فهو أقطع

---

[106] (ŞICIK)

[107] el-Müttaki el-Hindi'nin "Kenz'ul Ummal" c.11, s.625, Hadis **no: 33045** / el-Münavi'nin "Künüz el-Hakaik" s.92 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.180,247 / el-Bağdadi'nin "Ta-rih-i Bağdat" c.7, s.421

[108] (GÜLER)

[109] Tabari'nin *"Cami'ül Beyan"* c.1, s.114 / el-Suyuti'nin *"Tarih'ül Hulefa"* s.214 / Feth'ül Bari c.8, s.485 / Miftah'üs Seadet c.1, s. 400 / el-İtkan c.2, s.319

[110] İbn-i Ebi Talha'nın "Metalib'üs Süül" s.26 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.66 / Tefsir'ül Fatiha s.52 el-Ezher bas.

[111] el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.69

[112] El-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.69 / Kemaled-din el-Halebî eş-Şafii'nin *"ed-Darr'ül Manzum"*

6

"*Kad eşrakted-dünya bi'ş-şems-i Mevlânâ*" — قَدْ اَشْرَقَتْ الدُّنْيَا بِالشَّمسِ وَ مَوْلاَنَا

Fe'ş-şemsü lehâ bedrun ve'l-bedru süveydânâ — فَالشَّمْسُ لَهَا بَدْرٌ وَ الْبَدْرُ سُوَيْدَانَا

Ve'l-bahru lehâ katrun ve'l-katru lenâ bahrun — وَ الْبَحْرِ لَهَا قَطْرٌ وَ الْقَطْرُ لَنَا بَحْرٌ

Ve'd-dürrü lehâ necmün ve'n-necmü süreyyânâ — وَ الدُّرِ لَهَا نَجْمٌ وَ النَّجْمُ ثُرَيَّانَا

El alemü bilâ dersin ke'l-arşi bilâ kürsin — اَلْعَلَمُ بِلاَ دَرْسٍ كَاَلْعَرْشِ بِلاَ كُرْسٍ

Fe's-sadru lehâ levhun ve'l-levhu mahyanen — فَالصَّدْرُ لَهَا لَوْحٌ وَ الَّوْحُ مَحْيَانًا

Ve'l-ilmu lehâ hâlün ve'l-hâlü lehâ vaslün — وَ الْعِلْمُ لَهَا حَالٌ وَ الْحَالُ لَهَا وَصْلٌ

Ve'l-vaslu lehâ cezbün ve'l-cezbü hımyânen — وَ الْوَصْلُ لَهَا جَزْبٌ وَ الْجَزْبُ حِمْيَانًا

Men kâne lehû şevkun ev eğtışehû aşkun — مَنْ كَانَ لَهُ شَوْقٌ اَوْ اَعْطِشَهُ عَشْقٌ

Fe'l-ye'tihî atşânen yesterciu rayyânen — فَالْيَـئْتِهِ عَطْشَانًا يَسْتَرْجِعُ رَيَّانًا

Ezzilleü sultânî ve'l-vuslatü irfânî — اَلذِّلَّـةُ سُلْطَانِى وَ الْوُصْلَةُ عِرْفَانِى

Men kâne bihî hayyen fehüve bihî ahyanen — مَنْ كَانَ بِهٖ حَيًّا فَهُوَ بِهٖ اَحْيَانًا

Kad eşraga muyi'd-dîni ze'l-kalbi bihâza'd dîni — قَدْ اَشْرَقَ مُحْيِي الدِّينِ ذَا الْقَلْبِ بِهٰذَ الدِّينِ

İzâ câeke Yâ Mısrıyyü ke'ş-Şemsi li Mevlâna — اِذَا جَاَئَكَ يَا مِصْرِيُّ كَالشَّمْسِ لِمَوْلاَ نَا

قَدْ اَشْرَقَتْ الدُّنْيَا بِالشَّمسِ وَ مَوْلاَنَا

Muhakkak dünya Şems-i Tebrizî ve Mevlâna ile aydınlandı.

Mevlâna Celâleddin Rumî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizi (30 Eylül 1207 Belh-17 Aralık 1273 Konya) kısa bir bölümle anlatıma sığmayacağı için geniş kaynaklara müracaat edilmesi rica olunur. Özür dileriz.

Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, Sultanımız Rasûlüllah sallallâhü

aleyhi ve sellem hazretleri ***"sâlihlerin anıldığı yerde rahmet yağar"*** buyurmuştur. Sonra:

"Fakat bizim anıldığımız yerde Allah Teâlâ yağar" dedi.[113]

Niyâzî-i Mısrî'nin Hz.Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hakkındaki görüşünü bu ibaresi en güzel açıklamaktadır.

Ve dahi rüvât-ı sahihatüal-kelimâtdan menkûldür ki Hazret-i Merhum kesr-i nefs babında ol rütbede imişler ki iftihârul-bilâd vel-ekâlim olan evliyâ-i kibar Hazerâtandan (büyük evliyalar) meselâ **Hazret-i Emir Sultân ve Hazret-i Eşrefzade Abdullah Rûmi** ve **Hazret-i Uftâde Mehmed Efendi** rahimehümullâh teâlâ ve bunlar emsali ekâbir-i ümmet zikr olundukda

"bu kara yüzli Mısırlı anlar kapuları önünde yatub kalkan kelbcegizleri gibiyim anlar yanında benim vakıım o kelbcegizler vakii kadardır ziyâde değildir" [114]

deyu kerraran ve merraran anlara bu uslüb üzre arz-ı mehabbet ve hulüs-ı taviyyet buyururlar imiş. [115]

فَالشَّمْسُ لَهَا بَدْرٌ وَ الْبَدْرُ سُوَيْدَانَا

Şems-i Tebrizî O'nun yanında dolunaydır. Dolunay ise kalbinin süveydasıdır.[116]

ŞEMSEDDİN MUHAMMED TEBRİZİ, (Tebriz ? - Konya 1247).

(Şems-i Tebrizî) denir, İranlı mutasavvıftır. Babası, Melikdad oğlu Ali'dir. Çağının bilimlerini öğrendi. Tebriz'de sepetçilikle geçinen Şeyh Ebubekir Selebaf'a mürit oldu. Onun yanından ayrıldıktan sonra birçok yer gezdi; Bağdat'ta Evhadettin Kirmânı, Şam'da Muhyiddin ibn-ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ile tasavvuf konulan üzerinde görüşmeler yaptı. **Allah Teâlâ, din, ibadet konularını şeriat yolundan farklı biçimde yorumladı. Akla**

---

[113] (YAZICI, 1995), s. 300

[114] ***"bu kara yüzlü Mısırlı anlar kapuları önünde yatub kalkan köpekleri gibiyim onlar yanında benim duruşum o köpeklerin duruşundan kadardır fazla değildir"***

[115] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 67b

[116] **Süveyda:** (Sevâd-ül kalb, Sevdâ-ül kalb) Kalbin ortasında varlığı kabul edilen siyah nokta. Kalbdeki gizli günah. Buna Habbet-ül kalb, Esved-ül kalb de denir. Kalbdeki basiret mahalli diye bilinir. Eskiden bir kısım muhakkikler, kalbin mezkûr mahalline; Mahall-i ulum-u diniyye demişler. Ekseriyyetle mahall-i idrak ve basiret olarak kabul edilir. Bir kısım âlimler de ***"Kalbin dâhili olan akıldan ibarettir"*** demişler. (Kamus) Kalbdeki bu mezkûr nokta: Kâfirler ve Allah Teâlâ'ya isyan edenler için şekavet ve günah, mü'minler için ise: Basiret ve idrak mahalli olarak bilinir.

dayanan, aklın kabul etmediklerini yadsıyan felsefecilere karşı çıktı. "Hakikat'e ulaşmanın ancak aşkla sağlanabileceğini savundu. Bilginin amaç değil, insanın gerçeği anlamadaki aczini gösterecek bir araç olduğunu öne sürdü.

1244'te geldiği Konya'da coşkulu sözleri, taşkın davranışlarıyla Mevlâna Celaleddin Rumi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz üzerinde etkili oldu. Onunla yakın dostluğu, Mevlâna'nın aşk ve cezbeye yönelerek dersi, vaazı, fetva vermeyi bırakmasına yol açtı. Öğrencilerin, müritlerin tepkileri yüzünden Şems, Konya' dan ayrılarak (1246) Halep'e, daha sonra Şam'a gitti. Onu getirmek üzere Mevlânâ' nın gönderdiği oğlu Sultan Veled'le birlikte geri döndü (1246). Mevlânâ'nın evlatlığı Kimya Hatun ile evlendi. Onun Hakk'a yürümesinden sonra da aralarında Sultan Veled'in kardeşi Alâeddin'in bulunduğu bir grup tarafından gizlice şehid edildiği rivayeti vardır (1247). Mevlâna'nın *Divan-ı kebir* adlı yapıtına düşünceleri, Konya'dan ayrılışı, sırlanışı esin kaynağı oldu. Görüşleri, Mevlânâ ve başka tasavvuf adamlarıyla söyleşileri, öğütlü öyküleri, farsça *Makalat* adlı eserindedir.[117]

Süveydâ

Kalbin ortasında olduğu düşünülen siyah benektir. İnanışa göre kalbin içinde gönül, gönlün içinde süveydâ bulunur. Bu siyah benek en üstün anlayış noktasıdır. Allah Teâlâ ve onun tecellîsi olan kâinatı anlayan süveydâdır. İlahî aşk burada tecellî eder. Süveydâda gizli olan delilik, yani aşı yarasıdır. Yara kalbin içinde gizli olunca ona merhemin etki etmeyeceği doğaldır. Çünkü merhem üstten sürülür. Ayrıca aşk yarası merhemle, ilaçla iyileştirilemez. Kaldı ki, elmas sert bir maddedir. Elmas zerresi karıştırılmış merhem yarayı büsbütün azdırır.[118]

وَ الْبَحْرِ لَهَا قَطْرٌ وَ الْقَطْرُ لَنَا بَحْرٌ

Şems-i Tebrizî deryası O'na damla, o damla ise bize deryadır.

Tuhfat al-asri Bursa Mevlevi şeyhi Mehmed Dede'nin de Niyazi'nin halifesi olduğunu ve Niyazi'nin, Mevlevihâneye gelip mukabelede bulunduğunu, ney dinlerken ağlayıp feryâd ettiğini, dervişlerini de mevlevihâneye gönderdiğini yazar Niyâzî:

قَدْ اَشْرَقَتْ الدُّنْيَا بِالشَّمسِ وَ مَوْلاَنَا

matlaı ile başlayan Arapça şiirinde Mevlânâ'yı dile getirmiştir.

117 Büyük Larousse.

118 (İPEKTEN, 1986)

Yine Niyazî-i Mısrî'nin târikat-i aliyye-i Mevleviyyeyi medh babında şöyle söylediğini görüyoruz:

"Kemaliyle irfân-ı Huda celle ve 'alîye intisab-ı tahsil itmek isteyen merd-i sâlik Hazret-i Mevlânâ kuddise sırrahu el 'aziz Hazretlerinin Mesnevi-yi şeriflerin gûş-ı canla istima' eylesin bu bâbda andan a'la bir kitab dahi olamaz" diyerek teşvik ederken kendi bendelerinin de her hafta Mevleviye hankahına gidip Mesnevî'den nasihat ve öğüt dinledikleri de naklediliyor. [119]

وَ الدُّرُ لَهَا نَجْمٌ وَ النَّجْمُ ثُرَيَّانَا

Şems-i Tebrizî incisi O'na yıldız iken, O yıldız bize Süreyya Yıldızı [120]dır.

Pleiades bir Yıldız kümesidir. Pleiades çıplak gözle 6 yıldızdan oluşan çok küçük bir kepçe şeklinde görülür. Pleiades çok dikkat çekici bir gruptur ve "Ülker", ***"Süreyya"***, "Yedi Kız Kardeş" gibi isimlerle anılır.

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Cum'a sûresini tilavet buyurdu:

وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ ***"Onlardan diğer bir grup gönderdi ki (faziletçe) birincilere yetişememişlerdir" [121]*** *âyetine gelince, bir sahabe:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bize kavuşamayacak olan bunlar kimlerdir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm elini Selman radiyallâhü anhın üzerine koyarak:

"Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, eğer iman Süreyya yıldızında olsaydı, ona, bunun kavminden bazı kimseler yine de ulaşacaklardı.

" Bir diğer rivayette: "Fars'tan bazı kimseler" buyurdu. [122]

Niyâzî-i Mısrî burada Şems-i Tebrizi'yi, Hz. Mevlana'nın semasında parlayan yıldızken bizim çin yol gösterendir, demektedir.

اَلْعَلَمُ بِلاَ دَرْسٍ كَالْعَرْشِ بِلاَ كُرْسٍ

Alem[123] izsiz olmadığı gibi arşta kürsisiz olmaz.

---

[119] (KARA, 1997) s.XXVII

[120] **Süreyya:** Ülker (Pervin) yıldızı. Yedi (veya altı) yıldızlardır ki; ikişer ikişer karşılıklı dururlar ve Ayın geçtiği yerlere yakın görünürler. Gerdanlığa benzemesinden Felekiyâtta "Ikd-ı Süreyya" tabir edilir.

[121] Cum'a, 3

[122] Buharî, Tefsir, Cum'a 1; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe (2546); Tirmizî, Menâkıb, (3229)

فَالصَّدْرُ لَهَا لَوْحٌ وَ الَّوْحُ مَحْيَانًا

Göğsü O’na levha iken o levha bize hayat olmuştur.

[Seyyid Burhâneddin kaddese’llâhü sırrah’ül azîz Maarif kitabında dedi ki;

Allah Teâlâ'nın kitabı şeyhin gönlündedir. Onun ehli, soyu-sopu ise şeyhin dışındadır. Kitap, şeyhin gönlünde gizlenen manadır. Ehli, soyu-sopu ise şeyhin cismidir. Sende kitap okumaya ehliyet yoksa soy-sop o kitabın sırrını sana söyler.][124]

وَ الْعِلْمُ لَهَا حَالٌ وَ الْحَالُ لَهَا وَصْلٌ

İlmi O’nda haldir. Vuslat dahi onda haldir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

“İnsanların en âlimi, bildiğiyle amel edendir.” [125]

“***Kıyamet gününde bir adam getirilir ve Cehennem’e atılır. Cehennem bu adamı, değirmen taşını döndüren eşeğin sürekli döndüğü gibi ateşin içinde döndürür. Bu durum gören Cehennem halkı bu adamın başına toplanır ve; “Ey adam sen bize dünyada güzel şeyleri emredip, kötü şeylerden sakındırmaz mıydın, diye sorarlar. Bunun üzerine adam; “Evet, ancak size iyiliği emreder kendim yapmazdım, kötülükten nehyeder kendim yapardım, der***.”[126]

Şems-i Tebrizinin bütün ilmi Hz. Mevlana’nın hallerinde ve onunla olmasıda kendine kavuşmasıdır.

وَ الْوَصْلُ لَهَا جَزْبٌ وَ الْجَزْبُ حِمْيَانًا

Vuslat O’nda cezbedir. Cezbe ise kalkandır.

“Allah Teâlâ’ya en yakın yol cezbe yoludur” denilmiştir. Allah Teâlâ’ya kavuşturacak yollar yaratılmışların nefesleri sayısıncadır. Cezbe ve irfanın çokluğuna bakıp, biri diğerine galip gelirse, ona nisbet ederek, bu cezbe yolu; bu da irfan yolu derler. Cezbeli halde edebin muhafazası çok zordur. Bu nedenle Hz.Mevlâna Mesnevi’sinde

---

[123] **Alem:** Bayrak. Nişan, işâret. Özel isim. Mc:Yüksek dağ. Büyük âlim. Üst dudakta olan yarık

[124] (KARABULUT, 1984), s. 64

[125] Dârimî, Mukaddime, 32

[126] Buhârî, Fiten, 17, Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 10

Ez Hodâ cûyîm tevkîf-î edeb
Bî-edeb mahrûm mand ez lutf-i Rab
Ez edeb pür-nûr geştest în felek
Ve'z edeb ma'sûm u pâk âmed melek

"Allah Teâlâ'dan tevfik-i edeb arayalım, zira edebsiz Allah Teâlâ'nın lûtfundan mahrum kalmıştır.

Bu felek, edebten nurla dolmuştur, melek de edebden dolayı masum ve pâk yaratılmıştır " demiştir.

Cezbeyi vuslat yollarında mübtediler için aşkın çoşkunluğundan olduğu için kusurlu tutmamak terbiye usülünde uygundur. Ancak sona doğru bu cezbeli haller hoş karşılanmaz.

مَنْ كَانَ لَهُ شَوْقٌ اَوْ اَعْطِشَهُ عَشْقٌ

Kimde O'na karşı şevk veya susuzluk derecesinde aşk varsa

Aşkın olduğu yerede hiçbir sorgu aranmamıştır. Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu;

[Ve sarhoşluk o başlardaki mahmurluk, ne beş vakitle yatışır, ne beş yüz bin vakitle. ***"Beni az ziyaret et"*** sözü âşıklara göre değildir. Doğru özlü âşıkların canı, pek susuzdur.

"Beni az ziyaret et "sözü, balıklara göre değildir. Çünkü onların canları, deniz olmadıkça hiçbir şeyle ünsiyet edemez. Bu denizin suyu pek korkunçtur ama balıkların mahmurluğuna göre bir yudumcuktur. Âşığa bir an ayrılık, bir yıl gibi gelir. Bir yıllık vuslat bile onca bir hayalden ibarettir.

Aşk susuzdur, susuzu arar. Bunlar, geceyle gündüz gibi birbirinin ardına düşmüşlerdir. Gündüz geceye âşıktır, onsuz olamaz. Fakat bakarsan görürsün ki gece, ona, ondan ziyade âşıktır. Onlar, birbirlerini aramadan bir lâhza bile durmazlar. Daima, birbirlerinin ardından koşup dururlar. Bu onun ayağına yapışmıştır. O, bunun kulağına. Bu, ona hayrandır, o, buna âşık. Sevgilinin gönlünce herkes âşıktır, herkesi âşık görür o. Azra'nın gönlünde daima Vamık vardır. Âşığın gönlünde de sevgiliden başka kimse yoktur. Onların aralarında ne az, ne çok fark edici bir şey olamaz, onları birbirinden ayıracak kimse bulunamaz. Bu iki çan bir devededir. Artık buraya ***"Az ziyaret et"*** sözü nasıl sığar? Hiç kimse, kendisine

"Beni az ziyaret et" der mi? Hiç kimse kendisine nöbetle zamanla dost olur mu? Bu birlik aklın alacağı şey değildir. Bunu anlamak, insanın ölümüne bağlıdır. Eğer bu, akılla anlaşılsaydı, insanın nefsini öldürmesi neden vacip olurdu ki?] [127]

---

[127] Mesnevi, c.VI, b: 2670-2689

فَالْيَأْتِهِ عَطْشَانًا يَسْتَرْجِعُ رَيَّانًا

Öyle ise susamış olarak gelsin muhakkak suya kanmış olarak döner.

اَلذِّلَّةُ سُلْطَانِى وَ الْوُصْلَةُ عِرْفَانِى

Zelillik sultanımızdır. Vuslat irfânımızdır.

مَنْ كَانَ بِهِ حَيًّا فَهُوَ بِهِ اَحْيَانًا

Eğer biri diri ise o O'nunla dirilmiştir.

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu;

"Tanrı'ya kul olan, Tanrı gölgesidir. O bu âlemden ölmüş, Tanrı ile dirilmiştir." [128]

قَدْ اَشْرَقَ مُحْيِ الدِّينِ ذَا الْقَلْبِ بِهٰذَ الدِّينِ

Nihayet bu dinde kalp sahibi Muhyiddin olarak doğdun.

"Muhyiddin" dine hayat veren, yenileyen (müceddid) demektir. Yani seninle bu din hayat bulacaktır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurduki;

"Allah bu ümmete, her yüz yılbaşında dini yenileyecek kimseler gönderir" [129]

Bu hadis-i şerifte ***"her asırda ve her zamanda"*** demektir. Hadisteki ***"men"*** ifadesi, birçok müceddidin olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak, bid'at ve hurafeye destek verenler ile mukallidlerin müceddit olamayacağında şüphe yoktur. Aksine, sözkonusu müceddditler, Kur'an ve Sünnet ilimlerinde mütehassıs olan ve ilimleriyle amel eden kimseler olmalıdır. Bunların telif ve eserleri az veya çok olsun, şöhretleri kendi asırlarında bilinsin ya da bilinmesin fark etmez. Yine Kur'an ve hadis ilimleriyle meşgul oldukları halde, dirayetsiz ve tahkiksiz, sadece rivayet ve nakil ile iştigal edenlerin de müceddit olabilme ihtimali yoktur. Hadis-i şerif, müceddditleri ***'ilim'*** ve ***'tasavvuf'*** değil, ***'dini ilgilendiren bütün konularda'*** müceddit olarak düşünmeliyiz zikretmektedir.

اِذَا جَاۤئَكَ يَا مِصْرِيُّ كَالشَّمْسِ لِمَوْلَانَا

Ey Mısrî sanada Mevlâna'nın Şemsi gibi biri gelir.

---

[128] Mesnevi, c. I, b: 423

[129] Ebu Davud, Melahim 1, no: 4291, IV. 481

Hz. Niyâzî-i Mısrî için gelen dostun kim olduğu hususunda diğer risalelerinde de bir bilgiye kavuşamadık. Ancak bu kişinin şeyhi Ümmi Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (? – 1657) olması düşünülmektedir. Çünkü Niyâzî-i Mısrî onunla karşılaştıktan sonra bütün dünyası ve hayatı değişmiştir.

7

Ya rahim-el usat kün rahiymen	يَا رَاحِمَ الْعُصَاتِ كُنْ رَحِيمًا
li'l-müznibi'l-fakîri câ zelîlen	لِلْمُذْنِبِ الْفَقِيرِ جآَءَ ذَلِيلاً
Ömrî madâ ve leyse fî şeyün	عُمْرِي مَضَى وَ لَيْسَ فِي شَيْءٌ
Siva'l-mefduli ve'l-heva aslan	سِوَى الْمَفْضُولِ وَالْهَوَى اَصْلاً
Vebyazza vechî cümleten ve zıknî	وَ اَبْيَضَّ وَجْهِي جُمْلَةً وَ ذِقْنِي
Ve leyse fî'l-fuâdi minhü şey'en	وَ لَيْسَ فِي الْفُؤَادِ مِنْهُ شَيْئًا
Ma taatî illâ rayyave süm'ate	مَا طَاعَتِي اِلاَّ رِيَاً وَ سُمْعَةَ
Femâ vecedtü minhuma hulusan	فَمَا وَجَدْتُ مِنْهُمَا خُلُوصًا
Vemâ etağtü halisan li rabbî	وَ مَا اطَعْتُ خَالِصًا لِرَبِّي
Vema alimtü muhlisan mutîan	وَ مَا عَمِلْتُ مُخْلِصًا مُطِيعًا
Ya Rabbî abdike'z-zelîlü etâ	يَا رَبِّ عَبْدِكَ الذَّلِيلُ اَتَى
Bi külli envâi'l-heva alîlen	بِكُلِّ اَنْوَاعِ الْهَوَى عَلِيلاً
Min kesreti'z-zunubi leyse vechün	مِنْ كَثْرَتِ الذُّنُوبِ لَيْسَ وَجْهٌ
Lehu yecîu ileyke yâ alimen	لَهُ يَجِيءُ اِلَيْكَ يَا عَلِيمًا
Velâkin iğtimadehu kaviyyün	وَلَكِنْ اِعْتِمَادُهُ قَوِيٌّ
Alâ ismike'l-afüvvü ya kerimen	عَلَى اِسْمِكَ الْعَفُوُّ يَا كَرِيمًا
Azâyimü'z-zünûbi min usâtî	عَظَايِمُ الذُّنُوبِ مِنْ عُصَاتِي
Sağiraten ledeyke yâ halimen	صَغِيرَةٌ لَدَيْكَ يَا حَلِمًا

Femâ lidâüna devâün illâ	فَمَا لِدآئِنَا دَوآءٌ اِلاَّ
Min fazlike'l-amîmi Yâ Hakîmen	مِنْ فَضْلِكَ الْعَمِيمِ يَا حَكِيمًا
Fecüd ala'l-Mısrıyyi fazla cûdin	فَجُدْ عَلَى الْمِصْرِيِّ فَضْلَ جُودٍ
Min bahri cûdike'l-verâ amîmen	مِنْ بَحْرِ جُودِكَ الْوَرَى عَمِيمًا
Ve düllenî ilâ rizâike mevlâ	وَ دُلَّنِى اِلَى رِضَاكَ مَوْلَى
Fe ente hayrun li'r-rıza delilen	فَأَنْتَ خَيْرٌ لِلرِّضَى دَلِيلاً

يَا رَاحِمَ الْعُصَاتِ كُنْ رَحِيمًا

Ey asilere rahmet eden, mehametli olmanı istiyoruz.

لِلْمُذْنِبِ الْفَقِيرِ جَاءَ ذَلِيلاً

Zelillikle gelen fakirlere ve günahkârlara da rahmet istiyoruz.

عُمْرِي مَضَى وَ لَيْسَ فِي شَيْءٌ

Ömrüm bir şeye değmez şekilde geçti gitti.

Kur'an-ı Kerim'de ***"Gerçekten insan üzerinden öyle uzun bir süre gelip geçti ki o anılmaya değer bir şey bile değildi?!"*** [130] buyurulması sâri zamanın değersizliğini beyandır. İnsan geçmişine nazar kıldığında hep hüsran içinde kalmaktadır. ***"Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir."***[131]

سِوَى الْمَفْضُولِ وَالْهَوَى اَصْلاً

Aslı heva ve değersizdir, başkada olmadı

İnsanın ömrü tükenmeye doğru gittikçe geçmişinin sıkıntıları ve değersizliği onu rahatsız eder. Bu hal bütün insanlar içinde geçerlidir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema

[130] İnsan, 1
[131] Asr, 1-2

uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah Teâlâ'ya secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla telezzüz etmezdiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi için) Allah'a yalvar yakar olurdunuz."

Ebu Zerr radiyallâhü anh ilâve etti: ***"Keşke sökülen bir ağaç olsaydım."***[132]

"İnsan, diğer bir insanın kabrinden geçerken: Keşke onun yerinde ben olsaydım! Demedikçe Kıyamet kopmaz" [133]

İnsan neden kendine eziyet etmekten, kendini suçlamaktan, yaralamaktan zevk alır?

Zevk alır, çünkü o an ne kadar alçaldığımızın, ne kadar değersiz ve önemsiz biri olduğunuzun bilincine varırsınız. Zevkinizin kaynağı bu bilince ulaşmaktır işte.

Ne kadar ümitsiz olduğunuzu, olduğunuzdan başka bir insan olamayacağınızı, değişmeye gerçekten inanıyor olsanız ve bunun için yeterli zamanınız olsa bile, bunu istemeyeceğinizi anlamış olmanın verdiği zevkten daha büyük bir zevk olabilir mi?

Diyelim ki değişmek istediniz, ne olacaksınız ki?

Belki de sizin için gerçekten başka çıkar yol yoktur. Yani olduğunuz gibi olmaktan başka alternatifiniz yoktur?

Öyleyse neden boşuna değişmek için gayret sarf edesiniz ki?

Bütün bunlar, derin anlayışın tabiatı gereğince, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. O yüzden bırakın değişmeyi, yapabileceğiniz en ufak bir şey dahi yoktur. Derin anlayış yasalarına göre şöyle bir sonuca varabiliriz buradan: Sefil bir insan, sefilliğinin derecesinin farkına varabiliyorsa eğer, bundan kendine bir övünme payı dahi çıkarabilir.[134]

وَ اَبْيَضَّ وَجْهِى جُمْلَةً وَ ذِقْنِى

Yüzümün hepsi ve çenem beyazladı.

Ömür alevi en çok saç ve sakalda kendini gösterir. Hangi renkte olursa olsun ateşte yanan eşyaların bakiyesi kül rengi olan beyazlık işareti ile belirir. Beyaz renk safiyete işaret olduğundan nur eczasıda en çok beyaz ile temsil edilmiştir. Cennetin toprağı dahi un şeklinde bir topraktır.

---

[132] Tirmizî, Zühd 9, (2313); İbnu Mâce, Zühd 19, (4190).

[133] Sahih-i Müslim'deki hadis numarası: 5175

[134] (Dostoyevski, 2004), s. 18

وَ لَيْس فِي الفُؤَادِ مِنْهُ شَيْئاً

Kalbimde ise Senden başka şeyde yoktur.

Yalnızlık psikolojisi ve Allah Teâlâ'dan gayri kimse ile muavenetin olmadığını anlamak ancak ömrün son deminde anlaşılır. Kalp dayanaklarını ancak ölüme yakın kaybettiğini hisseder. İsterse bu manevî haller içinde olsun. Çünkü beşerin yok olma hissiyatını tatması ancak ihtiyarlıkta biraz kendini gösterir. Bu nedenle toprağın sevgisi arttığından mülk üzerindeki isteklerine gem vuramaz. Bu hali terk etmek için yüksek bir terbiye gereklidir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bazen kendisinin Mehdî ve İsâ olduğunu söylerken bu hallerin aslında geçici olduğunu belki bu makamda daha iyi tefekkür etmektedir.

مَا طَاعَتِى اِلاَّ رِيَاً وَ سُمْعَة

Taatımda ancak riya ve şöhrettir.

Riya, şeytanın en önemli silahlarından biridir. Riya ibadette olduğu gibi her işte olabilir. Bunu da ancak ihlâslı kişilerin anlayabilir. Riya, gaflet ve gıybet tohumlarının yeşermesine sebeptir.

Riya ateş, amelleri saman gibidir. Bir ateş parçası, bir harmanı nasıl yakarsa riya da güzel amelleri öylece yakar. Yine riya sel, ameller bina; riya yel, ameller kül; gibidir.

Yok denecek kadar az bir riya çokça güzel ameli bir anda bitirir. Riyanın ilacının ise, ilim ve ameldir.

Riya ehlinin üç alâmeti vardır.

Birincisi; o kişi halktan uzak olduğunda ibadetinden zevk almaz ve ibadetlerinde gevşektir.

İkincisi; o kişi övgü ve güzellikler işittiğinde sevinir. Amelinden yine de gafildir.

Üçüncüsü; halktan yeterince ilgi görmezlerse onlarda ibadetlere karşı bıkkınlık ve bezginlik başlar.

فَمَا وَجَدْتُ مِنْهُمَا خُلُوصًا

Bu ikisin (şöhret ve riya) dendolayı ihlâslı olamadım

وَ مَا اطَعْتُ خَالِصًا لِرَبِّي

Bu nedenla ihlâsla itaat edemedim

وَ مَا عَمِلْتُ مُخْلِصًا مُطِيعًا

İtaatkâr ve ihlâslı amelde işleyemedim.

يَا رَبِّ عَبْدُكَ الذَّلِيلُ اَتَى

Ey Rabbim huzuruna zelillikle gelen kulunda

بِكُلِّ اَنْوَاعِ الْهَوَى عَلِيلاً

Nefsin bütün hastalıkları bulunmaktadır.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de kalbin hidâyetten uzaklaşması[135], paslanması[136], hastalanması[137], katılaşması[138] perdelenmesi[139], körelmesi [140] ve mühürlenmesi [141] gibi birçok hastalığı bulunduğunu bildirince nefsin hastalıklarını saymak çok zordur.

مِنْ كَثْرَتِ الذُّنُوبِ لَيْسَ وَجْهٌ

Günahlarının çokluğu yüzünden bakacak yüzü yoktur.

---

[135] ***"Musa milletine: «Ey milletim! Beni niçin incitirsiniz? Oysa, benim size gönderilmiş Allah'ın bir peygamberi olduğumu biliyorsunuz» demişti. Ama onlar yoldan sapınca, Allah da onların kalblerini saptırmıştı. Allah, yoldan çıkan milleti doğru yola eriştirmez."*** (Saf, 5)
"Rabbimiz! Bizi doğru yola erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltme, katından bize rahmet bağışla; şüphesiz Sen sonsuz bağışta bulunansın." (Âl-i İmran, 8)

[136] ***"Kazanageldikleri ve kâr saydıkları günahlar, onların kalplerini paslandırmıştır"*** (Mutaffifîn,14)

[137] ***"Kalblerinde hastalık olanların ise pisliklerine pislik katmıştır; onlar kafir olarak ölmüşlerdir."*** (Tevbe,125)

[138] ***"Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa, o, Rabbi katından bir nur üzere olmaz mı? Kalbleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun; işte bunlar apaçık sapıklıktadırlar."*** (Zümer, 22)

[139] ***"Rabbinin ayetleri kendisine hatırlatılmışken onlardan yüz çeviren ve önceden yaptıklarını unutan kimseden daha zalim var mıdır? Kuran'ı anlarlar diye kalblerine örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Sen onları doğru yola çağırsan da asla doğru yola gelmezler."*** (Kehf, 57)

[140] ***"Çünkü sana âyetlerimiz geldi de, sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde unutuluyorsun. Doğru yoldan sapanı ve Rabb'ın ayetlerine inanmayanları, işte böyle cezalandırırız"*** (Tâhâ,123-127)

[141] ***" Kalplerini kapatıp mühürleriz de bir şey duymazlar."*** (Araf, 100)

لَهُ يَجِئُ اِلَيْكَ يَا عَلِيمًا

Ya Alîm, sana nasıl geldiğini de çok iyi bilirsin.

"İlim" sıfatı insanlarında nitelendiği sıfatlardandır. Allah Teâlâ'daki ilim sıfatı ise anlam itibariyle birbirine denk değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın ilmi huzûrî, beşerin ilmi ise husûlîdir.

Allah Teâlâ'nın diğer sıfatlar da böyledir.

وَôكِنْ اِعْتِمَادُهُ قَوِيٌّ

Çünkü Sana güveni tamdır.

Tevekkül; acizlik göstermek, başkasına güvenip dayanmaktır. Allah Teâlâ'ya güvenme, O'nun hükmünün mutlaka meydana geleceğine kesin olarak inanmaktır.

"Her kim Allah'a tevekkül ederse O ona yeter. Kesinlikle Allah emrini yerine getirir." [142]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin, devesini salıvererek Allah Teâlâ'ya tevekkül ettiğini söyleyen bir bedeviye ***"Onu bağla da öyle tevekkül et."*** [143] buyurmasında ki gizli mana, tecelli edecek olayın hakikatte Allah Teâlâ'nın bilgisinde ve hükmünde bulunmasıdır.

Her ne şekilde zuhur edecek şeyde isyana düşmemek ve Allah Teâlâ'ya kötü zandan emniyette olmak için tevekkül emredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ emin ve emniyet hususunda kavi ve kuvvet sahibidir. Allah Teâlâ emanete ihanet etmez. Fakat kul kendi sorumluklarının sonucunda acizliğini Allah Teâlâ'ya yükleyip isyana düşmemesi için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu şekilde emir buyurmuştur. Yoksa Efendimizin;

"Eğer siz Allah Teâlâ'ya hakkıyla tevekkül ederseniz, o sizi kuşu rızıklandırdığı gibi rızıklandırır." [144] hadisi boş sözden ibaret kalırdı.

"Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah'a dayanıp güvensinler." [145]

عَôى اِسْمِكَ الْعَفُوُّ يَا كَرِيمًا

Ya Kerim Senin ismin içinde Afüvv'de vardır.

"Allah Teâlâ Afüv´dür."

---

[142] Talak, 3

[143] Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme 60

[144] İbn Mâce, Zühd 14

[145] Âl-i İmran, 122

Affı çok olan ancak Allah Teâlâ´dır.

Allah Teâlâ günahları silen, onları hiç yokmuş gibi kabul edendir.

Bu manaya göre bu isim, *Gafur* ismine yakındır. Ancak arada şu fark vardır:

Gufran, Günahları örtüvermek demektir. *Afv* ise, günahları kökünden kazımaktır. Günahları kökünden kazımak, o şeyi örtmekten daha iyidir. Kulun kendisinden ve meleklerden dahi saklamasıdır.

عَظَايِمُ الذُّنُوبِ مِنْ عُصَاتٍ

Her ne kadar asilerin günahları büyük olsa da.

صَغِيرَةٌ لَدَيْكَ يَا حَلِيمًا

Ya Halîm Senin yanında çok küçük kalır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah sevdiğini ateşte yakmaz" [146]

Beşer yaratılışı ile noksan olduğu için Allah Teâlâ eğer sevgisini bağışladıysa, bağışlamayacak olsa idi, yaratmazdı. Bu nedenle mahlûkatı kendisine yöneldiğinde bağışlayıcı olmaktan başka çaresi yoktur. Çünkü büyüklük nişanesi olan özelliklerden biri karşılıksız ihsan edebilmektir. Burada bir sıkıntı zuhur edecek olursa o mahlûkatın yönelme ve uzlaşma sorunudur. Bu imkân ise bazen Allah Teâlâ tarafından gadab tecellisine mazhar olur. Mesela şeytanda olduğu gibi. Bu durum bize uzlaşma sorunu olduğundandır. Şeytan kendini afv ettirmek isteği ile hiçbir zaman Hakk huzuruna varmamıştır.

Eğer bir kul Allah Teâlâ'ya afv için yönelse, Allah Teâlâ'da onu afv etmemiş olması diye bir şeyin düşünülmesi imkânsızdır. Muhakkak Allah Teâlâ'yı afv edici olarak bulur.

Ebu Zerr (Cündeb İbnu Cünâde el-Gıfârî) radiyallâhü anh hazretleri anlatıyor:

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Bana Cebrâil aleyhisselam gelerek "Ümmetinden kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmadan (şirk koşmadan) ***ölürse cennete girer" müjdesini verdi"*** dedi. Ben (hayretle) *"zina ve hırsızlık yapsa da mı?"* diye sordum. ***"Hırsızlık da etse, zina da yapsa"*** cevabını verdi. Ben tekrar:

"Yani hırsızlık ve zina yapsa da ha!" dedim. ***"Evet, dedi, hırsızlık da etse, zina da yapsa!"***

---

[146] İbn. Hanbel. III/235

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dördüncü keresinde ilâve etti: ***"Ebu Zerr patlasa da cennete girecektir".*** [147]

فَمَا لِدَائِنَا دَوَاءٌ اِلَّا

Benim hastalıklarımın devası ancak

مِنْ فَضْلِكَ الْعَمِيمِ يَا حَكِيمًا

Ya Hakîm Senin umûmî fazlındadır

فَجُدْ عَلَى الْمِصْرِىِّ فَضْلَ جُودٍ

Mısrî'ye fazilet ve cömertliğin ile ikrâm et.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Şüphesiz Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman, Cebrail'i çağırır ve: Ben filanı seviyorum, sen de onu sev diye emreder. Cebrail de onu sever. Sonra Cebrail semada seslenip: Allah filan kimseyi seviyor, binaenaleyh siz de onu seviniz! der. Artık gök ahalisi de onu severler. Sonra yeryüzüne onun için (Allah tarafından) kabul konulur. Allah bir kula buğz edince de Cebrail'i çağırır ve: Ben filanı sevmiyorum, sen de onu sevme diye emreder. Cebrail de onu sevmez. Sonra Cebrail gök halkı içinde: Allah Teâlâ filan kimseyi sevmiyor, siz de onu sevmeyiniz diye nida eder. Göktekiler de o kimseyi sevmezler. Sonra onun için yeryüzüne (Allah tarafından) buğz ve nefret konulur." [148]

مِنْ بَحْرِ جُودِكَ الْعُلَى عَمِيمًا

Umûmî ve yüksek cömertlik denizinden

[***Kadın değilsen erlik et ve cömertlik elini aç! Zira altın erkeğe ihsan, kadına zinet içindir.***][149]

قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّى اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا

---

[147] Buhârî, Tevhid 33; Müslim, İman 153, (94); Tirmizî, İman 18, (2646).

[148] Buhâri, Edeb, 41, Bedu'l Halk, 6, Tevhid, 33; Müslim, Birr, 157; Malik, age, Şiir, 15; Tirmizi, Tefsiru Sure, 19, 7; İbn. Hanbel, II/267, 341, 413. 480

[149] Fülkü'l-Ebhâr fi şerhi Lücceti'l-Esrâr; 5.lücce : (KARABULUT, 1984), s. 270

"De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz. Zaten insanlar pek cimridir." [150]

إِنَّ اللهَ تَعالى طَيِّبٌ يُحِبُّ الطِّيبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الجُودَ،

فَنَظِّفُوا أَفْنِيَتَكُمْ، وَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ

"Allah Teâlâ Hazretleri münezzehtir, (halde ve sözde) nezîh olanı sever; nâziftir, nezâfeti sever; kerîmdir, keremi sever; cevvaddır[151], cömertliği sever. Öyle ise avlularınızı temizleyin ve yahudilere benzemeyin." [152]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bu hadisi şerifin sonunda buyurduğu avlular belki bizim gönüllerimiz olmaktadır.

Allah Teâlâ'nın cömertliğinin en çok görüleceği yer 60 yıl ömür karşılığı verdiği sonsuz ahiret hayatıdır. Allah Teâlâ kısa bir çalışmaya bağışladığı karşılık gerçekten çok fazla olduğunu görmektedir.

Ya Rabbi bizlerin haline bakıp bizi kendinden uzak kılma. Âmin

وَ دُلَّنِى إِلَى رِضَاكَ مَوْلٰى

Ey Efendim Senin rızanı bana göster

"Cenâb-ı Hak, Kim benim kaza ve kaderime razı olmazsa, benden başka bir Rab arasın." [153]

Rıza makamının sırrı açılınca olan bütün hadiselerde hoşnutluğun verdiği kabullenme ile çirkinlik kalmaz. Şer ile hayrın farkına varmak bazen insanı terk eder. Bazen küfre dahi razı olunurmuş gibi hal zuhur eder. Aslında bu rıza Allah Teâlâ'dan razı olmaktır.

Ezelde ne oldu, ey ham adam?
Niçin şu, MUHAMMED oldu, bu da Ebu Cehil?
Allah'ın İşleri hakkında; "Nasıl ve Niçin?" diyen kimse.
Bir müşrik gibi O'na yakışıksız bir şeyi nisbet etmiştir...
"Ne ve Niçin?" diye sormak O'nun şânındadır...
Kulun itiraz hakkı olmaz![154]

[150] İsra, 100
[151] **Cevvad:** Çok çok ihsan eden. Çok cömert
[152] Tirmizî, Edeb 41, (2800)
[153] Camiussağir, II,181; Acluni, Keşfu'l-Hafa, II,102
[154] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 548-550

Dün mübahaseyi seven birisi, bana bir sual sordu. Dedi ki:

*“ **Küfre razı olmak küfürdür.”*** Bunu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem söyledi, onun söylediği söz de doğrudur, yerindedir. Sonra da yine

“ Müslüman olan kişinin her türlü kazaya razı olması lazımdır” buyurdu. Kâfirlik ve münafıklık da Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderiyle değil mi? Fakat buna razı olursak(ilk hadise göre) kötülük etmiş olmaz mıyız? Razı olmazsak o da suç… Peki, ikisinin arasında hangi çareye başvuralım.” Ona dedim ki:

“ Bu küfür, Allah Teâlâ'nın takdiriyledir, ama Allah Teâlâ'nın hükmüyle, Allah Teâlâ'nın emir ve rızasıyla değildir. Bu küfür yalnız kaza ve kaderin eserlerindendir. Hocam, Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderini, Allah Teâlâ'nın bilgisi olarak bil de şüphe ve tereddüdün kalmasın. Küfrede razıyız, çünkü Allah Teâlâ'nın bilgisine muvafıktır, fakat bizim fenalığımızdan, bizim kötülüğümüzden meydana geldiğinden de razı değiliz. Küfür Allah Teâlâ bilgisi olmak bakımından küfür değildir, Hakk'a kâfir deme, burada dur! Küfür, cahillikten meydana gelir, fakat küfrün takdiri, Allah Teâlâ'nın bilgisidir, (Allah Teâlâ, kâfirin kâfirliğini ezelde bilir, bildiği gibi de zuhur eder). Rüya ve mülâyimlik mânasına gelen hilm ile sümük mânasına gelen hilm nasıl bir olur? Çirkin resim, ressamın çirkinliğini icap ettirmez ya. Çirkini de yaptığına, yapabildiğine bir delil olur ancak. Hattâ hem çirkin resmi, hem de güzel resmi yapabildiğinden ressamın, kuvvetli bir ressam olduğuna delildir. Bu bahsi açar, düzüp koşarsam sual ve cevaplar uzar gider. Ben de aşk nüktesinin zevkini kaybederim. Allah Teâlâ'ya hizmet, başka bir şekle döner, maksat hidayetten dalâlet olur. [155]

فَأَنْتَ خَيْرٌ لِلرِّضٰى دَلِيلاً

Muhakkak Sen rıza gösterenlerin en hayırlısın.

“Onların Rableri katındaki mükâfatı, içinde temelli ve sonsuz kalacakları, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah onlardan razıdır. Onlar da Allah'tan razıdır. Bu, Rabbinden korkan kimseyedir.” [156]

---

[155] Mesnevi, (V.İzbudak Terc.) III, 110-111, beyitler:1362-1375

[156] Beyyine, 8

8

Sekâni vech-i mahbub-i şaraben	سَقَانِي وَجْهِ مَحْبُوب شَرَابًا
Fe küntü'l-yevme memlûen sevâben	فَكُنْتُ الْيَوْمَ مَمْلُوأً ثوَابًا
Fe temme'l-kastu ve't-taatü inde'l-	فَتَمَّ الْقَصْدُ وَ الطَّاعَتِ عِنْدَ
Mahya bi'l-ginâ lemma tecellâ	الْمَحْيَا بِالْغِنَا لَمَّا تَجَلَّى
Felâ ye'tî ilâ kavlî hatûrun	فَلاَ يَأْتِى اِلىٰ قَلبِي خَطُورٌ
Mine'l-esmai ve'l-evsafi katan	مِنَ الْأَسْمَاءِ وَ الْوُصَافِ قَطْعًا
Velâ usğiye ilâ kavlin sivâhü	وَ لاَ اُصْغِىَ اِلىٰ قَوْلِ سِوَاهُ
Velâ aynî terâ fî'l-kevni gayren	وَ لاَ عَيْنِى تَرَى فِي الْكَوْنِ غَيْرًا
Velâ fî gayri'l-hubbi ve safin	وَ لاَ فِي غَيْرِ الْحُبِّ وَ صَفٍّ
Velâ fî's-sırrı azmün gayrü Mevla	وَ لاَ فِي السِّرِ عَزْمٌ غَيْرُ مَوْلىٰ
Kelâmî ru'yetî sümme istimâî	كَلاَمِى رُئْيَتى ثُمَّ اِسْتِمَاعِى
Lehû iyyâhü minhü intikâlen	لَهُ اِيَّاهُ مِنْهُ اِنْتِقَالاً
Fefenâ hubbehû'l- mısrî küllen	فَافْنَا حُبَّهُ الْمِصْرِيّ كُلاًّ
Fe ebka sümme ebkâ sümme ebkâ	فَأَبْقَى ثُمَّ اَبْقَىٰ ثُمَّ اَبْقَىٰ

سَقَانِي وَجْهِ مَحْبُوب شَرَابًا

Sevgilinin yüzü bana şarap sundu.

Şarap olarak bahsedilen adî üzümden sıkılan mayi değildir. Maneviyat bahsinde alınan riyasız ve günah kısmına düşmeyen zevktir. Yoksa mahzenlerde aklı alan meşrubatın bu şarapla alakası yoktur. Ancak bir benzerliği var gibi görünen dış yönü ile sarhoşların halidir ki, aklı aldığından

riyasız ve kibirsiz bir halin neşvesidir.[157] Bu misal olarak tevdî edilmekte olduğundan gafleti mucip bir halin iştiyakını ehlullah hiçbir zaman temenni dahi etmez. Onlar için batını tathir etmek zahirden kolay olduğunu bildiklerinden içi kirlenmiş kişilerin karşısında duydukları taaccübü sarhoşlarda duymamışlardır.

Şarapla gönül yapmaya bak. Bu harap dünya, toprağımızdan kerpiç yapma sevdasında[158]

Meyhane kapısına gitmek tek renkli kişilerin harcıdır. Kendilerini beğenip satanlara şarap satanlar mahallesine yol yoktur.

Meyhane pirinin kuluyum onun lütfu dâimî. Yoksa zahit şeyhin lütfu bazan var, bazan yok. [159]

Meyhâne eşiğine yol bulan şarap kadehinden fez aldı da tekkelerde açılan sırları anladı. [160]

Hafız, doğru iş şaraba tapmadır. Kalk doğru işe sağlam yürekle sarıl.[161]

فَكُنْتُ الْيَوْمَ مَمْلُواً ثَوَابًا

Bugün onu iyilikle dolu buldum

فَتَمَّ الْقَصْدُ وَ الطَّاعَتِ عِنْدَ

Niyetim tamamlandı ve taatım

الْمَحْيَا بِالْغِنَا لَمَّا تَجَلَّى

Hayat bulmuşlar yanında şayet tecelli etse

فَلاَ يَأْتِى اِلَى قَلبِي خَطُورٌ

Kalbime bir şüphe gelmez.

مِنَ الْأَسْمَاءِ وَ الْوُصَافِ قَطْعًا

---

[157] **Neşve:** (Nişve - Nüşve) Sevinç, keyif. Büyümek ve yetişmek. Koklamak. Rayiha. Bir şeyi tekrarlamak. Mest ve sarhoş olmak. İyice duyup vâkıf olmak

[158] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. XXXIV, b. 305

[159] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. LXXXVI, b. 743-744

[160] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. LV, b. 486

[161] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. CDV, b. 3396

Katiyyen isimlerden ve sıfatlardan

وَ لاَ اُصْغِيَ اِلٰى قَوْلٍ سِوَاهُ

Ondan başka söze de kulak asmayacağım.

Zat'ın kendisiyle meşgul olup sıfat ve fiiller ile meşgul olmayacağım. Çünkü bu haller ancak zât'a ulaşmaya vesiledir.

وَ لاَ عَيْنِى تَرَى فِى الْكَوْنِ غَيْرًا

Kâinatta başkasına da bakıcı gözüm olmayacak

Arifin bakışı, görüşü, Allah Teâlâ'yadır, zâhidinse kendi âmeline; zahit, ne yapayım der; ârifse, bakalım, Allah Teâlâ ne yapacak der; o, kendini unutmuştur, hattâ varlığı kalmamıştır; Allah Teâlâ'da yok olup gitmiştir.

"Arifin dileği, gayreti, Rabbine, zâhidinse nefsinedir." [162]

وَ لاَ فِى غَيْرِ الْحُبِّ وَ صَفٍّ

Sevgiliden başkası ve vasfından başka (niyetim yok)

وَ لاَ فِى السِّرِّ عَزْمٌ غَيْرُ مَوْلٰى

İçimdeki azmim Mevlamdan başkası da değil

كَلاَمِى رُؤْيَتِى ثُمَّ اِسْتِمَاعِى

Sözüm bakışım sonra işitmem

لَهُ اِيَاهُ مِنْهُ اِنْتِقَالاً

O'na O'nda O'ndan dolaşır.

فَاَفْنَا حُبَّهُ الْمِصْرِيَّ كُلاًّ

O'nun sevgisi Mısrî'yi tamamen fenâ kıldı.

---

[162] (VELED), başlık XXIX

فَأَبْقَى ثُمَّ اَبْقَى ثُمَّ اَبْقَى

Bekâ sonra bekâ sonra bâki oldu

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz üç bekâ menzilinden bahsediyor.

BEKÂBÎLLAH MERTEBELERİ

a-Cem Makamı: Hakk'ı zahir, halkı batın olarak müşahede etmek. Bu makamda, halk ayna olup, oradan Hak zahir olur. Bu makamda, vahdet şuhûdu galiptir.

b-Hazretü'l-cem Makamı: Halkı zahir, Hakk'ı batın olarak müşahede etmek. Burada Hakk aynasından, halk zahir olmuştur.

c- Cem'u'l-cem Makamı: Kesret ve vahdeti cem'eden bir makamdır. Zahir olsun, batın olsun etimle var olanın Hakk olarak müşahede edildiği yer diye ifade edilir. Zahir olan mukayyed, batın olan mutlaktır. Mukayyed dediğimiz de, mutlak dediğimiz de hepsi Hak'tır diye zevk olunur.

Bu üç makamdan sonra Ahadiyyetü'l-cem Makamı gelir. Bu makam, makam-ı Muhammedî'dir. Mukayyed olan varlıktan kaydın kaldırıldığı yerdir. Gerçek imanın son durağı burasıdır. Bundan sonra başkaca bir makam yoktur. Çünkü burası en yüce mertebedir.[163]

---

[163] (KUMANLIOĞLU, 1988)

12

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

اِنَّ لِلرَّحْمٰنِ طَرْفًا قَدْرِ اَنْفَاسِ الْوَرٰى   كُلُّ مَرْءٍ سَالِكٌ بَهْجًا قَدِيمًا بِالْهَوٰى

مَنْ لَهُ عَقْلٌ سَلِيمٌ يَقْتَدِي بِالْمُصْطَفٰى   قَدْ اَنَارَ الْعَشْقِ لِلْعُشَّاقِ مِنْحَاجِ الْهُدٰى[164]

"Salik-i rah-ı hakikat aşka eyler iktida." [165]
Cümle eşyaya birer hâlet konulmuştur müdâm,
Birbirinden bazı nakıs bazın isti'dadı tam.
Meşreb-i alâ olan neş'e nedir hâsıl kelâm,
"Aşktır ol neş'e-i kâmil kim andandır müdâm.
Meyde teşvir-i hararet neyde te'sir-i sada." [166]

Gülşen-i vahdet çü kalb-i emr-i râm-ı aşktır,
Lezzet-i vuslat heman ancak merâm-ı aşktır.
Terk-i kevneyn eyleyen mest-i müdâm-ı aşktır,
"Vadi-i hayret hakikatta makam-ı aşktır.
Çün müşahhas olmaz ol vadide sultandan geda."

Arifin aşk-ı ilâhîden yeğ olmaz hemdemi,
Nuş edip sahba-yı zatı can olur her bir demi.
Mazhar ana ayn-i zâhir görünür gider gamı,
"Eylemez halvet sarayı sırr-ı vahdet mahremi.
Aşıkı ma'şukdan, ma'şuku aşıktan cüda."

Ehl-i Hakk olmak dilersen zerk-i taat terkin et,
İçini saf eyleyigör var kıyafet terkin et.
Pend-i guş eyle basiretle sefahet terkin et,
"Ey ki ehl-i aşka söylersen melâmet terkin et.
Söyle kim mümkün müdür tağyir takdir-i Hüdâ."

Varlığın mahvetmek oldu ayin-i erkân sadıka,
Kalbini yakmak gerek anın demadem bârika.
Âşık oldur gitmeye her dem başından saika,
"Aşk kilki çekti hat levh vücud-i aşıka.
Kim ola sabit Hakk isbatında nefyi mâada."

164 ***İnne li'r- Rahman-i tarfen kadr-i enfas-il vera,***
Küllü mer'in salik-ün behcen kadimen bil-heva.
Men lehu aklün selîmün yektedi bi'l-Mustafa,
Kad enarel-aşk-ı lil-uşşak-ı minhac-il Hüda.

165 Fuzûlî kuddise sırruhu'l-azize ait gazelin tahmisi.

166 Altı çizili beyitler Fuzûlî kuddise sırruhu'l-azize aittir.

Ey Niyazi ibtidasız zevk buldun aşktan,
Yârin isbatında (La) sız zevk buldun aşktan.
Daim-ü bâki fenasız zevk buldun aşktan,
"Ey Fuzuli intihâsız zevk buldun aşktan.
Böyledir her iş ki Hakk adıyla ola ibtidâ."

اِنَّ لِلرَّحْمٰنِ طَرْقًا قَدْرَ اَنْفَاسِ الْوَرٰى

Rahman'a ulaştıran yollar nefesler sayısıncadır.

Allah Teâlâ'ya ulaştıran yollar nefesler sayısınca olduğu meşhur bir sözdür.

Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme daima, **iman nedir**? diye sorarlardı. O da soranın haline göre cevaplar verirdi ki ona layık bir cevap olsun. Bir defasında

"Müslüman, elinden ve dilinden, Müslümanın güvende olduğu kimsedir" buyururlar. Diğer bir defasında,

"Namazını kılan, zekâtını veren kimsedir", cevabını verirlerdi. Biz de bir çare bulalım, çaresiz değiliz.

Âlemin çaresini biz bulalım. Bir Elifin ne olduğunu bilsen bütün Kur´ân-ı Kerim'i biliyorsun demektir. [167]

Bu durumun gerçek olduğu Psikiyatri açısından da geçerlidir. Onun için çok olan yolların mürşidlerinin bulunma gerekliliği kaçınılmazdır.

İrvin D. Yalom, psikiyatr olarak bütün hastalarına, hikâyeleri ortaya çıktıkça bir şaşkınlık duygusuyla yaklaştı. Her hastanın benzersiz bir hikâyesi olduğuna, bu yüzden hepsi için farklı bir tedavi uygulamak gerektiğine inandı. Bu tutumu, yıllar geçtikçe onu bugün ekonomik güç-ler tarafından farklı yönlere çekilen profesyonel psikiyatriden, semptomlara dayalı tanı ve herkes için tek tip, kısa süreli tedaviden uzaklaştırdı.[168]

Eğer ruhânî hayatın terbiyesi kitaplar sayesinde olabileceği muhakkak olsa idi Allah Teâlâ nebilerini göndermeyip kitaplar ile yetinirdi. Buradan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin hayatımızın her anında bize gerekli olduğu da açığa çıkmaktadır.

[167] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.301-302), s. 390
[168] (YALOM, et al., 2000), s. 3

كُلُّ مَـرْءٍ سَالِكٌ بَهْجًا قَدِيمًا بِالْهَوٰى

Bütün hakikat erenlerindeki kadim[169] güzellikleri hevaları[170] iledir.

Yaratılışın güzelliği nefse yardımcı olur. Bu yolda Allah Teâlâ'nın kulları için bu şekildeki muratlarını tayin etmek mümkün değildir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem için

"Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahipsindir." [171] buyurulması yaratılış yönünden mükemmelliğine işarettir. Burada şu soru akla gelirse

"Peki, niçin, Allah Teâlâ bu imkânı her kulu için murat etmedi?"

Allah Teâlâ mahlûkatı yaratırken olması gerekeni meşiyyet dairesinde en güzel şekilde ve noksansız yaratmıştır. Eğer bir noksanlık var gibi görünüyorsa o Allah Teâlâ'nın dilemesi yanında o mahlûk için olabilirliğin en yüksek seviyesidir. Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyuruyor ki:

Eğer sen kötülükler de ondandır dersen öyledir, ama bundan onun kemaline noksan mı gelir ki?

Bu kötülük ihsanı da onun kemalindendir. Dinle ulu kişi, sana bir misal getireyim:

Meselâ ressam iki türlü resim yapar:

Güzellerin resimleriyle, çirkin resimleri.

Yusuf'un, yaratılışı güzel hurinin resmini de yapar, ifritlerin, çirkin iblislerin resmini de. İki türlü resim de onun üstatlığının eseridir.

Bu, ressamın çirkinliğine delil olamaz, bilâkis üstatlığına delildir.

Çirkini gayet çirkin olarak yapar, o derecede ki bütün çirkinlikler, onun etrafında döner, örülür. Bu suretle de bilgisindeki kemal meydana gelir, üstatlığını inkâr eden rüsvay olur. Eğer çirkinin resmini yapmayı bilmezse ressam, nâkıstır. İşte bu yüzden Tanrı hem kâfirin yaratıcısıdır, hem müminin. Bu yüzden küfür de Tanrı'lığına şahittir, iman da. İkisi de ona secde eder. Fakat bil ki müminin secdesi dileyerektir. Çünkü mümin, Tanrı rızasını arar, maksadı onun rızasını almaktır.

Kâfir de istemeyerek Tanrı'ya tapar, ama onun maksadı başkadır. Padişahın kalesini yapar, ama beylik dâvasındadır. Kale, onun malı olsun diye isyan eder, fakat nihayet kale, padişahın eline geçer. Müminse o kaleyi padişah için tamir eder, makam sahibi, mevki sahibi olmak için değil. Çirkin, " Ey çirkini de yaratan padişah, sen güzeli de yaratmaya kadirsin, çirkini de" der.

---

[169] **Kadîm:** Eski zaman. Başlangıcı olmayan. Uzun zamandan beri var olan. Evveli bilinmeyen hâl ve keyfiyet

[170] **Heva:** İstek. Nefsin isteği. Düşkünlük. Gelip geçici olan heves. Nefsin zararlı ve günah olan arzuları.

[171] Nun, 4

Güzel de " Ey güzellik padişahı, beni bütün ayıplardan arıttın" der.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nasihat etmesi ve hastaya dua öğretmesi. Rasûlüllah, o hastaya dedi ki:

" Sen, şunu söyle; Tanrı, sen bize güçlükleri kolaylaştır. Dünya yurdunda bize iyilik ver, ahiret yurdunda da. Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hale getir, ey Yüce Tanrı, konağımız zaten sensin." [172]

مَنْ لَهُ عَقْلٌ سَلِيمٌ يَقْتَدِي بِالْمُصْطَفٰى

Mustafa ile akl-ı selim tabii olur.

Akıl ile Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin beraber zikredilmesi şeriat makamının akıl ile sorumlu tutulmasındandır.

"Akl" bağlamak kökünden gelen bir kelimedir. Anlamak ve idrak etmek, düşünme ve muhakeme etme ve doğruyu bularak onu sağlam bir yere bağlamak anlamına gelmektedir. Akıl eşyayı olduğu gibi anlama ve anlamlandırma, güzel ve çirkini ayrıt edebilme, doğruyu ve yanlışı kavrama kabiliyetidir.

Akl-ı selim, ise hüküm ve kararlarda iki hayırdan daha iyi olan hayrı, iki şerden ehven-i şerri bilebilme özelliğidir ve kâmil akla verilen isimdir. Buna "sağduyu" demek de mümkündür. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Yüzünü Allah'ın fıtrat üzere yarattığı hak ve hanif dini olan tevhide ve İslam'a yönelt. Ki Allah insanı bu fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın kadim kanunu olan yaratılışında bir değişim söz konusu olamaz. Doğru, sabit ve hak din ve yol budur. Ama ne var ki insanların çoğu bunu bilemezler" [173]
Akl-ı selim, ***"yaratılışta Allah'ın insan kalbine koyduğu ilahî hakikatleri ve gerçeği kabul etmeye yatkın olan kabiliyet"*** anlamındadır.

قَدْ اَنَارَ الْعَشْقِ لِلْعُشَّاقِ مِنْحَاجِ الْهُدٰى

Hüdâ yolu aşk ateşini âşıklara yaktı.

Allah Teâlâ kendine kavuşma yolununun şevk ve iştiyakını âşıklarına tattırdı. Çünkü aşkın hallerinde şeriata muhalif hallerin bulunmaktadır. Bu haller âşık için hoş görülürken diğer insanlar bu hallerinden dolayı sorumlu olurlar.

<u>"Salik-i rah-ı hakikat aşka eyler iktida."</u>
"Hakikat yolunun saliki aşk yoluna uyar."

---

[172] Mesnevi , c. II, b. 2535-2554
[173] Rum, 30

"Hakiki âşıkın aşk yurduna adım attığı ilk yer, zahitlerin ve âbitlerin gelebildikleri son yerdir." Denilmiştir. Hakikate ulaşmak isteyen aşk yoluna rağıp olmalıdır. Aşk, ebediyeti arayan ruhun, dünyevî aldanmalardan kurtularak derunî girdaba düşmesidir. Aşk yolu hakikate ulaşmada diğer yollardan kısadır. Bunu kısalığını şu sebeple anlarız ki; âşık hakikat yolunda bir anda uzun mesafeleri aştığı hâlde dönüşünü murad edince aldığı mesafede aynı masal kahramanlarının da yıllarca süren yolculuklarının, bir arpa boyunu geçmemesi gibidir. Geçen zamanın uzunluğunun aksine, alınan yolun kısalığı hatta hiçliği, aşığın yolculuğunun zahire uygun olmamasındandır.

Niyâzî-i Mısrî hakikate ulaşmak isteyene aşk yolunu tarif etmesi bundandır.

<u>Cümle eşyaya birer hâlet konulmuştur müdâm,</u>

Bütün eşyaya birer değişmeyen bir hal konulmuştur,

Eşyanın aslı için dört unsur bahsedilir. Ateş su hava toprak. Bu unsurlardan biri eşyada baskın olursa o özellik kendini daha çok gösterir.

İnsan ruhu *"Ben Adem'in yaratılışını tamamladığım zaman ona rûhumdan üfürdüm."* [174] ayet-i kerimesinin ifadesine göre ilahî menşelidir. İnsan ruhu ten kafesine girdikten sonra maddî ve zulmanî bir hicab ile perdelenmiştir. İnsanın hamurunda "anasır-ı erbaa" denilen toprak, su, hava ve ateşten oluşan dört unsur vardır. Bunlardan toprakla su, zulmanî özelliğe sahiptir. Et ve kemikten meydana gelen insan vücüdunun temel unsuru toprak ve sudur. Bu yüzden tasavvufta zulmanî hicab sayılan bedenin ve bedenî ihtiyaçların riyazat ve mücahede ile inceltilmesi gerekir.

Bu dört unsur ameller cihetinde de tecelli eder.

> Şahs-ı ruhu teşkil eden dört unsur, ruhun tecell-i ef´ale nisbetle kalbden iktibâsı ettiği anâsırı maneviyedir. Yani toprak mukabilinde olan namaz yemek gibidir. Hava mukabilinde olan hac ile ateş mukabilinde olan zekât ile fi sebîlillah verilen bir malda bir kesme maneviye vardır. Su mukabilinde olan oruçtur. Zira savmda bir nevi hayat vardır. İşte bu anasır-ı maneviye-i mesrûde ile ruh kendisine bir vücut-u mektebe-i maneviye yani vücud-u imâni teşkil eder. Nitekim Cenâb-ı Hakk İbrahim aleyhisselâma ***"öyle ise dört tane kuş yakala, onları yanına al. Sonra kesip parçala her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonrada onları kendine çağır koşarak sana gelirler Bil ki Allah azizdir, hâkimdir,"***[175] buyurdular. Yani Dört dağ, hakikatte olan kalp, ruh, sır, hafi üzerine dört unsur vaz olunarak mecmû-u ruhun tasarrufuna mutı´ve munkad olup da ruha muracaat ettikleri ve ruh vücud unsuru teşkil ettiği gibi kalpden

---

[174]Hicr, 29

[175] Bakara :260

iktibas ettiği anasır-ı erbaa-ı maneviye-i ilede vücud muktesibe-i maneviye-i tesis eder. Ve bu beyanda ruha ibrahimî itlâkiyet münâsib olur. [176]

<u>Birbirinden bazı nakıs bazın isti'dadı tam.</u>
Birbirinden kimi noksan kiminin kaabiliyeti tam.

Ey Hakk talipleri bilin ki, yukarıda anlatılan mürşid-i kâmillerin dışında kalan ve şeyh denilen kişiler, şer'-i şerifi öğreten, ilme'l-yakîn sahibi zühd ve takva şeyhleridir. Bunlar arasında da yalan söyleyip *"biz falan sultânın ve filân efendinin tarîkatindeniz. Yetki ve seyr ü sülük bizdedir"* diyerek, kendilerinin bu yolun ehli olduğunu söyleyenler, o göçmüş azizlere ve ilimlerine bühtan ederler. Kur an'da bu gibi yalancı şeyhler için ***"Yalanlayanların vay haline!"*** [177]denmektedir.

Bilinmelidir ki, insân-ı kâmiller, kendilerine uymayan kişileri, tarîkat sülûkundan, ayne'l yakîn ve hakke'l-yakîn bilgilerden mahrum bırakırlar. Sonra bu yoldan sapanlar, o hakîkat ehlinin seyr ü suluklarına, vahdetlerine, tecellîlerine, tesellilerine, mukâlemelerine, müşahedelerine inkâra düşerler. **"Bu manâlar olsa, bizim şeyhimizde de olurdu."** derler. Kâmillerden duyulmuştur ki, <u>yetmiş bin şeyh, müridiyle dergâha yüzü kara varıp mes'ûl ve muazzeb olup cehenneme gireceklerdir.</u> Cenâb-ı Hak bizleri, mâyeli bir mürşid-i kâmile hizmet etmeyen o gibi kişilerden korusun.

Bu gibi sahte şeyhler, mücâhid olup sülük etmemiştir. Bütün gaye ve gayretleri, mâl ve mülk edinmek, nâm ve riyaset içindir. Vaizler gibi halka nasihat ederek mürşid-i kâmilim diye geçinirler. Mürşid-i kâmile ermeden, ayne'l-yakîn ile seyr ü sülük etmeden, yedi dâirede nefsin yedi başını mücâhede ve gaza ederek kesmeden, ayne'l-yakîn ile görülen terkiplerin enfüsî tabirlerini bilmeden hilâfete gelinmez. Ve yine, tarîkatin tekmilinde, beyne'n-nevm ve'l-yakaza yani, uyur uyanık bir hâlde iken, Hakk'ın emriyle, Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem yüzünden tarîkatten irşâd seccadesi üzere hilâfet verilmeyen kişi **"tarîkat ve seyr ü sülük ehliyim"** diye dava kılarsa, **hem zâll hem muzill**dir. Bu kişilerden **gafil** olunmamalıdır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"amelsiz ilim vebaldir ve ilimsiz amel dalâldir."*** demiştir. Her ilim ehlinden görülmek lazımdır ki, azmaya.

Buna göre şeyhlerde bir vebal vardır. Bunlardan, ehl-i insaf ve ehl-i takva olanlar, müridlerine, **"kardeşler, biz sizi şer'-i şerif yüzünden, ilme'l-yakînden, amel, zühd ve takva ile buraya kadar sülük ettirdik.**

[176]Tezkire, v. 6a-6b; İsimli yazma bir eserden faydalanılmıştır
[177] Tur, 11

Ancak, bundan sonra ayne'l-yakînden seyr ü sülük ile hakikate yol isteyeniniz varsa, gidip bir mürşid-i hakikî bulsun, âlem boş değildir. Bizden yana kıskançlık söz konusu olamaz, Biz ömrümüzü ilme sarf etdik. Seyr ü sülûku ve bâtınî irşâd yolunu ehlinden görmedik.” demelidir. Bu gibi kişiler, ancak bu sözleri söylerlerse vebalden kurtulurlar.

Ey Hak talibi olan âşıklar, eğer hakîkate ulaşmak istiyorsanız, mutlaka bir mürşid-i kâmil bulmalı ve ona teslim olmalısınız. İnsanı ancak bir kâmil eren yedi deryadan geçirip darb-ı tevhîd ile yuyup arıtabilir. Zira darbî tevhîd, usûldendir. Kudret topudur. Nefs-i hannâs, nefs-i emmâre, her türlü kötü ahlâk, akl-ı maaş ve nefs-i maaşın kuvveleri ve tahsilleri darbî tevhîdin ve esmanın ateşiyle yok olur. Nefs bu zikir lokmağıyla ıslah olur. Nefs-i hannâs tevhidi kabul edip mü'min olur. Akl-ı maaş**,** akl-ı maada; nefs-i maaş**,** nefs-i maada dönüşür. Darb-ı tevhîdin kemâli budur. Bu usûl nebilerden kalmıştır; san'at-ı nebevî ve san'at-ı evliyadır. Ne var ki, bazı noksan akıllılar, **darb-ı tevhîde** ve **darbî Hû** zikrine dahi edip karşı çıkarlar. Bu tür insanlar nefsî davranıp, **“Allah sağır mıdır sessiz zikredince işitmez mi?”** derler. O gibi inkârcılara cevap budur:

“Evet, Cenâb-ı Hak, semî'dir, Basîr'dir, Alîm'dir, Habîr'dir, Allame'l-guyûb pâdişah'dır. Zâtını zikretmeği gönlümüze gelmeksizin bilir. Ancak, bizim nefsimiz, hannâsımız, akl-ı maaşımız ve nefs-i maaşımız sağır, kör ve câhildir. Zikri, onlara işittirelim, onların gözünü açalım, onlara Hakkın emrini bildirelim diye, candan, yüksek sesle ve iki yana salınarak kalb üzere hareketle yaparız. Ayrıca, insanların kalbi dünya ve mâsivâ fikriyle kararmış ve pekişmiştir. Adeta, taşa veya demire dönmüştür. Darb-ı tevhîd, kalbin pasını siler. Taş ve demir gibi kalbleri yumuşatır. Zikri kabul eder.”[178]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

“Ümmetim hakkında saptırıcı önderlerden korkarım.” [179]

“Âhir zamanda birtakım insanlar çıkacak, dini dünyaya alet edecekler ve insanlara yumuşak görünmek için kuzu derilerine bürünecekler. Onların dilleri sekerden tatlı kalpleri ise kurt gibidir.”

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“Onlar benim hilmime mi aldanıyorlar, yoksa bana karsı cüretkarlık mı ediyorlar. Kendi adıma yemin ediyorum ki; onlara kendilerinden öyle bir fitne göndereceğim ki içlerinden hâlim olanı bile hayrete düşürecektir.” [180]

Meşreb-i alâ olan neş’e nedir hâsıl kelâm,

[178] (Eroğlu Nuri, 2007), s. 78
[179] Tirmîzî, 2230
[180] Tirmizî, 37/Zuhd, 59 (IV, 522, h. no: 2404).

Yüksek meşreb olan gönülde son söz nedir,

Niyâzî-i Mısrî en yüksek yaratılış nedir diye soruyor. Bunun cevabını gelen mısrada ***"aşk"*** olarak açıklıyor.

"Aşktır ol, neş'e-i kâmil kim andandır müdâm.
"Aşk gönlün kâmil halidir, devamıda ondandır.

Meyde teşvir-i[181] hararet ney'de te'sir-i sada.
İçkide gizli bir ateş, ney'de etkili ses.

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz mesnevisinde.
"Aşk ateşidir ki neyin içine düşmüştür, aşk coşkunluğudur ki şarabın içine düşmüştür." [182]
Rivayete göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ilâhi aşk sırrını Hz. Ali kerremallâhü vecheye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali kerremallâhü veche gidip Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sırla köpürüp coşmuş ve taşmıştır. Su her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş.
Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delerek üflemeye başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlahi sırrı anlatır olmuş. Her mecliste her cemiyette ağlayan, inleyen ney iyilerin de kötülerin de dostu olmuş. Herkes kendisinden bir şeyler bulmuş neyde.

Gülşen-i vahdet çü kalbi emr-i râm-ı aşktır,
Aşk vahdet bahçesindeki kalbin itaatidir,

Lezzet-i vuslat heman ancak merâm-ı aşktır.
Aşkın isteği hemen ancak kavuşma lezzetidir.

Terk-i kevneyn eyleyen mest-i müdâm-ı aşktır,
Daima sarhoş eden aşk iki dünyayı terk ettirendir,

"Vadi-i hayret hakikatta makam-ı aşktır.
"Hakikatta "Hayret vadisi" aşk makamıdır.

Âşık sevgilisini kavrayamadığından dolayı hayrete düşer, çünkü onun

---

[181] **Teşvir:** İçinde bulunma. İçine alma, içine alıp gizleme. Satılık olan hayvanı pazara çıkarıp gösterme.
[182] Mesnevi, c. I, b: 10

tecellîleri sonsuzdur. Bu hayret ise hayret-i ilmiyye ve hayret-i şuhûdiyyedir (ilmi hayretler, gördüklerinde hayrete duçâr oluşu).

Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, sûfînin hakikat karşısındaki tepkisinin bir çeşit ***"hayret"*** olduğunu belirtmektedir. Bu hayret, bilgisizlikten değil, hakîkatin çelişik ve paradoksal mâhiyetinden kaynaklanan bir hayrettir. Bu noktada İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine başvurursak, hayretin iki şıkkının ayırt edildiğini görmekteyiz. Bunlardan birisi, cehalet ve bilgisizlikten doğan akılcı kimsenin hayretidir ki, bunu özellikle filozofun sülûkünü tasvir ederken ortaya koymuştur. İbnü'l-Arabî'ye göre bu hayretin sebebi, akılcının sülûke veya hakikate ulaşmaya başlarken umduğuyla tam anlamıyla çelişen bir şey elde etmiş olmasıdır. Bu durumda ise, tam bir hüsran ve şaşkınlık içinde kalmaktadır. İbnü'l-Arabî, bunu kötü bir durum olarak niteler. Bunun karşısında ise, İbnü'l-Arabî'nin ***"Muhammedî hayret"*** diye isimlendirdiği ikinci bir hayret vardır. Bu hayret, her şeyde Hakkı gören sûfî'nin hayretidir. Sûfî, biri çok, çoğu bir, evveli âhir, âhiri evvel, zahiri bâtın, bâtını zahir olarak görür. Bu gibi çelişkili durumları müşahede etmesiyle de hayrete düşer. Fakat bu hayret, şüphe ve anlamama hayreti değil, varlık alanında hareket etmeye çalışan nefsin kendi hâlindeki hayretidir. Bu nefis, dâirenin çevresinin hangi noktasından harekete başlasa, dâirenin merkezi olan Hakka ulaşır. Burada üzerinde durmamız gereken bir husus, İbnü'l-Arabî'nin bu hayreti ***"Muhammedi hayret"*** diye isimlendirmesidir. Bu isimlendirmenin iki sebebi vardır:

Birincisi, Allah Teâlâ'nın mutlak ve kâmil bilgisinin tarzını teşkil eden tenzîh ve teşbih arasındaki bilginin *"Muhammedi"* bir tavır olarak görülmesidir. İbnü'l-Arabî, Nuh Fassında bu meseleyi ayrıntılı ele alır ve buradan peygamber ve ümmetinin ayrı ayrı eksikliklerine işaret eder. İbnü'l-Arabî'ye göre, Allah Teâlâ hakkında akıl ve vehim güçlerinin gerektirdiği hükmü aynı anda verebilmek, Allah Teâlâ'nın bütün mütekâbil isimlerinin mazharı olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin istidadına mahsustur ve sâdece onun şerîatı bu hükmü getirebilir.

Bu hayretin *"Muhammedi hayret"* diye isimlendirilmesinin ikinci sebebi ise, sûfîlerin aktardıkları bir rivayettir. Bu rivayette Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"Rabbim, sana dâir hayretimi artır"*** demiştir. Böylece "hayret", sâdece karşılaşılan bir durum veya mâruz kalınan bir şey değil, aksine talep edilen bir şey olmaktadır. Bu anlamda hayretin ideal bir mertebe olduğu da anlaşılmaktadır.[183]

[183] (DEMİRLİ, 2003), s. 143

Çün müşahhas olmaz ol vadide sultandan geda."
Zira o vadide sultan ve fakir gibi şahsiyet olmaz.

Arifin aşk-ı ilâhîden yeğ olmaz hemdemi,
Arifin ilâhî aşktan başka can ciğer arkadaşı olmaz,

Nuş edip sahba-yı zatı can olur her bir demi.
Sahbayı zatı içen, her zamanı can olur.

Mazhar ana ayn-i zâhir görünür gider gamı,
Kavuşunca asıl hakikati ona görünür ve gamı gider,

"Eylemez halvet sarayı sırr-ı vahdet mahremi.
"Vahdet sırrının sarayından mahrem halvete giremez

Aşıkı ma'şukdan, ma'şuku aşıktan cüda."
Aşıkı sevgiliden, sevgili âşıktan ayrı."

Ehl-i Hakk olmak dilersen zerk-i[184] ***taat terkin et,***[185]
Hakk ehli olmak dilersen çirkin sözle taati silme,

Hz. Âdem aleyhisselâmdan itibaren enbiyaya üstün bir dil kabiliyeti verildiğini; Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ise muhatap olduğu toplumun özelliğinden dolayı mükemmel bir dil birikimi ile donatılmıştır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme

"güzellik nerededir", diye sorulduğunda O'nun

"dildedir" şeklinde cevap vermesi, dili ne kadar önemsediğinin göstergesidir.[186]

"Beyanda büyüleyicilik vardır"[187]

"Beyanda büyüleyicilik, şiirde hikmet vardır."[188]

---

[184] **Zerk:** Çirkin söz söylemek. Kuşun terslemesi.

[185] **Terkin:** Boyama, yazma. Bozulma, bozma. Çizme, silme Belli bir saatte ve yerde buluşma için sözleşme.

[186] M. Akif ÖZDOĞAN*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 4*; İbn Kuteybe, *'Uyûnü'l-ahbâr,* nşr. Muhammed 'Abdulkâdir, el-Matba'atü'l-'asriyye, Beyrut, 1999, I, 184; el-Hafâcî, *Sirru'l-fesâha,* 61; İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâsini'ş-şiir ve âdâbihî ve nakdihî, nşr.* Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Dârü'l-cîl, Beyrut, 1972, I, 241.

[187] M. Akif ÖZDOĞAN*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı:4*; Câhiz, *el-Beyân,* I, 157.

İçini saf eyleyigör var kıyafet terkin et.
İçini saf eyleyi gör var kıyafet ile bozma.

Zahir elbisenin güzelliği seni aldatmasın, demektir. Kişiye asalet veren kâmil tabiatıdır. Diğerleri ise ancak belli bir zaman insanı oyalar. Bakiyesi ise yel gibidir.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz "Enbiyânun ve evliyanun ekserisi ümmilerdür." [189] buyurması anadan geldiği gibi saf olanların bu yolda başarılı olacağını beyan ederek, sonradan alınan kıyafetin bir değeri olmadığını açıklamaktadır.

Pend-i guş eyle basiretle sefahet terkin et,
Basiretle nasihata kulak ver eğlence ile silme,

"Ey[190] ki ehl-i aşka söylersen melâmet[191] terkin[192] et.
"Ey kişi; aşk ehline söylediğinde melâmet ile sözleş.

Yani aşk ehlinin halinin söz ile ifade edilemediği için yapılan hareketlerin zahirine aldanma demektir.

Söyle kim mümkün müdür tağyir takdir-i Hüdâ."
Söyle Allah Teâlâ'nın takdirini değiştirmek mümkün müdür?"

Varlığın mahvetmek oldu ayin-i erkân sadıka,
Sadıka varlığın mahvetmek asıl usul oldu,

Kalbini yakmak gerek anın demadem bârika.
Onun kalbini sık sık şimşek parıltısı yakmak gerek.

---

[188] M. Akif ÖZDOĞAN, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı:4*; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü'n-nesr, neş.* 'Abdülhamîd el-'İbâdî, Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1982,77. Naşir, bu eseri Kudame (337/948)'ye izafeten neşretmişsede Kudame'ye ait değildir.

[189] (MISRÎ, 1223), v. 104b
Enbiyânın ve evliyanın çoğu ümmilerdir [189]

[190] Ey: (Arabçada) "Bak, dinle, dikkat et, yahut, demektir ki" mânalarına gelir. Bir ibareyi tefsir için kulanılır. Türkçede: Yakın nidâ içindir.

[191] **Melâmet:** Kınanmışlık. İtab ve serzenişlik. Rezillik ve rüsvaylık.

[192] **Terkin:** Belli bir saatte ve yerde buluşma için sözleşme. Boyama, yazma. Bozulma, bozma. Çizme, silme

Aşkın deprasyonları ve stresi olmadan tazelenme ve olgunlaşma yoktur.

Âşık oldur gitmeye her dem başından saika,
Âşık her zaman başından yıldırım gitmeyendir,

"Aşk kilki çekti hat levh vücud-i aşıka.
"Aşk kalemi aşıkın vücuduna çizgi çekti.

Kim ola sabit Hakk isbatında nefyi mâada."
Kim Hakk isbatında sabit olursa nefyi bıraka."

Âlemle meşgul olmayı bırakmazsan Hakkı isbat edemezsin. Cümle eşyada Hakkı gören nefyi terk etmiş demektir.

Ey Niyazi ibtidasız zevk buldun aşktan,
Ey Niyazi aşkta öncesi olmayan zevk buldun,

"Eğer bize:- Tasavvufun iptidası nedir? Diye sorarlarsa, şöyle deriz:
"İmanın altı erkânı vardır. Bunlar sırası ile: Allah-ü Teala'nın varlığına ve birliğine, meleklerine, nebîlerine, kıyamet gününe, hayır ve şer Allah'ın takdiri ile olduğuna … Dil ile ikrar ve kalb ile tasdikdir." [193]
Aşkta ise teklif hükümleri yoktur. İman konusunda âşıkların mezhebi yârin vechidir.

Yârin isbatında (La) sız zevk buldun aşktan.
Aşktan yârin isbatında (La) sız zevk buldun.

Daim-ü bâki fenasız zevk buldun aşktan,
Daima aşktan fenası olmayan zevk buldun,

"Ey Fuzuli intihâsız zevk buldun aşktan.
"Ey Fuzuli aşktan sonsuz zevk buldun.

"Şayet bize: - Tasavvufun intihası nedir? Diye sorarlarsa şu cevabı veririz:
"Tasavvufun intihası; keza birinci sualde geçen altı erkânı, dil ile ikrar, kalb ile tasdiktir…-Nitekim Cüneyd-i Bağdadı kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

[193] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, BİRİNCİ SUAL VE CEVABI

Hazretlerine bir gün:

"Tasavvufun intihası nedir?. Diye sorduklarında, şu cevabı verdi: İptidasıdır." [194]

Böyledir her iş ki Hakk adıyla ola ibtidâ."

Her iş Hakk adıyla başlarsa böyledir."

[194] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, İKİNCİ SUAL VE CEVABI

Müzğibetû dumûği aynî teskubü	مُذْغِبَتُوا دَمُوعِ عَيْنِى تَسْكُبُ
Kadet mine'ş-şevki ileyküm tezhebü	كَادَتْ مِنَ الشَّوْقِ اِلَيْكُمْ تَذْهَبُ
Nâru'l-fuâdu lem tendafî men sekîhâ	نَارُ الْفُؤَادِ لَمْ تَنْطَفِى مِنْ سَكِيهَا
İz küllemâ üciret vehiye tetelehhebü	اِذْ كُلَّمَا اُجِرَتْ وَهِيَ تَتَلَهَّبُ
Min şiddeti's-sevdâi fî leyleti'l-firakı	مِنْ شِدَّةِ السَّوْدَاءِ فِي لَيْلِ الْفِرَاقِ
Malî sivâ hevâkimû min müzhebin	مَالِي سِوَى هَوَاكُمُوا مِن مُذْهِبِ
Hayyertumû bi'l-firakati'l-kalbi'l-mek'îbi	حَيَّرْتُمُوا بِالْفِرَاقَةِ الْقَلْبَ الْمَكْئِيبِ
Yâ leytenî min ba'di ba'de akrabin	يَا لَيْتَنِى مِنْ بَعْدِ بَعْدَ اَقْرَبِ
Muhtasarun tahlîsı halî bi'l-beyâni	مُخْتَصَرٌ تَخْلِيصِ حَالِى بِالْبَيَانِ
Ma gultühû mutavvelün ve mutnibün	مَا قُلْتُهُ مُطَوَّلٌ وَ مُطْنِبٌ
Dâü'l-firagı leyse min tıbbe lehû	دَاءُ الْفِرَاقِ لَيْسَ مِنْ طِبٍّ لَهُ
İllâ muvasilete'l habîbi'r-reyrabi	اِلَّا مُوَاصِلَةَ الْحَبِيبِ الريرب
Ercu minallâhi'l-kerimi'l-müsteânü	اَرْجُو مِنَ اللهِ الْكَرِيمِ الْمُسْتَعَانُ
İlâce dâi hicrin hâze'l-müznibi	عِلَاجَ دَاءِ هِجْرٍ هَذَا الْمُذْنِبِ
Kad vedağtü tilke'l-kasıdetü nebezetün	قَدْ وَدَعْتُ تِلْكَ الْقَصِيدَةَ نَبْذَةً
Mine'l-beyâni ve'l-bedi'l-eğrabi	مِنَ الْبَيَانِ وَ الْبَدِعِ الْاَغْرَبَ
Yevmen tezkurunî bikum muhabbetin	يَوْمًا تَذْكُرُنِي بِكُمْ مُحَبَّةٍ
Hakîkatin ke'l-ümmehati ve'l-ebi	حَقِيقَةٍ كَالْاُمَّهَاتِ وَ الْاَبِ
Rafeğte sevâbe'n-nazmi lî alyâkumû	رَفَعْتَ ثَوَابَ النَّظْمِ لِي عَلْيَاكُمُوا

Ke'l-hulleti'l-müfeddadi'l-müzehhebi	كَالْحُلَّةِ المُفَضَّضِ الْمُـذَهَّبِ
Cemî bikum cem'un musahhahün bihî	جَمعِي بِكُمْ جَمْعٌ مُصَحَّحٌ بِهٖ
Kulûbuna mevsûletun lâ tuhcebu	قُـلُوبُنَا مَوْصُولَةٌ لاَ تُحْجَبُ
Bi'l-ılmi ahyakum ilâhü'l-kâinati	بِالْعِلْمِ اَحْيَاكُمْ اِلٰهُ الْكَائِنَاتِ
Mâ zerre şarikun ve laha kevkebun	مَاذَرَّ شَارِقٌ وَلاَحَ كَوْكَبٌ

مُذْغِبْتُوا دَمُوعِ عَيْنِى تَسْكَبُ

Sevgilisinin kaybolmasından gözümün yaşı dökülüyor

كَادَتْ مِنَ الشَّوْقِ اِلَيْكُمْ تَذْهَبُ

Şevk ve iştiyaktan neredeyse sana gidesim geldi.

نَارُ الْفُـؤَادِ لَمْ تَنْطَفِى مِنْ سَكِيهَا

Kalbimin ateşi ağlayışımdan dolayı da sönmedi

اِذْ كلما اُجِرَتْ وَهِيَ تَتَلَهَّبُ

Hepsi de akıtılsa o yine tutuşur

مِنْ شِدَّةِ السَّوْدَاءِ فِى لَيْلِ الْفِرَاقِ

Gece vaktinde ayrılış karanlığının şiddetinden

مَافِى سِوَى هَوَاكُمُوا مِن مُذْهِبٍ

Benim için yaldızlı parlayışından başka bir şey öfkelenmeleri

حَيَّرْتُمُوا بِالْفِرَاقَةِ الْقَلْبِ الْمَكْئِيبِ

Mahzun kuruntulara çilelere boğulmuş kalbin ayrılığı hayrete düşürdü.

يَا لَيْتَنِى مِنْ بَعْدِ بَعْدَ اَقْرَبٍ

Keşke bundan sonra akrabiyetten daha yakın olaydı.

Kocamustafapaşa Dergâhı şeyhlerinden Yakub-ı Germiyânî'nin zaman zaman şiir söylediğinden ve "mevzun[195] kelâm" ettiğinden bahseden oğlu ve Menâkıbnâme yazarı Sinânüddin Yusuf, babasının;

Ben ne hidmetkâr ne mahdûm olaydum kâşki
Gelmeyeydüm âleme ma'dûm olaydum kâşki

beyitini söylemesi üzerine niçin ma'dumiyeti tercih ettiği sorusuna şu cevabı verdigini nakleder:

"1-Evvelâ: bu kelâm, âlem-i vahdetin lezzetinden müfârakât [196] *elemi tezekkür olunduğu zamanda lisân-ı hâlden kâle geçmişdür.*

2-sâniyen; şerâyit-i ni'met-i vücûd ki edâsında nice ehl-i şuhûd âciz ve mertebe-i kemâle az kimse hâiz görüldüğü esnâda makâm-ı acz'de vârid olmuş bir kelâmdur.

3-sâlisen; bu kelâm, makâm-ı kâlde denilmiş değildir. Muktedâ-yı ba'zı hâldür ki bu mertebede fahr-i âlem salla'llâhu aleyhi ve sellem ***"Keşke Muhammed'in Rabbi, Muhammed'i yaratmasaydı."*** *diye buyurmuşlar. Dâhı Hazreti Ali kerreme'llâhü veche,* ***'hiç kimseyi reşk [gıpta] etmezem illa dünyaya gelmeyenlere reşk ederem'*** *demişler.*

Dâhı nice evliyâ-yı kibârın her birinün bu makâmda bir kelâmı vardur." [197]

مُخْتَصَرٌ تَخْلِيصِ حَالِي بِالْبَيَانِ

Bu halimin beyanının muhtasarın muhtasarıdır.

Bu anlattıklarım kelimeye sığanlardır. Sığmayanlar içinse söz kafî gelmedi, demektir.

مَا قُلْتُهُ مُطَوَّلٌ وَ مُطْنِبٌ

Onunla söylediklerimiz uzun ve dayanılmazdır.

[195] **Mevzun:** Vezinli. Ölçülü. Tartılı. Düzgün. Yakışıklı. Her bir vasfı ölçülü ve i'tidal üzere bulunup, sırf iyi ve güzel şeylere nâil olan.

[196] **Müfarakat:** Ayrılık. Bir yere bırakıp gitmek. Dostlarından ayrı düşmek.

[197] Yusuf b. Yakup, *Menâkıb-ı Serif ve Tarikatnâme-i Pîran ve Meşayih-iTarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye,* İstanbul 1290. s. 70.

دَاءُ الْفِرَاقِ لَيْسَ مِنْ طِبٍّ لَهُ

Ayrılık acısının tıbda bir ilacı yoktur.

اِلاَّ مُوَاصِلَةَ الْحَبِيبِ الْمَرْغُوبِ

Ancak rağbet edilen sevgiliye kavuşmayı

اَرْجُو مِنَ اللهِ الْكَرِيمِ الْمُسْتَعَانُ

Kerim ve müsteân[198] olan Allah Teâlâ'dan ümit ediyorum ki

عِلاَجَ دَاءِ هِجْرٍ هٰذَا الْمُذْنِبِ

Ayrılık derdinin ilacı bu ağırlığı gidersin

قَدْ وَدَعْتُ تِلْكَ الْقَصِيدَةَ نَبَذَةٌ

Bu kasideye bir parça koydum

مِنَ الْبَيَانِ وَ الْبَدِعِ الْاَغْرَبَ

Beyan[199], bedi'[200] ve garib[201] şeylerden

يَوْمًا تَذْكُرُنِي بِكَمْ مُحَبَّةٍ

Bir gün ki muhabbetin nasıl olduğunu hatırlattı.

حَقِيقَةٍ كَالْاُمَّهَاتِ وَ الْاَبِ

Muhabbetin hakikati aynı anneler ve baba gibidir.

---

198 **Müstean:** (Avn. dan) Kendisinden yardım beklenen, yardım istenen.

199 **Beyan:** İzah. Açıklama. Anlatma. Açık söyleme. Öğretme. Fesahat ve belâgat. Edb: Belâgat ilminin hakikat, mecaz, kinâye, teşbih, istiâre gibi bahislerini öğreten kısmı. (Bak: Belâgat) Söz olsun, iş olsun; vukû' bulan şeyden murad ne olduğunu o şey ile alâkası ve münâsebeti bulunan bir sözle veya bir fiil ile açıklamaktır.

200 **Bedî:**eşi benzeri olmayan hayret verici güzellikte olan, hârika.

201 **Garib:** Hayret verici. Tuhaf. Kimsesiz. Zavallı. Gurbette olan.

رَفَعْتَ ثَوَابَ النَّظْمِ لِي عَلْيَا كُمُوا

Benim için bu nazmın güzelliğini yücelt

كَالْحُلَّةِ الْمُفَضَّضِ الْمُـذَهَّبِ

Altın ve gümüşle bezenmiş elbise gibi

جَمعِي بِكُمْ جَمْعٌ مُصَحَّحٌ

Onların seninle topluluğu sıhhatli topluluktur.

قُـلُوبُنَا مَوْصُولَةٌ لَا تُحْجَبُ

Bizim kalplerimiz sana kavuştuğu için perdelenmez.

Bâyezid Bistâmi kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz daima hacca giderdi. Vardığı bir şehirde önce oradaki şeyhleri ziyaret etmeyi sonra da başka işlerle uğraşmayı âdet edinmişti. Basra'da bir dervişin yanına uğradı. Derviş ona sordu:

Ya Bâyezid, nereye gidiyorsun? Bâyezid cevap verdi:

Mekke'ye, Tanrı evini ziyarete gidiyorum.

Yanında ne kadar yol harçlığı var?

İki yüz dirhem.

Öyle ise kalk yedi defa benim çevremde dolan. O paraları bana ver!

Bâyezid yerinden fırladı para çıkışını kuşağından çözdü öperek şeyhin önüne bıraktı, Şeyh tekrar söze başladı. Yine sordu:

Ey Bâyezid! Nereye gidiyorsun? Gideceğin yer Tanrı'nın evidir ama şu benim gönlüm de Tanrı evidir. Ulu Tanrı hem o evin hem de bu evin sahibidir. O evi yaptırdıktan sonra orada hiç oturmamıştır. Ama bu ev yapıldıktan sonra hiçbir zaman buradan ayrılmamıştır.[202]

بِالْعِلْمِ اَحْيَاكُمْ اِلٰهُ الْكَائِنَاتِ

Kainât ilâhının ilmi ile size hayat veren

مَاذَرَّ شَارِقٌ وَلَاحَ كَـوْكَبٌ

Güneşin doğuşu ve yıldızların doğuşu gibidir.

[202] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.321), s. 411

19

Mevâlîdin sana her fasl u babı, [203]

كِتَابٌ فِي كِتَابٍ فِي كِتَابٍ

Senin vasfında vardır her birinde,

جَوَابٌ فِي جَوَابٍ فِي جَوَابٍ

Dahî dareyn ile berzah yüzünde

نِقَابٌ فِي نِقَابٍ فِي نِقَابٍ

Ulûm-ü sûret-ü ma’nâ hakikat,

شَرَابٌ فِي شَرَابٍ فِي شَرَابٍ

Üçünden sırrıma dâim erişir,

خِطَابٌ فِي خِطَابٍ فِي خِطَابٍ

Ki sen ben o demekten geçene yok,

حِسَابٌ فِي حِسَابٍ فِي حِسَابٍ

Sıfât-u zât-u ismân cehli ey dost,

ثَوَابٌ فِي ثَوَابٍ فِي ثَوَابٍ

Hemin zât-u sıfât esmânı bilmek,

عِقَابٌ فِي عِقَابٍ فِي عِقَابٍ

Bunlardan görünen halkın vücûdu,

سَرَابٌ فِي سَرَابٍ فِي سَرَابٍ

Niyâzî cism-ü kalb-ü rûh ki denir,

جَنَابٌ فِي جَنَابٍ فِي جَنَابٍ

[203] Vezin: Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün

Mevâlîdin sana her fasl*[204] *u babı,

كِتَابٌ فِي كِتَابٍ فِي كِتَابٍ

Doğuşların senin için her bölümü ve alt kısımları
Kitabın içinde, onun içindeki kitapta ve onun içindeki kitaptadır.

İlk önce İnsân-ı Kâmil ve Veled-i kalp terimlerini inceleyelim.

İnsan-ı Kâmil

İslâm Düşüncesinde hicri yedinci yüzyıla kadar "kâmil" ya da "mükemmel insan" tabiri kullanılmış değildir. Bu tabiri ilk defa kullanan şahsın İbn'ül Arâbî olduğu kabul edilmektedir. Ancak bazı iddialara göre ise İnsan-ı Kâmil fikri İbn'ül Arabî'ye İhvan-ı Safâ'dan geçmiştir. Çünkü İhvan-ı Safâ iki tür insan bulunduğundan bahsetmektedirler.

Bunlardan birincisi kâmil insan olup, bilgi ve yaratılış bakımından mükemmel olan bir varlıktır.

İkincisi ise sınırlı insan olup, yeryüzünde bulunan insandır. Bu insan, Kâmil insan sebebiyle yaratılmıştır.

İnsan-ı Kâmil fikrinin İslâm Düşüncesinde farklı biçimlerde yorumlandığını görmekteyiz. Ancak biz bu yorumlardan, insanın ulaşması gereken olgunluk olarak kabul edilen fikri değil de, İlahî İsimler (Esmâ)'in ilk zuhura çıkış sebebi olması hasebiyle mükemmel bir şekilde yaratılan, Allah Teâlâ'nın bütün isim ve sıfatları kendisinde müşahede edilen, vahiy ve ilhâm gibi her türlü bilginin kaynağı olan ve bazı ilim adamlarınca **Hakikat-ı Muhammediyye, Simurg, Bahr-i Muhît** de denilen metafizik bir varlık olarak ta bahsedilmektedir.

Bazı mutasavvıflara göre İnsan-ı Kâmil, bizim bildiğimiz manada, bir sûretle var olan ve "beşer" adını alan insan değildir. İnsan-ı Kâmil, âlemin varlığının sebebi ve koruyucusu olan bir ilk örnek (prototip) olup, kendisine ilk akıl (akl-ı evvel) mertebesi verilmiş ve bilmediği şeyler öğretilmiştir. Bu varlığa "İlk İnsan" (el-İnsanu'l-Evvel) de denilmekte ve bu insanın her yönüyle cismanî insandan daha kuvvetli olduğu kabul edilmektedir. Çünkü cismanî insan, ilk insanın idol (sanem)'ü olduğu için derece ve özellikler bakımından daha az yetkindir. Eğer cismanî insan, ilk örneği olan insana benzemek isterse, ilim ve fazilet bakımından kendisini yetkinleştirmesi gerekir. İnsan-ı Kâmil'in, Kâmil Tabiat[205] ile benzeştiği

---

[204] (Fasıl) İki şey arasındaki ek yeri. Mafsal. Hak söz. Hak ile bâtılın arasını fark ve temyiz ile olan hüküm ve kaza. (Buna "Faysal" da denir) Halletmek. Ayrılma. Çözme. Bölüm. Mevsim. Aynı makamda çalınan şarkı. Çocuğu memeden kesmek. Birini zemmetmek. Gıybet.

[205] Kâmil Tabiat'ın neliği hakkında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Zira her düşünür bu kavramı, kendince tanımlamış ve böylece birçok görüş ortaya çıkmıştır.

bazı hususlar bulunmaktadır. Hatta A. Bedevî'nin iddiasına göre, Kâmil Tabiat ile İnsan-ı Kâmil aynı şeydir. Bu iki fikrin benzeştiği noktaların başında, Kâmil Tabiat ve metafizik anlamdaki İnsan-ı Kâmil'in her ikisinin de cismanî değil, ruhanî varlıklar olduğu fikri gelmektedir.

Molla Sadrâ'ya göre İnsan-ı Kâmil, insan türünün ilk örneği olan semavî bir insandır. Ona göre her varlık giderek kendi semavî ilk örneğine yaklaşacak; böylesi bir insan berzah olma niteliğine ulaşarak semavî bir insan (insan-ı kâmil)'a dönüşecektir. Kâmil Tabiat ile İnsan-ı Kâmil arasındaki önemli bir başka benzerlik de her iki varlığın Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki "halife"si olarak görülmesidir.[206]

Veled-i Kalb

Veled-i Kalb tabiri, tasavvufta ender kullanılan terimlerden biridir. Tasavvuf terimlerini ihtiva eden eski sözlüklerin hiç birinde bu terim yoktur. Ancak söz konusu terimi sadece Abdulkadir Geylanî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (hyt.1165)'nin kullanmıştır. [207]Geylanî'ye göre, bir kısım tasavvuf ehli

---

Ancak Kâmil Tabiat ile ilgili görüş belirtenlerin çoğunluğu, Aristoteles'e atfedilen "Estimahîs" adlı eseri referans göstererek bir tanımlamaya gitmişlerdir. İddialara göre bu eserde Aristoteles Kâmil Tabiat'ı, filozofun ilmini ve hikmetini artıran, ona ilham veren ve onu ilim ve hikmet bakımından olgunlaştıran ruhanî bir kuvvet olarak tanımlamıştır. Aristoteles'e atfedilen iddialara göre, bu güce filozoflardan başkası muttali olamaz. Çünkü filozoflar Kâmil Tabiat'ı gizli bir sır (es-sırru'l-mektûm) olarak kabul ederler.

Kâmil Tabiat hakkındaki bu farklı görüşlerin ortak özelliklerinden hareketle onun, ruhânî bir varlık olduğunu, filozoflara veya tüm insanlara bilgi ve hikmet verdiğini, insanlığın ilk örneği olduğunu ve Allah ile insan arasında elçilik yaptığını anlamaktayız.

Özet olarak Kâmil Tabiat, insanın ilk örneği, diğer ben'i, koruyucusu, manevî öğretmeni olarak kabul edildiği gibi, insan ruhları da onun manevî evladı olarak görülmektedir. Ayrıca bu terim, ortak özellikler gösteren Fa'al Akıl, Kutsal Ruh, Veled-i Kalb, Refîk-i A'lâ, Daimon ve Adam Kadmon gibi terimlerle de bulunmaktadır.

"Hermes dedi ki;

Bana nesnelerin ilmini getiren ma'nevî bir varlıkla karşılaştım.

***Sen kimsin?** dedim.*

'Ben senin Kâmil Tabiat'ınım dedi" (ERDOĞAN, 7 [2006], sayı: 17)

[206] (ERDOĞAN, 7 [2006], sayı: 17)

[207] Hz. Kuddûsî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, tarikat dersini ilk önce, Nakşîbendî Tarikatına mensup olan babası Şeyh Hacı İbrahim Efendi'den almıştır. Hz. Kuddûsî, bunu, *Nasâih-i Kuddûsî* isimli eserinde şöyle anlatır:

"Ey oğullarım! Sizin ceddiniz kâmil ve mükemmel bir zât idi. Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın tevfîki ile daha küçük yaşlarımda iken babam bana kelime-i tevhîd-i telkin eyledi. Bana;

"Ahmed! Benim bu günümde çalış, gayret et."diye emretti ve ben de çalıştım. Kısa

kutsal mânâ hallerine, tıfl ya da veled (çocuk); bu hallerin neticesinde oluşan durumlara ise tıfl-ı mânâ (mânâ çocuğu) veya veled-i kalb (kalp çocuğu) demişlerdir. Nakşbendîlere göre, ruhunu riyazet ve güzel ahlak ile temizleyen kişilerin kalbinde bir yetenek oluştuğu ve bu yeteneğin, kişiyi ilim ve hikmet sahibi kıldığı şeklinde bir kanaat bulunmaktadır. Bu kanaate göre, uzun yıllar riyazet ve mücahede yapan kişilerde, "Rabbânî Mevhibe" denilen bir yetenek meydana gelir. Bu yetenek meydana geldikten sonra, bu kişiler, değişik kılıkları kabul etme yeteneği vasıtasıyla istediği biçime girebilirler. Tayy-ı mekân ve tayy-ı zaman gibi hareketlerin hepsi bu yetenek sayesinde olur.[208]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz kâinatın bir "doğuşlar âlemi" olduğunun farkındadır. Bundan ötürü **"mevalid"** kavramını kullanarak sunmaktadır.

"Mevalid" kelimesi, "doğmuşlar" anlamına geldiği gibi "doğulan yerler" anlamına da gelmektedir. Bir olaydan başka bir olayın doğmasını da dikkate alarak "doğmuşlar" kavramını sadece canlılarla ilgili olacak ölçüde dar kapsamlı görmeyen Niyazi, bütün realitelerin her faslını (yani bölümünü) ve bunların da bütün bablarını (kısımlarını) dikkate almıştır. Bunu da açıklayan bilgilerde derecelendirme olduğunu hatırlatarak kitapların taksimatını yapmıştır.

Bir olaydan başka bir olayın doğması sebep-sonuç ilişkisidir. Buna göre bu en iç ilmi bilenler bütün sebep-sonuç ilişkilerinde o tevhit ilmini bulunur.

Küçük âlem *(mikro-kozmos)* insan compose bir varlıktır, yani mülk ve melekût olmak üzere iki âlemden mürekkebdir. Mülk âlemi cisim ve beden, melekût âlemi can ve ruhtur. Mülk âlemi ev, melekût âlemi ise ev sahibidir. Bu ev sahibinin mertebeleri ve her bir mertebede de bir adı vardır. Bir mertebede adı **"tabiat",** bir başka mertebede **"nefs"**, diğerinde **"akıl"**, başka birinde de "nurullah"dır.

Birinci mertebe olan tabiattan üç şey meydana gelir. Biri imaret, bayındırlık ve itaat etmek; biri fesat, yıkıcılık ve İtaat etmemek; diğeri de kibirlenme, kendini beğenmişlik ve serkeşlik etmektir. Bundan dolayı peygamberler bu ev sahibine üç isim vermiş; mamur edip, itaat ettiği için **"melek"**, fesat çıkarıp yıktığı ve itaat etmediği için **"şeytan"**, kibirlenip kendini beğendiği ve boyun eğmediği için de **"İblis"** adını koymuşlardır. Bundan dolayı, her insanın onunla birlikte olup, onunla beraber yaşayan bir şeytanı vardır, denilir.

zamanda veled-i kalp (kalp çocuğu) doğdu. Sol mememin altında veled-i kalbin hareket ettiğini rahmetli anam da bizzat müşahede ederdi." (Kuddûsî, Tarihsiz), s.7

[208] (ERDOĞAN, 7 [2006], sayı: 17)

Şu halde insan, hilkatinde **"İblis'in hakikati"**, **"şeytanin hakikati"** ve **"meleğin hakikati"** olmak üzere üç hakikati cem etmiştir. Buna göre her insanla beraber görevli bir şeytan doğar hadisinde ifade edilen şeytanı, ister ontik bir varlık olarak, ister insanın tabiatından bir cüz, isterse her ikisi olarak ele alalım, hepsinde de müşterek netice ve hakikat şudur; kötülüğün kaynağı ve ilkesi olan "şeytan" insan ile birlikte var olmuştur ve "insan şeytanları" ile kastedilen de insanın görünmeyen, gizli olan, şeytanî yönleridir. İnsan, görünmeyen bu şeytanetini hal ve hareketleriyle izhâr edince "insan şeytanı" olarak vasıflanmakta ve ifade edilmektedir. Buna göre Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin *"şeytan insanoğlunun damarlarında kanın aktığı yerden akar"* hadisini de insanın tabiatındaki gizli şeytaneti olarak yorumlayabiliriz. [209]

İlk doğuş mukadder oldu, şu dünyâya geldin ya: ikinci doğuma da çalış ki nur olasın, Canını Hakk yoluna koy da böylece Allah Teâlâ'dan ders al. [210]

İşte, insânın Yaratıcı Kudret'le vâsıtasız diyalogu gerçekleştirebileceği duyular ve madde üstü plânlara gözünü açabilmesi *İkinci Doğum* (Vilâdet-i Sâniye) veya *Mânevî Doğum* (Vilâdet-i Mâneviye) dediğimiz olayla gerçekleşir. Mânevî doğum, maddî doğumun vücûd verdiği et ve kan çocuğuna karşılık bir *Kalp Çocuğu* (Veled-i Kalb) vücûda getirir. Bedensel doğumun ana yurdu rahim, mânevî doğumun ana yurdu ise dünyadır. Mânevî doğumun anne ve babalığını *Mürşid-i Kâmil* yerine getirmektedir. Kâmil bir Mürşid'in eliyle gerçekleştirilen doğum, sonuçta *İnsân-ı Kâmil'i* yâni *Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Vârisi* insânı ortaya çıkarır.

"İnsan bebeklik döneminde mutludur. Çünkü arzuları ve iktidarı denge halindedir. Yani elde etmesine yetecek kadar güce sahiptir." [211]

İlm-i Ledün'ün bir hedefi de Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Vârisi insân yetiştirmektir ve ***İnsân-ı Kâmil'i ancak bir İnsân-ı Kâmil*** *yetiştirir.*

İbn'ül Arabî , sık sık "insan-ı kâmil"in aynı zamanda Kur'an-ı Kerim olduğunu söyler. Bu sebeple onun Kur'an anlayışının ve Kur'an-ı Kerim'i yorumlama metodunun belirlenmesi aynı zamanda dil-varlık/insan arasında gördüğü paralelliğin tespiti açısından önemlidir. [212]

Bu noktada İbn'ül Arabî , şeyhi Ebu Medyen'in şu sözünü nakleder: *"Aradığı her şeyi Kur'an'da bulamayan mürîd gerçek bir mürîd olamaz.*

---

[209] (ÇAKMAK, -1994), s.34
[210] (VELED), b. 70
[211] Jean-Jacques Rousseau
[212] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 237

Bu derecede bir umûmîlik ve kuşatıcılık vasfını taşımayan her söz de Kur'an-ı Kerim değildir." [213]

"Ben Kur'an'ım ve sebu'l-mesânî'yim
Zamanların değil rûhun ruhuyum
Müşâhede ettiğimin huzurunda mukîmdir kalbim
O'nu müşâhede ederim (hâlbuki) ***sizinle lisânım."*** [214]

<u>Senin vasfında vardır her birinde,</u>

<u>جَوَابٌ فِي جَوَابٍ فِي جَوَابٍ</u>

Senin yaratılışının sıfatlarının her birinde
Bu cevaplar iç içe olarak vardır.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا الاَّ هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ الاَّ يَعْلَمُهَا وَلاَ حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ الاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ

"Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu ki apaçık Kitap'tadır ancak O bilir." [215]

İlim konusunda İbnu Ömer radiyallâhü anhın koyduğu şu kâide herkesce benimsenmiştir.

"Allah Teâlâ bilir demek kişinin ilmindendir." Şöyle buyururlar:

"Kişi sorulan şeyi iyi bilirse cevap vermeli, iyice bilemezse "Allah daha iyi bilir (Allahu âlem)" demelidir. Çünkü kişinin bilmediği hususlarda "Allahu a'lem" demesi onun ilmindendir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu konuda daha sarih bir ifade kullanmayı tavsiye eder.

"Bilmiyorum." Aynen şöyle derler: *"İlim üçtür: "Kur'ân-ı Kerim, yaşayan sünnet ve bilmiyorum (Lâ edri) demek."*

Rivayetler, keza sorulara Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin da "bilmiyorum" diye cevap vererek, bu babta başta ulemâ, bütün ümmetine örnek olduğunu göstermektedir: İbnu Ömer radiyallâhü anh anlatıyor:

"Bir adam Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Hangi yer daha hayırlıdır? diye sordu. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"Bilmiyorum (Lâ edrî)" dedi. Adam:

---

[213] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât ,* c. V, s. 190; c. V, s. 137
[214] İbnü'l-Arabî bu şiiri, esrarengiz bir vakıasında karşılaştığı *fetâ'*ya atfen zikreder.Bkz. İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (thk.),* c. I, s. 70. Şiir için ayrıca bkz., A. mlf., *Kitâbu'l-İsrâ (Resâil),* s. 158.(ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 237
[215] En'am, 59

"Pekâlâ, hangi yer kötüdür?" diye sorunca Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yine

"Lâ edrî (bilmiyorum)" cevabını verdi. Bir müddet sonra Cebrail aleyhisselâm geldi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ona sordu:

"Ey Cibril hangi yer daha hayırlıdır?" O da:

"Bilmiyorum" diye cevap verdi..." Neticede cevap Cenab-ı Hakk'tan geliyor:

"Hayırlı yerler mecsidlerdir, şerli yerler de çarşıpazardır."

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu konuda da örnek alan İslâm âlimleri kendilerine sorulan soruların çoğunluğuna "Lâ edrî (bilmiyorum!)" diye cevap vermekten ar duymamışlardır.

Niyâzî-i Mısrî burada cevabın içinde cevap diyerek doğrunun çoğu zaman fark edilemeyeceğidir.

<u>Dahî dareyn ile berzah yüzünde</u>

<u>نِقَابٌ فِي نِقَابٍ فِي نِقَابٍ</u>

Dahi ahiret, dünya ve berzah âlemleri
Birbirlerinden perdeli olarak gizlidir.

Dâreyn, dünya ve âhirettir. Berzah ise bir âlemdir ki, dünyâ ile âhiret arasındadır, anın için ona berzah âlemi denildi.

İnsan dahil, tüm yaratıklar işte üç yerde toplanırlar:

Biri Âdem aleyhisselâmın yaradılışındaki, Âdem aleyhisselâmın zahrından latif suretler halinde çıkıp dört saf teşkil etmiş olarak Allah Teâlâ'nın huzurunda toplandığımız vakittir. Cenâbı Hakk'ın

"Elestü bi-Rabbiküm", "Rabbiniz değilmiyim" hitabıyle muhatap olduğumuz vakit Saidler ve Şakîler toplanmıştık.

İkincisi berzah âleminde toplanırız. Bu dünyada hiç kimse kalmaz. Bu halde yüz yıl kalınır, sonra kırk gün yağmur yağar, herkes tüm insanlar kabirlerinde doğrulurlar.

Üçüncüsü mahşerde toplanıldığı zamandır.

<u>Allah Teâlâ'nın üç nikâbı vardır.</u>

Biri dünyâ âlemindedir ki bu nikâptan mahcup O'nu göremez. Biri de âhiret âlemindeki nikâptan ki, bu dünyada O'nu göremeyen, gerek cehennemde, gerekse cennette olsun görmezler.

Küfür ehli ve şirk ehli İlâh olarak edindikleri suretler ile cehenneme girerler.

Hicap ehli yani bunlar evvelce hayatlarında Hakk rezzaktır, gafurdur, rahîmdir, şöyledir, böyledir diye inanmış olanlar yalnız cumadan cumaya veya ayda bir kere inanışları vechîle görürler.

Ancak Ârifler, yani Tevhit ehli her yüzden gerek dünyâda gerek berzah

âleminde ve gerekse âhiret âleminde dâima Allah Teâlâ'yı müşâhede ederler.

Ulûm-ü sûret-ü ma'nâ hakikat,

شَرَابٌ فِي شَرَابٍ فِي شَرَابٍ

İlimler zahir, batın ve hakikatten oluşur.
Bunlar sırasıyla içilmesi gereken şaraplardır.

İlimler de **suret** (sebep-sonuç ilişkileri), **mânâ** (soyut mânâ eksenleri) ve **hakikat** (tevhid gerçeği) ile ilgili ilimler olmak üzere üç sınıftır.

İlimler "İlmel-yakîn"e, sûretler "Aynel-yakîn"e ve ma'nâ-i hakîkat da "Hakk'al yakîn"e işârettir.

İlmel-yakîn; Tevhid-i ef-al,

Aynel-yakîn Tevhid-i sıfât,

Hakk'el yakîn de Tevhid-i zattır.

Sâlik olan kimse önce Tevhid-i efalde bir şarap Tevhid-i sıfatta bir şarap ve Tevhid-i zatta bir şarap içer, yani bu üç mertebede birer manevî şarap ile mahmur ve mütelezziz olur. Sâlik ma'nen içtiği bu üç şarabtan dâima sırrına ilhâm yoluyla gerek ef'al gerek sıfat ve gerekse zat mertebelerinde hitaba erişir.

Üçünden sırrıma dâim erişir,

خِطَابٌ فِي خِطَابٍ فِي خِطَابٍ

Bu üç ilimden benim batınıma bilgiler ulaşır.
Bunları rüya, ilham ve vahiy olarak bulurum

İlâhî feyz süreklidir. Nübüvvetin bir bölümü olan rüya yoluyla müjdelerin (el- Mubeşşirât) kapısı kapanmamıştır.[216]

[216] (ATAÇ, 1993), s: 413;
Nübüvvelin kırk altı bölümünden birisi olan salih rüyaya dair hadisler farklı rakamlar ve lafızlarla; **Ubâde b. es-Sâmit (r.), Enes b. Malik (r.) Ebû Hureyre (r). İbn Ömer (r.). Ebû Rezîn el-Ukaylî (r.), Abdullah b. Mes'ûd (r.), Abdullah b. Abbâs (r.). Abdullah b. Ömer (r.). Abdullah b. Amr (r.). Ebû Katade (r,), Huzeyfe b, Esîd (r.). Avf b. Mâlik'den (r.)** rivayet edilmiştir.
Mesela: **Ubâde b. es-Sâmit (r.) rivayeti için bak:** Buharı, Ta'bîr (92). 4. Müslim. Rü'yâ (42), 1. 7. hd. no. 2264. Ebû Dâvûd, Edeb (35), 96, hd. no: 5018. Tirmizî, Ru'yâ (35). 1, hd. no: 2271. Musned, S, 316, 319. Şuab,4, 186, hd. no: 4755.
Nübüvvetin kırk altı bölümünden birisi olan salih rüyaya dair hadislerin mütevatir olduğu da söylenmiştir.

Bir rivayete göre Niyazî-i Mısrî, çevresiyle olan bu yoğun ilişkisi nedeniyle manevî eğitimini ihmal etmeğe başlar. Bunun üzerine şeyhi, onu Elmalı'nın dışına bir iş için göndermek ister. Bunu öğrenen Niyazî-i Mısrînin hatırına, şeyhinden uzak kalacağı süre içinde, manen bir zayıflık olup-olmayacağı şeklinde tereddütler gelir. Aynı gece bir rüya görür, rüyasında üzerine korkunç bir ayı saldırır. Ayı ile bir müddet boğuşup, ümidini kestiği bir anda, şeyhi Ümmi Sinan belirir ve Niyazî-i Mısrı'yi bu zor durumdan kurtarır. Rüyasını ertesi gün şeyhine anlatır. Şeyhi de Niyazî-i Mısrî'ye hitaben, ***"oğlum Mehmet! o ayı yabandan değildir"*** der. Görüldüğü gibi ruh tezkiyesini ve nefis terbiyesini esas alan tasavvufî eğitimde rüyalar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu rüyada anlatılmak istenen şeyhinin uyarısına karşı tereddüt geçiren Niyazî-i Mısrî böylece uyarılmış olmaktadır. Tasavvuf! Yorumlara göre, rüyada görülen her türlü hayvan, insandaki hayvanî nefsi sembolize eder ve nefsin olgunlaşmadığının belirtisi kabul edilir. Niyazî-i Mısrî kendi yazdığı tabirnamesinde, rüyada ayı görmenin nefsin olgunlaşmadığının ve o kişinin hayvanî sıfatlarının insanî sıfatlarına üstün geldiğinin alameti şeklinde yorum yapar. (Bkz. Niyazî-i Mısrî, *Ta'biratü'l-Vaktât,* Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Böl., no: 3346/10, v. 63b) [217]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi rüyada görme

"Rüyasında beni gören, (hak olarak) beni görmüştür, çünkü şeytan ben(im suretim)le hayale giremez." [218]

"Beni rüyada gören, hakikaten görmüştür, çünkü şeytan benim şeklime giremez." [219]

"Beni rüyada gören, hakikaten görmüş olur. Zira şeytan, benim suretimle temessül edemez. Bir de, benim üzerime bilerek yalan uyduran, cehennemdeki yerine hazırlansın!" [220]

Tasavvuf ehli rüya konusunda sürekli olarak duyarlıdır. Bu nedenle en etkili rüyalardan biri Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmektir. Fakat bu rüyalardaki uyulması gereken önemli hususları bilmek bir mürid ve mürşid için gerekli mühim meslelerdendir. Çünkü birçok kişi bu rüyalarına istinaden hayatının yönünü ve fikirlerini değiştirmektedir.

Rüyada önemli husus görmek olmayıp, doğru olmak, tevilini bilmek ve hakikatine ermektir. Çünkü yalan rüya ve yorumunu bilmemek hata yapılmasına neden olur.

---

[217] (AŞKAR, 1997), s. 82,
[218] Buhārî, Ta'bir, 10/13.
[219] Müslim, Rü'yâ, 1/10.
[220] Buhārî, İlim, 39/51.

"Görmediği bir rüyayı gördüğünü iddia ederek yalan söyleyen, (kıyamet günü) iki arpa tanesini birbirine düğümlemekle mükellef kılınır ve bunu yapamamasından dolayı ona azap edilir." [221]

Bu hadis-i şeriflerin izahı şöyledir: Bir kimse, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi kendi şekli ve sureti ile görürse, gerçekten Hz. Peygamberi görmüş olur. Çünkü şeytana Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şekline girerek birini aldatabilme gücü verilmemiştir. Bu açıklamayı Muhammed b. Sirin yapmıştır. İmam Buharî onun şu sözünü nakletmektedir:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi rüyada görmek, kişinin onu ancak hayatında vasıflandığı sureti üzere gördüğü zaman gerçekleşir." [222]

Allâme İbn Hacer, sağlam senetlerle şöyle rivayet etmektedir: Bir kimse İbn Sirin'e,

"Ben rüyamda Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi gördüm deyince" ne şekilde, ne biçimde gördüğünü sorardı. O kimse Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şekline ve şemailine uymayan bir biçim söylerse, İbn Sirin ona:

"Sen Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmemişsin" derdi. İbn Abbas radiyallâhü anhın tutumu ve davranışı da aynıydı. Nitekim Hâkim, senediyle bunu nakletmiştir. Doğrusu şu ki:

"Hadisin sözleri de bu manayı tevsik ve ispat etmektedir. Bu hadisin sahih senetlerle nakledilen sözlerinin hepsinden anlaşılan şey, şeytanın Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şekline giremediğidir. Yoksa herhangi bir şekle girerek, insanı Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi gördüğünü zannettirerek aldatması değil." [223]

Demek ki, sahih olan rüya Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sahih bir nakille sabit olan suretini görmektir. Şayet, biri bu suretten başka bir surette Rasûlüllahı rüyasında gördüğünü zannederse; o, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmemiştir.[224]

Bazı kimseler, *"Eğer şeytanın hilesinden korunmak, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi sadece kendi asıl şekli ile görülmesi şartına bağlı olsaydı, o zaman bu koruma, ancak sağlığında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmüş olan kişiler için mümkün olurdu. Daha sonraki dönemlerde gelen kimseler, rüyalarında gördükleri şahsın suretinin Hz.*

[221] İbn Mâce, Ta'bir, 3/2907.
[222] Buhārî, Ta'bir, 10/12.
[223] Ebu'l-Alâ el-Mevdûdî, Meseleler ve Çözümleri (Resâil ve Mesâil), çev. Yusuf Karaca, Risale Yayınları, İstanbul 1990, 4/9-10.
[224] Şeyh Alâaddîn, İmam Nevevî'nin Fetvalarının Şerhi, çev. Abdülbari Polat, Kahraman Yayınları, İstanbul 1988, 342.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme veya başka bir kimseye ait olduğunu nasıl bilebilirler?" diye soruyorlar. Böyle bir sorunun cevabı şudur:

Daha sonraki dönemlerde gelen kimseler, rüyalarında gördükleri şahsın Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olduğunu tam bir güvenle söyleyemezler. Ama rüyalarının manasının ve konusunun Kur'an-ı Kerim ve Sünnetin bildirdiklerine uyup uymadığını kesin olarak bilebilirler. Eğer bu rüya, Kitaba ve Sünnete uygunluk gösteriyorsa, o zaman gerçekten rüyasında gördüğü kimsenin Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olması ihtimali çok daha fazladır. Çünkü şeytan bir kimseye doğru yolu göstermek için değişik şekle giremez. [225]

Rüya ve rüya ta'biri hakkında İmam-ı Rabbani kuddise sırruhu'l-azîzin 273. Mektubundaki açıklama şu şekildedir.

"Sual: Rüyada, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem görülürse, o rüya doğrudur. Şeytanın aldatmasından korunmuştur. Çünkü şeytan, onun şekline giremez. Böyle bildirildi. Onun için, kardeşlerimizin rüyalarının doğru olması lazımdır. Şeytanın aldatması olmaz değil mi?

Cevap: (Fütûhat-i Mekkiyye) kitabının sahibi, yani Muhyiddîn-i Arabî kuddise sırruhu'l-azîz Hazretleri, şeytan, Medîne-i Münevvere'de metfun bulunan Muhammed aleyhisselamın kendi şekline giremez diyor. Başka suretlerde de, Rasûlüllah olarak görünemez diyenleri kabul etmiyor. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kendi şeklini ve hele rüyada tanıyabilmek çok güç olacağı meydandadır. Bunun için, rüyalara nasıl güvenilebilir? Âlimlerin çoğunun dediğine uyarak ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yüksek şanına yakışacak üzere, şeytanın hiçbir şekilde o Serverin ismi ile görünemeyeceğini söylersek, o şekilden emirler almak ve onun beğenip beğenmediğini anlamak kolay değildir. Mel'ûn şeytan düşmanlığını burada da gösterebilir. Araya karışarak, olmayan şeyi olmuş gibi gösterebilir. Rüya göreni şaşırtır. Kendi sözlerini ve işaretlerini, o şeklin Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sözleri ve işaretleri imiş gibi gösterir.

Çoğumuzun bildiği gibi, bir gün Seyyid-ül-beşer "aleyhi ve ala alihi ve eshabissalatü vesselam" Ashabı ile oturuyordu. Kureyş'in ileri gelenleri ve kâfirlerin şefleri orada idiler. Seyyid-ül-beşer "aleyhi ve ala âlihissalatü vesselam" onlara (Ven-necmi) sûresini okudu. Onların putlarını anlatan ayet-i kerimeye gelince, mel'ûn şeytan putları öven birkaç sözü, o Server'in "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" sözüne ekledi. Dinleyenler, bunları da o Server'in sözü sandılar. Şeytanın sözlerini ayet-i kerimeden

---

[225] Mevdûdî, Meseleler ve Çözümleri, 4/10-11. (TEKHAFIZOĞLU, 2005), s. 17-21

ayıramadılar. Orada bulunan kâfirler bağırmaya başlayarak, Muhammed "aleyhissalatü vesselam" bizimle sulh yaptı, putlarımızı övdü dediler. Orada bulunan müslümanlar da, okunan sözlere şaşakaldılar. O Server "aleyhissalatü vesselam" şeytanın sözlerini anlamadı. (Ne oluyorsunuz?) diye sordu. Ashab-ı kiram, siz okurken bu sözler de araya karıştı dediler. O Server "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" düşünceye daldı ve çok üzüldü. Hemen Cebraîl-i emîn "ala nebiyyina ve aleyhissalatü vesselam" vahy getirdi. O sözleri şeytanın karıştırdığı, bütün Nebilerin sözlerine de karıştırmış olduğunu bildirdi. Allah Teâlâ, o sözleri ayet-i kerîme arasından çıkardı. Kendi kelamını sapsağlam yaptı.

Görülüyor ki, o Server "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" hayatta iken ve uyanık iken ve Ashab-ı kiram arasında, şeytan-ı laîn o Server'in "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" sözüne kendi bozuk şeylerini karıştırıyor ve hiç kimse bunu ayıramıyor. O Server "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" vefat ettikten sonra bir kimse uykuda hisleri çalışmaz iken ve yalnız iken, nasıl olur da, rüyanın şeytanın karışmasından korunduğunu ve onun değiştirmediğini anlayabilir?

Şunu da söyleyelim ki, mevlid okuyanların ve dinleyenlerin zihinlerinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bu işten razı olduğu yerleşmiş bulunmaktadır. Çünkü övülen kimseler, övenleri beğenir. Bu düşünce, hayallerinde yerleşerek, hayallerindeki şekli, sûreti rüyada görebilirler. Bu rüya doğru olmadığı gibi, şeytan da karışmış değildir.

Şunu da bildirelim ki, rüyalar doğru olsa bile, ara sıra göründüğü gibi çıkar. Mesela, rüyada birisi görülürse, o kimsenin kendisi anlaşılır. Doğru olan rüyalar, çok olur ki, görüldüğü gibi çıkmaz. Bundan başka bir şey anlamak, yani tabir etmek lazım gelir. Mesela, rüyada Ahmed görülür. Ahmed ile Mehmed arasında sıkı bağlantı olduğundan, bu rüyadan Mehmed anlaşılır. Bu bildirdiklerimiz gösteriyor ki, oradaki sevdiklerimizin gördükleri rüyalara şeytan karışmamış olsa bile, bu rüyaların, görüldüğü gibi, olduğu nereden anlaşılır? Bunları tabir etmek lazım olmadığı ve başka şeyleri göstermedikleri nasıl söylenebilir? Demek ki, rüyalara kıymet vermemelidir. Her şey, insan uyanık iken vardır. Bunları uyanık iken görmeğe çalışmalıdır. Uyanık iken görülen, bulunan şeylere güvenilir. Bunlar, tabir etmek istemez. Rüyada ve hayalde görülen şeyler de, rüya ve hayaldir. [226]

<u>Ki sen, ben, o demekten geçene yok,</u>

<u>حِسَابٌ فِي حِسَابٍ فِي حِسَابٍ</u>

Sen, ben ve o demekten kurtulana

[226] İmam Rabbanî, Mektubat, trc, H.Hilmi Işık, İstanbul, 1977, s.450–452

Dünyada, berzahta ve mizanda hesap yoktur.

Burada bütün ilimlerin en iç tabakası bize **tevhid** gerçeğini bildirmektedir. Onun için **Sen, ben, o** demekten geçene hesap yoktur.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَتَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"Fitne kalmayıp, yalnız Allah'ın dini kalana kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse bilsinler ki Allah onların işlediklerini şüphesiz görür." [227]

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللهُ اِلاَّ اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler istemese de Allah nurunu mutlaka tamamlayacaktır." [228]

Sıfât-u zât-u ismân cehli ey dost,

عِقَابٌ فِي عِقَابٍ فِي عِقَابٍ

Sıfat, zat ve isimleri bilemeyen dost
Şiddetli azab, eziyet, cezayı peşepeşe görmektir.

Çünkü cehalet nimeti noksanlaştırır. Zat, sıfat ve esmâyı bilmek sevaptır; akâid (i'tikad olunan şeyler yani inanışlar) dir.

Hemin zât-u sıfât esmânı bilmek,

ثَوَابٌ فِي ثَوَابٍ فِي ثَوَابٍ

Hemen Zatı, sıfat ve esmayı bilmek
Dünyada huzur, berzahta rahatlık, ahirette cennet ile oyalanır.

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurur ki:

"İnsan Hakkı delîl cihetinden asla bilemez. Sâdece onun varlığını ve tek mabud olduğunu bilebilir. Çünkü idrâk eden insan, herhangi bir şeyi, o şeyin benzeri kendisinde bulunmadan idrâk edemez. Şayet bu durum olmasaydı, hiç kuşkusuz o şeyi ne idrâk edebilir ve de tanıyabilirdi. Dolayısıyla insan, sâdece kendisinde benzeri bulunan bir şeyi idrâk edebilir, bu durumda gerçekte sâdece kendisine benzer ve aynı olan bir şeyi idrâk edebilir. Bari Teâlâ ise, hiçbir şeye benzemez ve hiçbir şeyde onun misli bulunmaz. Dolayısıyla Hakkı insan asla bilemez"

[227] Enfâl, 39
[228] Tevbe, 32

İbnü'l-Arabî'nin Allah Teâlâ'nın hiçbir şeye benzemediği için herhangi bir şekilde mâhiyetinin bilinemeyeceğidir.[229]

<u>Bunlardan görünen halkın vücûdu,</u>

<u>سَرَابٌ فِي سَرَابٍ فِي سَرَابٍ</u>

Bu gördüğün mahlûkâtın varlığı
Perdeler altınada kalmış seraplardır.

Varlık yoktur. İnsanlar sadece niyetlere sahiptirler. Fakat tek varlık Cenab-ı Hakk'tır. İsim, sıfat ve şahıslar olarak görünen halkın vücudu ise serabın içindeki serabın içindeki seraptır.

Sıfat, esmâ, ef'al ile zat bilinmez, ama zat ile bunlar bilinir ve zâtı bilmek sevaptır. Çünkü zat, sıfat, esmâdan görünen Hakk vücûdu kemâl-i hararette karşıdan su gibi görünür, ana serap denir. Onun yakınına giderseniz bir şey yoktur. Biz o hali hararetin kemâlinden (yüksekliğinden) öyle görürüz. Ef'al aynasından görünen Hakk'ın vücûdu işte uzaktan görünen serap gibidir. Ef'al aynasından zannedersin ki Hakk'ın vücûdu oradadır. Yani sıfat ve esmâda, hâlbuki bunlar birer tabirden ibarettir.

Allah Teâlâ'nın ve kulun fail ve münfâil bulundukları bu bilgi sürecinin en önemli kavramsal ifadesi, ***"kurb-ı nevafil"*** ve ***"kurb-ı feraiz"*** diye isimlendirilen iki terimde kendisini bulmaktadır. Bu terimler bir hadisten alınmıştır ve hadiste Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, kulun birtakım ibâdetlerle Allah Teâlâ'ya yaklaşacağını, ona yaklaşınca da kendisini seveceğini, bunun ardından ise Hakkın kulun işitmesi, görmesi, tutması vs. gibi bütün uzuvları olacağını belirtir. Bütün bu sürecin ardından ise kul, artık Allah Teâlâ ile bilen, Allah Teâlâ ile gören ve Allah

---

[229] (DEMİRLİ, 2003), s. 89; bkz. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü 'l-mekkiyye,* c. II, 102

"İzzet perdesindeki hakikati i'tibariyle kendisi ve masiva arasında hiçbir ilişki olmadığı için, -işaret edildiği gibi-, bu vecihten Hakka dalmak ve onu tanımaya çabalamak, vakit zayi etmek, elde edilmesi imkânsız bir şeyi aramak ve ancak icmâlî olarak elde edilebilecek şeyi istemekten ibarettir."

"Bilinmelidir ki: Kevnin Zât'ın bilgisine asla taalluku olamaz. Kevnîn bilgisinin konusu, mertebeyi bilmektir ki, o da, Allah'tır. Mertebeyi bilmek, İlâhın bilgisine ve de onun sahip olması gereken fiillerin isimleri, celal özelliklerine sevkeden, rükünleri korunmuş bir delildir.";

"Bize göre Zât'ın bilinemeyeceğinde hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Aksine, hades sıfatlarının tenzihleri ona verilir. Zâtın kadimliği ve varlığı için söylenen ezel bile, evveliyet ve hadisliğe layık olan şeylerin nefyinden tenzih anlamı taşırlar. Eş'ariler, bu konuda bize karşı çıkmışlardır. Onlar, zannetmişlerdir ki, Hakkın nefsi sübûti sıfatlarım bilebilirler. Nerede! Biz ise, Ebu Said Haraz'ın dediği gibi, "Allah'ı ancak Allah bilir" deriz."

Teâlâ ile işiten hâle gelmektedir. Sûfîler, bu durumu çeşitli ifadeleriyle dile getirmişlerdir ki, bunların pek çoğu şudur.

"Allah Teâlâ ancak Allah Teâlâ ile bilinir"

"Allah Teâlâ'ya en açık delîl kendisidir"

"Gördüğüm her şeyden sonra Allah Teâlâ'yı gördüm"

"Her şeyden önce Allah Teâlâ'yı gördüm"

"Her şeyi Allah Teâlâ ile bildim"

"Her şeyi Allah Teâlâ'da bildim"

"Onlar, Allah Teâlâ'yı bilmişler ve her şeyi Allah Teâlâ ile bilmişlerdir." [230]

Niyâzî cism-ü kalb-ü rûh ki denir,

جَنَابٌ فِي جَنَابٍ فِي جَنَابٍ

Cisim, kalb ve ruh denen taksim Niyazi'dir.
Taraflar üçgenindedir.

İnsan kendi varlığında yani cisminin, içindeki kalbi ve içindeki ruh da, Hakk'ın görüntüsünün içindeki görüntünün içindeki varlıktır:

[Ruh

Ruh kelimesi Arapça bir kelimedir. Kelimenin kökü " ر و ح " harflerinden oluşmaktadır. Arapça'da bu kök harflerinden oluşan kelimelerin üç temel anlamı vardır.Bunlar: "Rüzgar, koku, rahatlama" dır.

Bu üç temel anlayışın yanı sıra ruh kelimesinin "güç, esenlik, hız gibi mecazi kullanımları" nın olduğunu da belirtilmektedir. Ayrıca Arapça sözlüklerde ruh için "insanın kendisiyle yaşadığı şey" şeklinde bir tanımlama da yapılmıştır. Aynı zamanda Arapça sözlükler, ruh kelimesinin ***"vahiy, Kur'an, Cebrail, İsâ, rahmet"*** gibi anlamlarda da kullanıldığına işaret etmektedirler. Sözlük yazarlarının ruh kelimesine bu anlamları yüklemelerinde ki en önemli etken Kur'an-ı Kerim'de ruh

---

[230] (DEMİRLİ, 2003), s. 117; Bkz. Konevî, *Fatiha Tefsiri,* s. 249'da *(İ'câzü 'l-beyân,* s. 309) şöyle demektedir: ***"Şu halde kim Hakkı tam olarak bilirse, bu durumda tazammun (içerme) ve iltizam yoluyla her şeyin hakikatini bilebilir. Hak ve insân-ı kâmil'in dışındaki şeylerde ise durum, açıkladığımız tarzdadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın kullarından bâzıları, Hakkın fethinin kaynağı olabilir, böylelikle o kimse, Hakkı Hak ile bilir. Bu durumda Hakkın bilgisi ve müşâhedesiyle tahakkuk edip, bu bilginin ve müşahedenin hükmü, o kimsenin varlığının mertebelerine sirayet eder. Böylelikle o kişi, kendisine en yakın şey olan nefsine varıncaya kadar, her şeyi Hak ile bilir."*** Bu ve benzeri ifadeler ve bunlar hakkında değerlendirme için bkz. İbnül-Arabî, *Kitabü'l-a'lâm,* s. 2-3

kelimesinin bu anlamlarda kullanılmış olması olsa gerektir.

Türkçede ruh kelimesine "canlılık, duygu, en önemli nokta, bedeni etkin kılan canlılık ilkesi, bedenin hayat gücü, esans" anlamları verilmiştir. Ruh kelimesi Arapça bir kelime olmasına karşın Türkçeleşmiştir. Felsefe literatüründe ise ruh "kişinin benliğini meydana getiren entelektüel, ahlaki ve duygusal yetilerin tümü, bölünmez töz, bedeni harekete geçiren aktif ilke, pasif ve cansız olan beden üzerinde etkide bulunan güç, can ile bir tutulan tinden ayrı yaşam ilkesi" olarak tanımlanmıştır.

İslâm dünyasında ruh konusunda daha başka görüşlerin olduğunu da burada hatırlatmadan geçmeyelim. Bununla birlikte, çok farklı şekillerde anlaşılan bu görüşleri tekçi ya da ikici İnsan anlayışlarından biri içinde mütalaa etmek de mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki, ruh görüşünün "zarürât-ı diniyyeden olmadığı" görüşünden yola çıkılarak, İslam düşünce tarihinde bu konuda serbestçe fikir yürütülmüştür. Ruhun mahiyeti konusunda öne sürülen görüşleri şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

1-Ruh başlı-başına var olan ve cismani olmayan mücerret bir varlıktır,
2-gül suyunun güle sirayeti gibi bedene karışan latif bir cisimdir,
3-ruh bedenden ibarettir,
4-ruh kalp, beyin ve ciğerlerdeki güçlerdir,
5-mizaçtır,
6-mizaçtaki dengedir,
7-nicelik ve nitelikçe dört unsurun uyumlu bir karışımıdır,
8-mutedil kandır,
9-beyindir,
10-üç latif cisimden oluşan bir toplamdır,
11-beyin ya da kalpte bulunan bölünmez bir parçadır,
12-havadır,
13-tabii ısıdır,
14-manevî bir nurdur,
15-hayattır,
16-arazdır,
17-cisimdir. [231]

Ruhun Yaratılışı

Ruhun Bedenden Önce Yaratılışı Görüşü [232]

Bu düşüncenin şekillenmesinde yabancı kültürlerin etkisi çok büyüktür. Özellikle de Yunan kültürünün büyük etkisi vardır. Ruhun bedenden önce yaratıldığını iddia edenlerin en önemli delili Araf suresi

[231] (KOÇ, 1990),s,29; Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, Kitabu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Mûsallîn,(yav. H.Ritter), İst. l929, s. 33-34 vd
[232] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 76

172 ve 173. ayetleridir ki bu ayetler;

"Rabb'ın Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini aldı. Onları kendilerine şahit tuttu. Ve "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dedi. Onlar da "Evet, şahit olduk" dediler. Siz kıyamet gününde "biz bundan habersizdik" ve "daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik, batıl işleyenler yüzünde helak edecek misin? dersiniz"

Ancak Araf suresi 172-173. ayetlerin anlaşılması ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan birincisi ayetin zahiri anlamıyla anlaşılıp yorumlanması, ikinci görüş ise ayetin fıtrî bir gerçeği ortaya koyduğu yorumudur. Bu konuda ilk görüşü desteklemede ayetlerden ziyade fazlasıyla hadis-i şerifler kullanılmıştır. Bu konu ile ilgili hadislerde bu yorumu destekleyen muazzam örnekler sunulmaktadır. Kadı Abdulcebbar, bu ayetlerin ruhların bedenlerden önce yaratıldığı düşüncesine işaret etmediği belirtir. Ona göre misak alabilmek için hayatta ve akıllı olmak gerekir.[233] Kelamcılar ruhların bedenlerden önce yaratıldığı anlayışını kabul etmemektedirler. Böyle bir düşünce onlara göre imkânsızdır. Söz konusu ayet insanın inanma, Allah Teâlâ'nın varlığına ulaşma duyusuyla yaratıldığını bildirmektedir.

Ruhun Bedenden Sonra Yaratılışı Görüşü [234]

Bu görüşe göre beden önce yaratılmıştır. Ruhun yaratılması bedenin varlığından sonra söz konusu edilebilir. Bu görüşün en önemli savunucusu İbn Kayyım'dır. Onu böyle düşünmeye iten en önemli etken insanın yaratılışını ele alan ayetlerdir. "İnsanlığın atası Hz. Âdem Aleyhisselâmın yaratılması böyledir. Şöyle ki; Yüce Allah, Cebrail'i arza gönderdi. Yerden bir avuç toprak aldı. Onu yoğurarak hamur haline getirdi. Sonra ona şekil vererek ruh üfledi. Ruh, çamura girince çamur et oldu, kan oldu, hayat bularak konuştu."

Ruh kelimesinin ıstılahi anlamına baktığımızda kelamcıların ruhu üç farklı şekilde anladıkları görülmektedir. Bunlar cevher, araz olarak kabul edenler ve ise ruhu latif bir cisimdir. Bu üç farklı görüşe kısaca değinmek gerekir.

1-Ruhu cisim olarak kabul edenler;

Bu görüş "Müslümanlar arasında ruhun cisim olduğu görüşü, onun araz veya soyut cevher olduğu görüşüne göre kronolojik olarak önce ve daha ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır." Bu anlayışa göre ruh bir atom, parçalanamayan en küçük parça olarak tanımlanmıştır. "Ruh bölünemeyen en küçük parçadır.

---

[233] Kadı Abdulcebbar, *Tenzihu'l-Kur'an ani'l-Metain*, Beyrut, thz., s. 153

[234] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 78

2- Ruhun araz olduğunu kabul eden görüş:

Bu görüşü savunanlara göre ruh cisim değildir, maddi bir cevherin arazıdır. Bu kelamcıların görüşüne göre ruh cismi meydana getiren arazlardan bir arazdır. "Ruhu araz olarak tanımlayan bu görüşü, ruhu cisim olarak tanımlayan görüşten ayıran unsur, bu görüşü savunanların ruhun cisim olmadığı fakat cisimde kaim bir hal olduğunu söylemeleridir." Ruh da arazdır ve diğer arazlar gibi zaman içinde yok olur.

3-Bu görüşe göre ruh ne cisim ne de arazdır. Ruh soyut bir cevherdir. Bu görüşün kaynağı Eski Yunan Felsefesidir. Bu felsefeye göre ruh cevherdir. Özellikle de Eflatun ruhu ide olarak kabul etmekle bu düşünceye kaynak teşkil etmektedir. Ve bu düşünce bazı kelamcılar tarafından benimsenmiştir. İbn Kayyım bu görüşe şu şekilde işaret eder: "Bazıları da: "Nefis ne cisimdir ne de arazdır. Nefsin bir yeri, boyu, eni, derinliği, rengi ve herhangi bir cüz'ü yoktur. Ayrıca o ne âlemin içindedir ne de dışındadır. Ona yakın da değildir, ona aykırı da değildir." Meşşailerin görüşü budur. Eş'ari bunu, Aristo'dan hikâye etmiştir. Onlar, ruhun bedenle olan ilişkisinin, ruhun bedene girmesi, ona yakın olması, beraber bulunması, ona yapışık olması ya da karşıt olması şeklinde bulunmadığını iddia etmişlerdir. Bu görüşün Ehl-i Sünnet içindeki en şiddetli savunucusu Gazzali'dir. Ona göre ruh soyut bir cevherdir ve bunu Tehafutu'l-Felasife adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele alıp açıklamaktadır.

Ruhun Ölümsüzlüğü [235]

Ruhun ölümsüz olduğuna ilişkin görüşler uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Eski Semitikler olarak ifade edilen Asur ve Sümerlere ait tabletlerdeki işaretlerden anlaşılmaktadır. İnsanın yapısı ile ilgili bu farklı tanımlara rağmen Eski Mısırda da insanın ruh-beden ayrımına tabi tutulduğunu görmekteyiz. Aynı düşünce Hint kökenli dinlerde de mevcuttur. Brahmanizm, Budizm, Caynizm, Sihizm bu dinlerin en önemlileridir. Bu dinlerde ruh-beden ayrımı net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda ruhun ölümsüzlüğü anlayışı burada farklı bir anlayışa yol açmıştır ki bu tenasüh öğretisidir. İnsanı ruh ve beden olarak parçalayan düalist insan anlayışının mimarları Eski Yunan filozoflarıdır.

İslam filozofları da ruhu ölümsüz olarak kabul etmektedirler. Bunlar arasında İbn Rüşd ve Sühreverdi'yi zikredebiliriz. Müslüman filozoflarının böyle düşünmesindeki en önemli etken, Eflatun'un fikirlerinden tercüme

[235] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 86

faaliyetleri sonucu haberdar olmaları ve bu fikirlerden etkilenmeleri olsa gerektir. Müslüman filozoflara göre ruh cevherdir. Bu soyut cevherin varlık sahasında kendini gösterebilmesi ise ancak bir bedenle bedenlenmesine bağlıdır. Aynı görüşü tasavvufçular da benimsemiştir. Hatta tasavvufun vazgeçilmez temel öğesi ruhun ölümsüz bir yapıya sahip olmasıdır. Ölümsüz olması dolayısıyla ruh asıl varlık, beden ise ruha arız olan ölümlü bir varlıktır. Bu anlayışın sonucu olarak insanın bedeni aşağılanmış, hakir görülmüştür; ruh ise üstün, yüce, ölümü özleyen bir varlık olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda tasavvufçular ölümü; ruhun bedenden ayrılması, ruh ile beden arasındaki ilişkinin sona ermesi olarak anlamışlardır. Müslüman filozoflar ve tasavvufçular ruhun ölümsüzlüğünü kabul ederken, bazı kelamcılar ölümle ruhun da bedenle birlikte yok olduğu anlayışını benimsemişlerdir. Müslüman kelamcıların ruhun ölümsüzlüğüne dair fikirlerine baktığımızda kelamcılardan bir kısmı ruhu araz olarak kabul etmektedirler. Bu anlayışlarının sonucu olarak ruhun da bedenle birlikte yok olduğunu kabul etmişlerdir. Cevher ruh anlayışına sahip kelamcılar ise ruhun ölümsüz olduğunu düşünmektedirler. Ruhun cevher olarak kabul edilmesi kelamcıların felsefecilerin görüşlerinden ne kadar etkilendiklerinin bir göstergesidir. Cevher ruh öğretisini kabul eden Müslüman kelamcıların görüşlerini değerlendirmek için kullandıkları akli ve nakli birçok delil bulunmaktadır.

Ruhların Mekânı [236]

Ruhların bir mekânda olacağı fikri ruhun ölümsüzlü inancının bir başka yansımasıdır. Hayat boyunca ruhun bulunduğu mekân insanın bedeni idi. Ruh her ne kadar bedende bulunmaktan, ona hapis olmaktan memnun değil ise de bedenle birlikte olmaya mecburdur. Fakat ölümle birlikte beden yok olunca ruh kendine yeni bir mekân bulmak zorunda. Eski Yunan filozoflarından sistemli bir ruh anlayışına sahip olan Eflatun'a göre daha öncede ifade ettiğimiz gibi bedenden ayrılan ruh "hades" olarak isimlendirilen yere gider. Hadeste belirli bir süre geçiren ruh daha sonra dünyadaki hayatına göre tekrar bedenlenir. Müslüman kelamcıların ruhların mekânına dair görüşlerine baktığımızda birbirinden farklı görüşlerle karşılaşmaktayız. Her ne kadar ruhun ölümsüzlüğü konusunda Eflatun'un anlayışını kabul ediyor olsalar da kendi düşüncelerine göre ruha bir mekân oluşturmuşlardır. İnsan ölüm sonrasına dair ayrıntılı bir bilgiye sahip değildir. İnsanın ölüm ve ötesi ile ilgili bilgisi Kur'an-ı Kerim'in bize bildirdiği ile sınırlıdır. Kur'an-ı Kerim'de de bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır ve verilen bilgiler de

[236] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 93

oldukça sınırlıdır. Durum böyle olunca insanın en çok merak ettiği ölümden sonra ne olacağı ile ilgili spekülasyonlar devreye girmiştir. İnsanların ölüm ve sonrası ile ilgili fikirlerini daha önceki inançlar, felsefi akımlar ve insanın hayal gücü şekillendirmektedir. Müslüman kelamcıların ruhların mekânı ile ilgili öne sürdükleri fikirler birbirinden oldukça farklıdır.

"Bazıları, Mü'minlerin ruhlarının cennetin kapısına yakın bir yerde olduklarını, cennetten de nimet ve rızıklarının geldiğini ileri sürmüştür. Bazıları da ruhların kabirlerinin ucunda olduğunu iddia etmişlerdir."

İmam Malik rahmetullahi aleyh der ki: ***Bana ulaştığına göre ruh salıverilmiştir, istediği yere gider. Bazıları da Mü'minlerin ruhları zemzem kuyusundadır. Kâfirlerin ruhları ise Hadramevt'te bulunan Berhut Kuyusundadır."***

İbn Hazm ruhların kabirlerin başında olduğu görüşünün Ashabu'l-Hadis ve Ehl-i Sünnet'e ait bir görüş olduğunu bildirmektedir. Aynı zamanda ruhların yeşil renkli kuşların kursaklarında bulunduğuna dair bir görüş mevcuttur. Aslında bu görüş şehitlerin ruhları için düşünülürken daha sonra bütün Mü'minleri içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ruhların mekânı ile ilgili bir diğer görüş ise

"Mü'minlerin ruhlarının Âdem aleyhisselâmın sağında, kâfirlerin ruhlarının ise Âdem aleyhisselâmın solunda yer alacağı" düşüncesidir. Bu görüşün kaynağı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin miraç hadisesidir. Bu görüşe göre Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Hz. Âdem aleyhisselâm ile karşılaşınca Mü'min ruhları Hz. Âdem aleyhisselâmın sağında, kâfir ruhları ise Hz. Âdem aleyhisselâmın solunda görmüştür. Bu görüşlerin hepsi haber ve hadislere dayandırılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki hiçbir ayet bu görüşleri onaylamamaktadır.

Ruhların mekânı öğretisinin kabul edilmesinin temelinde Eflatun'un ve eski dini inanç ve kültürlerin etkisi olduğunu görülmektedir. Bunu temsilen birçok durumla karşılaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Ruh Kavramı

Kur'an'da ruh kelimesi farklı ayetlerde olmak üzere 21 yerde geçmektedir. Bu kelime geçtiği ayetlere göre farklı anlamlara gelmektedir. Genel olarak bu anlamlar üç grupta toplanabilir. Bunlar: melek özelde Cebrail; vahiy ve Hz. İsâ'dır. Ruh kelimesi melek anlamında Kur'an'da birçok ayette geçmektedir. Özelde ise Cebrail olarak kullanılmıştır.

"...Meryem oğlu İsâ'ya açık mucizeler verdik ve onu Ruhu'l-Kudüs ile

güçlendirdik..." [237]

"O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh, her iş için iner dururlar." Her iki ayette de geçen Ruh kelimesini Elmalılı, Cebrail olarak yorumlamıştır ve diğer âlimlerin de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Fakat diğer başka ayetlerde Cebrail anlamında ruh farklı sıfatlarla kullanılmıştır. Bu tamlamalarda Cebrail, Ruhu'l-Kudüs [238] ve Ruhu'l-Emin [239] olarak sıfatlandırılmıştır. Cebrail'in kuds ve emin gibi sıfatlarla nitelenmesini Elmalılı şu şekilde yorumlamaktadır.

"Kâfirlerin iftiralarını şiddetle reddetmek üzere nebilerin temizliğini ve azizliğini açıklayıp tespit etmek anlamıyla ilgilidir. Yani:

Ey Muhammed! Kur'an öyle mukaddes bir kitaptır ki, bunu sana hiçbir noksan ile lekelenme ihtimali bulunmayan Ruhu'l-Kudüs, yüce Rabbinden indirmekte, hem de hiçbir yanlışa yer vermeyecek biçimde hak ile indirmektedir." Bu sıfatları Cebrail için kullanan Allah mesajın doğruluğunu teyit etmek, vahyin kâfirlerin itiraflarından uzak olduğunu ifade etmek için bu sıfatlarla desteklemiştir. Yukarıda geçen ayette ifade edildiği gibi Hz. İsâ aleyhisselâmı desteklemek için de Cebrail gönderilmiş ve yine Kuds sıfatı ile nitelenmiştir.

Kur'an'da geçen "ruhena", "Ruhu'l-Kuds", "Ruhu'l-Emin" kelimeleri Cebrail anlamında kullanılmıştır.[240]

Kur'an'da ruh kelimesine verilen bir diğer anlam ise vahiydir. [241]

Kur'an'da ruh kavramının diğer bir kullanım şekli ise üflemek anlamına gelen 'n-f-h' fiili ile birlikte kullanılmasıdır. Üç ayette insanın yaratılışı ile ilgili olarak diğer iki ayette ise Hz. İsâ'nın yaratılması ile ilgili olarak beş ayette geçmektedir. [242]

Elmalılı Enbiya Sûresi 91. ayeti iki şekilde yorumlamıştır; "Yani 'De ki ruh Rabbimin emrindendir' İsra Sûresi 85 ifadesince emrimizden olan ve Âdem'e üflediğimiz ruhtan üfledik; içinde İsâ'yı hayatlandırdık. Yahut ruhumuzdan demek ruhumuz tarafında demektir ki, Cebrail diğer bir deyiş ile Ruhu'l-Kuds vasıtasıyla üfledik demek olur. Meryem Sûresi 17. ayet bu anlamı destekler." [243]

Aslında ruh ismi Cebrail'e ait iken bu isim hem Hz. İsâ aleyhisselâma hem de Kur'an-ı Kerim'e verilmiştir. Bu onların Cebrail ile yakın alakalarının bulunması dolayısıyladır. Yakın alaka diyoruz; çünkü bütün

---

[237] Bakara, 253
[238] Nahl, 102
[239] Şuara, 193
[240] Meryem, 17; Nahl, 102 ; Şuara, 193
[241] Mümin, 15 ; Şûra, 52
[242] Secde, 9; Hicr, 29 Sâd, 72; Enbiya, 91
[243] Yazır, *Hak Dini*, c. 5, s. 297

insanların ve hatta canlıların Cebrail ile alakası vardır; ancak bu alaka Hz. Âdem ve Hz. İsâ aleyhisselâmınınkine nispetle daha uzaktır. Yukarıda ifade ettiğimiz ayetleri bir bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde görülmektedir ki, Cebrail'in temelde iki görevi vardır. Bunlardan biri Allah Teâlâ'nın izni ile insanlara can üflemek diğeri Allah Teâlâ'nın kelamını nebilere iletmektir. Yaratılışla ilgili olarak Hz. Âdem aleyhisselâm ve Hz.İsâ aleyhisselâmın yaratılışlarının zikredilmesinin sebebi ise ikisinin de yaratılışlarının diğer insanların yaratılışlarından farklı ancak birbirine benzer olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Âdem aleyhisselâmın ana-babasız yaratılması, Hz. İsa aleyhisselâmın ise babasız yaratılmasında Allah Teâlâ'nın izniyle Cebrail devreye girmiş ve onlara canlılık vermiştir.

"Meryem oğlu İsâ Allah'ın Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruhtur." [244] ***"...Ona ruhumuzdan üfledik."*** [245] Bu iki ayet bağlamının dışında ve bu konu ile ilgili diğer ayetlerle bütünlük içinde değerlendirilmediği zaman doğru anlaşılması zor görünmektedir. Diğer ayetlerle bütünlük içinde anlaşıldığında bu güçlük ortadan kalkmaktadır. Şöyle ki: Evvela mezkur iki ayeti 'emrinden olan ruhu kullarından dilediğine ilka eder' Mümin Sûresi 15. ayeti ile 'Allah katında İsâ'nın örneği, Âdem aleyhisselâmın misali gibidir; onu topraktan yarattı, sonra ona ol dedi o da oluverdi' Âl-i İmran Sûresi 59. ayeti açıklamaktadır. Çünkü bu ayetler gösteriyor ki, Allah Teâlâ'nın kelime ilka etmesi elçi meleği olan Cebrail'i 'ol' emrini iletmek üzere bazı insanlara göndermesinden başka bir şey değildir. Yapılan bu açıklamalardan çıkan sonuç şudur;

Kur'an-ı Kerim'de insanın varlığı için ruh kelimesi kullanılmamıştır. Bu anlamı ifade etmek için nefs kelimesi kullanılmıştır. İnsana ruh üflendi ifadesi yanlıştır; doğrusu ruh tarafından üflendi demektir. Burada üfleyen parçalanmıyor, hulul etmiyor, sadece etki ediyor. İnsana ruhumuzdan üfledik ifadesi yukarıda açıkladığımız tarzda anlaşılmadığında Allah Teâlâ ile insan arasında ontolojik bir bağ olmaktadır ki bu da imkânsızdır. Bu anlayışa göre herkes Allah Teâlâ'dan bir parça taşımaktadır ki bu Allah Teâlâ'nın bize ifade ettiği anlayışa tamamen zıttır. Allah Teâlâ üflemekten münezzehtir. Bu itibarla ruhun Allah Teâlâ'nın bir parçası olması, tevhid inancına aykırıdır. Böyle bir durumu Kur'an'ın onaylaması mümkün değildir. Sonuç olarak ruh kavramı Kur'an'da Cebrail'in adı olarak geçmektedir. Bazı müfessirler ve kelamcılar bu anlamı fark etmişler ve Kur'an'ın tevhid konusundaki hassasiyetini dikkate alarak ruh kelimesini Cebrail olarak anlamış ve yorumlamışlardır. Âlimlerin bir kısmı ise Yunan Felsefesinin ve doğu dinlerinin etkisinde kalarak Kur'an-ı

[244] Nisa, 71
[245] Sâd, 72

Kerim'in bildirdiğinden ziyade yabancı kültürlerin bakış açısıyla Kur'an-ı Kerim'i yorumlamışlar ve problemli bir ruh anlayışını benimsemişler toplumun da benimsemesine yol açmışlardır.] [246]

Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, ruhla bedeni birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, mutlak anlamda ayrı kabul edersek, bunları bir araya getirmek de imkânsız denecek derecede güç olmaktadır. Öte yandan, bedene bağlı özelliklerimizle ruha bağlı özelliklerimiz birbirinden ayrılmadığından veya başka türlü söyleyecek olursak, kimliğimiz ve kişiliğimiz açısından beden de son derece Önemli olduğundan, cevher ruhun bekâsını savunmak hiç de insanın ölümsüzlüğünü savunmak anlamına gelmemektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ruhla bedeni birbirinden ayrı varlıklar olarak düşündüğümüzde, bunları bir araya getirmek mümkün olmuyor. İkisini bir tek varlık olarak düşündüğümüzde de birbirinden ayırmak mümkün olmuyor. Buna rağmen, kişisel özelliklerimizin korunması açısından akla en uygun olan görüşün ruh ve bedeni birbirinden ayıramayacağımızı savunan görüş olduğu görülmektedir.[247]

[246] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 58-67
[247] (KOÇ, 1990), s.45

28

Hidayetün kemület bi'ş-şerhi kad müzicet	هِدَايَتٌ كَمُلَتْ بِالشَّرْحِ قَدْ مُزِجَتْ
Ve cümleti'l-metni fî esnaihi düricet	وَ جُمْلَةِ الْمَتْنِ فِي اَثْنَائِهِ دُرِجَتْ
Ma ahsenet behçetü'l-kitabi iâ kâne kab	مَا اَحْسَنَتْ بَهْجَةُ الْكِتَابِ اِذَا كَانَ قَبْ
le nüshateyni fe sâre nüshatün cümiat	ـلَ نُسْخَتَيْنِ فَصَارَ نُسْخَةٌ جُمِّعَتْ
Keennehâ mecmeu'l-bahrayni yeltegiyân	كَأَنَّهَا مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ
Aleyhâ sicinü'l-efhâmü insecet	عَلَيْهِمَا سُفُنُ الْاَفْهَامُ اِنْسَجَتْ
Fe ekmele'l-lâhi şerhan kalbe câmiihâ	فَاَكْمَلَ اللهُ شَرْحًا قَلْبَ جَامِعِهَا
Bi ekmeli'l-ilmi ke'l-metnü'l-letî şürihat	بِاَكْمَلِ الْعِلْمِ كَالْمَتْنُ الَّتِي شُرِحَتْ
Daîküm'ül-Mısriyyi yedû leküm	دَاعِيكُمُ الْمُخْلِصُ الْمِصْرِيّ يَدْعُو لَكُمْ
An zahra gaybin bi de'vâtin lakat halusat	عَنْ ظَهْرَ غَيْبِ بِدَعْوَاتٍ لَقَدْ خَلُصَتْ

هِدَايَتٌ كَمُلَتْ بِالشَّرْحِ قَدْ مُزِجَتْ

Tamamlanan hidayet bu açıklama ile bütünleşti

وَ جُمْلَةِ الْمَتْنِ فِي اَثْنَائِهِ دُرِجَتْ

Metnin cümlesi toplandığı zaman

مَا اَحْسَنَتْ بَهْجَةُ الْكِتَابِ اِذَا كَانَ قَبْ

Kitabın güzelliği ne güzel oldu. İki nüshadan önce

ـلَ نُسْخَتَيْنِ فَصَارَ نُسْخَةٌ جُمِّعَتْ

Bu nüshada bunları toplayıcıdır.

Bahsedilen iki kitap dünya ahiret yatatılmadan önce yaratılan Hakikati Muhammediyedir. Bütün hakikatler ve ilimler Muhammedî hakikatten çıkar. Hak ve batıl gibi bütün zıtlar onun zât-ı maneviyesinde toplanmış ve birbirinin sınırına tecavüz etmeden Allah Teâlâ'nın emrine tabidirler. Şeytan, şeytaniyetini icra ederken aldığı zevk ile Cebrail aleyhisselâmın itaatındaki zevk birbine zıt gibi görünürken her ikiside halinden memnun şekilde hayat buldular.

كَأَنَّهَا مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ

Sanki birbirine kavuşmuş iki deniz gibi

عَلَيْهِمَا سُفُنُ الْاَفْهَامِ اِنْسَجَتْ [248]

Her ikisinden düşünce gemileri yapılmıştır.

Zıtların varlığı ile düşünceler oluşur. Sonuçta düşünceler ile de bir şey değişmese de insan yorgunluğu ile aldığı zevkin psikolojik etkisi ile kalp özelliği olan dönerli (halden hale geçiş) durumu hayatı tatlılandırır. Aslında bütün hakikatler bilinmesi ile Allah Teâlâ iradesinde bir değişikliğe sebep olacak etki oluşturmaz. Yalnızca insan fıtratındaki boşluklar dolabın çarkları gibi dolar dolar ve taşar. Sonuçta bilgi ve düşüncenin yeri yine boşalmıştır.

فَاَكْمَلَ اللهُ شَرْحًا قَلْبَ جَامِعِهَا

Allah Teâlâ toplayıcı kalpte bu şerhi tamamladı

بِاَكْمَلِ الْعِلْمِ كَالْمَتْنُ الَّتِي شُرِحَتْ

Kâmil ilim ile ki onun metni şerh edilmiştir.

دَاعِيكُمُ الْمُخْلِصُ الْمِصْرِيّ يَدْعُو لَكُمْ

İhlâs sahibi Mısrî size dua etmek için çağırıyor

---

[248] (نَسْج) Dokumak

Dua makakamı kulluk işaretidir. Dua, başka bir çaresi olmayan insanın kendisi ve başkası için üreteceği tek çaresidir. İster kâmil olsun, ister nakıs olsun bütün kullar Allah Teâlâ'ya dua etmektedir. Hırsız hapishanede, zahid mescidde, şarhoş meyhanede dua eder. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"De ki: Duanız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi? Gerçekten yalanladınız. O halde azab yakanızı bırakmayacaktır." [249]

Aziz ve Celîl olan Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Kulum büyük abdest bozup da abdest almadığı vakit, Bana cefâ etmiş olur. Abdest alıp da namaz kılmadığı vakit Bana cefâ etmiş olur. Namaz kılıp da Bana duâ etmediği vakit, Bana cefâ etmiş olur. Bana duâ edip de, Ben ona icabet etmediğim vakit, kendisine cefâ etmiş olurum; oysa Ben cefâ edici bir Rab değilim." [250]

Bir gün Mevlânâ Şemseddin hazretleri buyurdu ki: Ebu'l-Hasani'l–Harakânî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz: ***"Bir adımımı Arşın üzerine, öteki adımımı da yerin altına koydum; fakat aradığım kapı kapalıydı, hiç açılmadı. Niyaz eşiğine eğilmeden kapı açılmadı. Niyazın üstüne ibadet yoktur"*** dedi. [251]

عَنْ ظَهْرَ غَيْبٍ بِدَعْوَاتٍ لَقَدْ خَلُصَتْ

Gaybın gizli tarafından bir tamamlanmış davetle.

---

[249] Furkan, 77

[250] İbn'ul Arabî, Mişkât-ü Envâr'da bu haberi, Ibnü'l-Cerrâh diye bilinen Abdullah b. Haneş el-Kinânî'den merfû olarak rivayet etmiştir.

[251] (YAZICI, 1995), c. 2, s. 264, (87)

34

Leyse li'd-dünyâ bekâün fihi ruhun ve irtiyâh	لَيْسَ لِلدُّنْيَا بَقَاءٌ فِيهِ رُوحٌ وَ اِرْتِيَاحٌ
İnnehâ sicnün alâ ehli's-salâhi lâ berâh	اِنَّهَا سِجْنٌ عَلَى اَهْلِ الصَّلَاحِ لَا بَرَاحٌ
Külli aklin sâlikin bi'z-zühdi anhâ yehtedî	كُلُّ عَقْلٍ سَالِكٍ بِالزُّهْدِ عَنْهَا يَهْتَدِي
Külli kâlbin sâlimin bi'l-bu'di anhâ yesterâh	كُلُّ قَلْبٍ سَالِمٍ بِالْبُعْدِ عَنْهَا يَسْتَرَاحُ
Tafrah'ül-eşrâru li'l-elvâni min lezzâtihâ	تَفْرَحُ الْاَشْرَارُ لِلْاَلْوَانِ مِنْ لَذَّتِهَا
Tecalü'l-eyyâme leylen vâhiden hatte's-sabâh	تَجْعَلُ الْاَيَّامَ لَيْلًا وَاحِدًا حَتَّى الصَّبَاحِ
Tahzen'ül-ahyâru mimmâ yesterihü zü'l-hevâ	تَحْزَنُ الْاَخْيَارُ مِمَّا يَسْتَرِيحُ ذُو الْهَوَا
Tec'alü'l-efrâhu gammen bi'r-riyâzeti ve's-salâh	تَجْعَلُ الْاَفْرَاحُ غَمًّا بِالرِّيَاضَةِ وَالصَّلَاحِ
Yâ enîsel zülle lâ te'nîs bi ehlil i'tirâzi	يَا اَنِيسَ الذُّلِّ لَا تَأْنَسْ بِاَهْلِ الْاِعْتِزَازِ
Kul ilâhî baid ehli'l izze anhâ bi's-siyâh	قُلْ اِلٰهِي بَاعِدِ اَهْلَ الْعِزِّ عَنَّا بِالصِّيَاحِ
Lâ yüsihh'ul-aklu illâ bi't-tahayyüri beynehüm	لَا يُصِحُّ الْعَقْلُ اِلَّا بِالتَّخَيُّرِ بَيْنَهُمْ
Lem yahlis kalbü mer'in minhüm illâ bi'l-cenâh	لَمْ يَخْلِصْ قَلْبُ مَرْءٍ مِنْهُمْ اِلَّا بِالْجَنَاحِ
Mâ recâî minke yâ Rahmân illâ hazretik	مَا رَجَاءِ مِنْكَ يَا رَحْمَانُ اِلَّا حَضْرَتَكَ
Yâ visâlallâh lil Mısrıyyi yâ hayrelfelâh	يَا وِصَالَ اللهِ لِلْمِصْرِي يَا خَيْرَ الْفَلَاحِ

لَيْسَ لِلدُّنْيَا بَقَاءٌ فِيهِ رُوحٌ وَ اِرْتِيَاحٌ

Dünyânın bekâsı yoktur, yani dünyâ kalıcı değildir ve onda rahat yoktur.

"rahat yoktur" demek mümin kişi dünyada rahat edemez demektir. Çünkü mümin kişinin hedefi dünya olmayınca sürekli sıkıntılar içinde kalır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ bir kulunu sevdi mi, onu muhtelif şeylerle müptela eder.

Sabrederse seçkin kılar, şükrederse temize çıkarır"[252]

"Bir adam Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme, "ben seni seviyorum" deyince, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

"Öyleyse fakirliğe hazırlan" buyurdu. Adam: "ben Allah Teâlâ'yı da seviyorum" deyince: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"O halde belaya da hazırlan" buyurdu.[253]

"Allah Teâlâ bir kulunu sevdiğinde, onu belaya duçar eder, sabrederse onu korur, razı olursa onu tercih eder"[254]

إِنَّهَا سِجْنٌ عَلىٰ اَهْلِ الصَّلَاحِ لَا يَرَاحٌ

Çünkü dünya mü'minlere rahatlık vermeyen bir hapishanedir.

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الكَافِرِ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Dünya, mü'mine hapishâne, kâfire cennettir." [255]

Çünkü mü'min bu dünyâda mahpus ise de gerek berzah âleminde, gerek âhiret âleminde rahat edecektir, kâfir ise o âlemlerde azab görecektir. Onun için dünyâ mü'minlere hapishâne, kâfirlere de cennettir.

Allah Teâlâ'dan dilenen afiyetin sonucu hep olumlu olmaz. Ölüm dahi mümine bir afiyet olur. Mesela Hz. Ali kerremallâhü veche efendimizin şehit edilmesi onun afiyeti olmuştur.

كُلِّ عَقْلٍ سَالِكٍ بِالزُّهْدِ عَنْهَا يَهْتَدِى

Akıllı olan dünyâya kendini kaptırmazsa hidâyet bulur

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın Rab olduğuna razı olanlar, imanın lezzetini tatmış olurlar." [256]

كُلِّ قَلْبٍ سَالِمٍ بِالْبُعْدِ عَنْهَا يَسْتَرَاحٌ

Sâlim kalb ancak dünyâdan uzaklaşmakla istirahat bulur.

Dünya sevgisini kalbden çıkarmadıkça rahat edilemeyeceği bilinen gerçektir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

---

[252] İbn. Mâce, Fiten, 23; Tirmizi. Zühd, 57; İbn. Hanbel, V/427,429

[253] Tirmizî, Zühd, 36

[254] İbn. Hanbel, V/427, 429; Heysemi, II/291

[255] Müslim, Zühd 1, (2956); Tirmizî, Zühd 16, (2325).

[256] Müslim, İman, 11; İbn. Hanbel, 1/308, Münavî, 11/29

"Kalplerin, kendisine iyilik yapanı sevme, kötülük yapanı sevmeme özelliği vardır." [257]

تَفْرَحُ الْاَشْرَارُ لِلْاَلْوَانِ مِنْ لَذَّتِهَا

Şerirler ise, yani sarhoşlar dünyânın lezzet ve türlü hususlarıyla ferahlarlar zevk alırlar

تَجْعَلُ الْاَيَّامَ لَيْلاً وَاحِدًا حَتَّى الصَّبَاحِ

Sabahlara kadar içki içerek dünyânın tadını bir gecede çıkarmak isterler.

تَحْزَنُ الْاَخْيَارُ مِمَّا يَسْتَرِيحُ ذُو الْهَوَا

Bunları gören hayır sâhipleri de o şerirlerin bu hallerinden mahzun olurlar. Nasıl olurda şerirler vakitlerini boş yere geçirirler diye.

تَجْعَلُ الْاَفْرَاحُ غَمًّا بِالرِّيَاضَةِ وَالصَّلَاحِ

Hâlbuki hayır sâhiplerinin ferahı ancak riyâzet ve salâh ile olur.

يَا اَنِيسَ الذُّلِّ لَا تَأْنَسْ بِاَهْلِ الْاِعْتِزَازِ

Zelil olan, yani "enis-el zül " bulunan nefsini aziz tutan ve nefsini büyük tutan (kendini beğenen, kibirli, azamet taslayan) kimselerle görüşme arkadaşlık etme sana onlar zarar verir.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche, kendini beğenme ve büyüklenmenin intaç edeceği vahim durumu şu sözleriyle formüle etmiştir:

"İnsanın kendini beğenmesi, aklını kıskaç altına alan ve onu akletmez duruma düşüren amillerden biridir" (İ'câbu'l-mer'i bi nefsihî ehadü hussâdi aklih)[258] ve ***"Kendini beğenmek akıl ve kalbin afetidir"*** (el-İ'câbu âfetü'l-elbâb)[259]

Kendini beğenmek insanın özünde, yaratılışında olan bir hastalıktır. İnsan yaratıkların en zavallısı, en cılızıdır öyleyken en mağruru da odur. Şurada, dünyanın çamuru ve pisliği içinde oturduğunu, evrenin en kötü, en ölü, en aşağı katında, göklerin kubbesinden en uzakta, üç cinsten

---

[257] Ebu Nuaym, Hilye, IV/121
[258] İbn Ebi'l-Hadîd, *ŞerhuNehci'l-belâğa,* XIX, 21.
[259] İbn Abdilberr,age.,I, 571. (GÜLER)

yaratıkların en kötü haldekileri ile birlikte, dünya evinin en alt katına bağlı ve çakılı olduğunu bilir, görür ve yine hayaliyle, aydan yukarılara çıkıp gökleri ayaklarımın altına indirmek sevdasıyla yaşar. **Aynı hayal gücüyle kendini tanrıyla bir görür; kendisine tanrısal özellikler verir; kendini öteki yaratıklar sürüsünden ayırıp kenara çeker,** arkadaşları, yoldaşı olan varlıklara yukardan bakar; her birine uygun gördüğü ölçüde güçler ve yetenekler dağıtır. Biz insanlar öteki yaratıkların ne üstünde ne altındayız. Bilge der ki, göklerin altındaki her şey, aynı kanunun ve aynı yazgının buyruğundadır. [260]

… ma'nâsını bilmedün mi gözi toğrı yoldan gönli Hakdan şaşmadı gözi ve kalbi birbirinden ayrılmadı dimekdür. Sen de ey zâlim gözüni ve gönlüni birikdür gör bu işleri idebilür misin bunun gibi olmaz, olmaz sanılara meyl ider misin?

Dervîşün birisi şeyhine dir ki sultânum ben bu gice bir vâkıa gördüm.

"seni gördüm ki ol kadar büyüdün ki cesedin dünyâya toldı sonra küçüldün şol kadar ki bir karınca kadar kaldun" dimiş. Şeyh ağlamış

"oğul sen de mi gördün onı" dimiş

"yâ sultânum aslı nedür?" onun şeyhi dimiş ki

"kutb âhirete gitdi beni kutb iderler sandum tâlib oldum ol vakt gördüm. Firengistândan bir papazı getürdiler kutb itdiler onun şapkasını benüm başuma giydürmeseler bârî kutb olmakdan geçdüm diyü şol kadar küçüldüm ki zerreye beraber oldum dimiş. İsteyene virmezler istedüklerine virürler kul kullukda gerek tanrılığa mahsus olan işe karışmamak gerek ki sonında kişi hacîl olmaya." [261]

Rus lideri **Stalin'in oğlu Yakov**'un nasıl öldüğünü ancak 1980 yılında *Sunday Times* gazetesinde okuyabildik. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara tutsak düşen **Yakov**, bir grup İngiliz subayıyla birlikte bir

[260] (MONTAIGNE), İnsan ve Ötesi

[261] (MISRÎ, 1223), v. 97b

… manasını bilmedin mi gözü doğru yoldan gönlü Hakk'tan şaşmadı gözü ve kalbi birbirinden ayrılmadı demekdir. Sen de ey zâlim gözünü ve gönlünü biriktir gör bu işleri edebilir misin bunun gibi olmaz, olmaz sanılara meyl ider misin?

Dervîşin birisi şeyhine dir ki sultânım ben bu gice bir rüya gördüm.

"seni gördüm ki ol kadar büyüdün ki cesedin dünyâya doldu sonra küçüldün şol kadar ki bir karınca kadar kaldun" dimiş. Şeyh ağlamış

"oğul sen de mi gördün onı" dimiş

"yâ sultânım aslı nedir?" onun şeyhi demiş ki

"kutb âhirete gitti beni kutb ederler sandım, tâlib oldum ol vakit gördüm. Firengistândan bir papazı getirdiler kutb ettiler onun şapkasını benüm başuma giydirmeseler bârî kutb olmakdan geçdim deyü şu kadar küçüldüm ki zerreyle beraber oldum demiş. **İsteyene vermezler istediklerine verirler kul kullukta gerek tanrılığa mahsus olan işe karışmamak gerek ki sonunda kişi utanmış olmaya.**"

kampa konulmuştu. Aynı kenefi paylaşıyorlardı. Stalin'in oğlu, kenefi leş gibi bırakıp çıkma alışkanlığındaydı. İngiliz subaylar, dünyanın en güçlü adamının oğlunun dışkısı da olsa keneflerinin dışkıya bulanmasına içerliyorlardı. Yakov'un dikkatine sundular konuyu. Yakov alındı. Tekrar tekrar dikkatini çekip kenefi temizlemesini sağlamaya çalıştılar. Öfkelendi, tartışma çıkardı, kavga etti. Sonunda kamp komutanıyla bir görüşme istedi. Komutanın aracı olmasını istiyordu. Ama kibirli Alman, dışkı konusu konuşmayı reddetti. Stalin'in oğlu içine düştüğü yüz kızartıcı duruma dayanamadı. En korkunç Rusça küfürler haykırarak, kampı çevreleyen elektrikli dikenli tellere attı kendini. Hedefi vurmuştu. İngilizlerin kenefini artık bir daha hiç dışkıya bulamayacak olan bedeni tele çakılmış kalmıştı. Stalin'in oğlunun işi zordu.

Eldeki bütün deliller babası Stalin'in oğlanı peydahladığı kadını öldürdüğünü gösteriyor. Oğul Stalin, hem Tanrı'nın Oğlu (babasına Tanrı gibi tapıldığı için) hem de O'nun dışladığı dışkı idi. İnsanlar ondan çift yanlı korkuyorlardı; onlara hem gazabı (ne de olsa Stalin'in oğluydu) hem de lütfu ile (babası, dışladığı oğlunu cezalandırmak için onun arkadaşlarını cezalandırabilirdi) zarar verebilirdi.

İtilmişlik ve ayrıcalık, mutluluk ve ıstırap —kimse karşıtların nasıl kolaylıkla birbirlerine dönüşebileceklerini, insan varoluşunun bir kutbundan ötekine geçmek için kısacık bir adımın yeteceğini Yakov'dan daha somut olarak anlayamamıştır.

Derken, tam savaşın başında Almanlara tutsak düştü ve ona zaten her zaman tiksiti gelmiş anlaşılmaz, burnu büyük bir ulusun üyeleri olan öteki tutsaklar onu pis olmakla suçladılar. Omuzlarında en yüce bir dram taşıyan (düşmüş bir melek ve Tanrı'nın Oğlu olarak) kendisi, yüce bir şey için (Tanrı ye melekler katında bir şey) değilde dışkı yüzünden mi yargılanacaktı? Dramların en yücesi ile en alçağı bu denli baş döndürecek kadar birbirine yakın mıydı?

Baş döndürecek kadar birbirine yakın ha? Yaklaşıklık, yakınlık baş dönmesine yol açar mı ki?

Açabilir. Kuzey Kutbu, Güney Kutbu'na değecek kadar yaklaşırsa, yeryüzü kaybolur ve insanoğlu kendini başını döndüren bir boşlukta bulur, düşer.

Eğer itilmişlik ve ayrıcalık aynı kapıya çıkıyorsa, eğer yüce ile değersiz arasında bir fark yoksa eğer Tanrı'nın Oğlu dışkı yüzünden yargılanıyorsa, insan varoluşu boyutlarını kaybeder ve dayanılmaz ölçüde hafifler. Stalin'in oğlu kendini elektrikli tele attığında, tel örgü açması biçimde havaya dikilmiş, boşlukta sallanan bir terazi kefesi gibiydi; onu havaya kaldıran ise boyutlarını kaybeden bir dünyanın sonsuz hafifliği...

Stalin'in oğlu dışkı yoluna can vermişti. Ama dışkı yoluna ölmek saçma bir ölüm değildir. Ülkelerinin sınırlarını doğuya doğru genişletmek için

canlarını gözden çıkaran Almanlar, ülkelerinin gücünü batıya doğru yaymak için ölen Ruslar—evet, onlar budalaca bir şey uğruna öldüler ve ölümlerinin ne bir anlamı ne de bir genel geçerliği var. Savaş denen şeyin genel budalalığı içinde, Stalin'in oğlunun ölümü tek metafizik ölüm olarak beliriyor.[262]

قُلْ اِلٰهِي بَاعِدِ اَهْلَ الْعِزِّ عَنَّا بِالصِّيَاحِ

Duâ et; "Yâ İlâhî nefsini büyük tutanları bizden uzak tut " diye haykır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kim Allah Teâlâ'ya kavuşmayı dilerse Allah Teâlâ da, ona kavuşmayı diler." [263]

لاَ يُصِحُّ الْعَقْلُ اِلاَّ بِالتَّخَيُّرِ بَيْنَهُمْ

Onların arasında aklın sahih olmaz, hayrette kalır.

Buradaki hayret âlimin hayretidir. Çünkü bu sayılan vasıflarının tecellisini önceden bilmektedir. Burada düşünülen, bu gafletin Allah Teâlâ'dan mı yoksa onlar tarafından mı olduğunu anlamakta hayrettir. Gafletin çıkış noktasının Allah Teâlâ olduğunu anlayınca korkar.

"Onlar Allah Teâlâyı unuturlar, artık O da onları unuttu." [264] burada unutanların münafıklar olduğu bildirilirken aslında Allah Teâlâ onlara bir şekilde rahman ve rahim sıfatıyla azap etmemektedir.

لَمْ يَخْلِصْ قَلْبُ مَرْءٍ مِنْهُمْ اِلاَّ بِالْجَنَاحِ

Bir kimsenin kalbi bu gibilerden kaçmadıkça kurtuluş bulamaz.

Şeyhün biri de bir dervişine keramet göstermek içün bir tenhâ yerde uçmış dervişe dimiş ki

"sen de uçmak ister misin?"

"Hây sultânum yâ dahi ne isterim" dimiş şeyh dimiş ki

"Ey derviş istedügün içün uçamazsın eğer müstağni olaydun. ubudiyyetden ğayrı bir şeye tâlib olmaya idün uçardın" dimiş. [265]

---

[262] (KUNDERA, 1986), s. 247-248

[263] Buhârî, Rikak. 41; Müslim, Zikir, 14,16,18; Tirmizî, Cenaiz, 67, Zühd , 6,; İbn. Mâce, Zühd,31;Nesai, Cenaiz, 20;

[264] Tevbe, 67

[265] (MISRÎ, 1223), v. 97b

Şeyhin biri de bir dervişine keramet göstermek içün bir tenhâ yerde uçmış

مَا رَجَاءِ مِنْكَ يَا رَحْمَانُ اِلاَّ حَضْرَتِكَ -

Benim ricam senden, yâ Rahmân ancak hazretindir.

Niyâzî-i Mısrî, niyet-i safinin Allah Teâlâ'nın yalnızca zâtın olmasıdır. İnsanlar için Hazarât-ı İlâhiyye üçtür: Ef'âl, Sıfat, Zat ki, "Bismillâhirrahmânirrahîm " in de sırrı esasen budur.

Ehl-i hakikat için ise zâttan başka bir niyet yoktur.

يَا وِصَالَ اللهِ لِلْمِصْرِي يَا خَيْرَ الْفَلاَحِ

Ey kurtuluşa kavuşturan, vuslata erdiren Allah Teâlâ! Mısrî (için budur.)

---

dervişe demiş ki

"Sen de uçmak ister misin?"

"Hây sultânım yâ dahi ne isterim." demiş şeyh demiş ki

"Ey derviş istedüğin içün uçamazsın eğer müstağni olaydın. ubudiyyetten ğayrı bir şeye tâlib olmaya idin uçardın." demiş.

36

Vücûdun kad bedâ fî külli mevcûd	وُجُودٌ قَدْ بَدَى فِي كُلِّ مَوْجُودٍ
Nukûşun kad bedet min ayni meşhûd	نُقُوشٌ قَدْ بَدَتْ مِنْ عَيْنِ مَشْهُودٍ
Feküllin bi i'tibâri ayni halk	فَكُلٌّ بِاعْتِبَارِ عَيْنِ خَلْقٍ
Ve fi't-tahkîki zâtu aynin ma'budin	وَفِي التَّحْقِيقِ ذَاتُ عَيْنِ مَعْبُودٍ
Ve mâ fi'l-kevni gayrül Hakk-i aslâ	وَمَا فِي الْكَوْنِ غَيْرُ الْحَقِّ اَصْلاً
Ve mâ fi'z-zâhiri illâ aslı maksûd	وَمَا فِي الظَّاهِرِ الْاَصْلِ مَقْصُودٍ
Yurâ bahrün lehu'l-âfu mevcin	يُرٰى بَحْرٌ لَهُ الْاٰفُ مَوْجٍ
Hüve'l- mevcûdu ve'l-emvâcu mefkud	هُوَ الْمَوْجُدُ وَ الْاَمْوَاجِ مَفْقُودٍ
Feyâ insânu vemâ insânu Hakk'un	فَيَا اِنْسَانُ وَمَا اِنْسَانُ حَقٌّ
Lefî küllil avâlimi ente mahmûdün	لَفِي كُلِّ الْعَوَالِمِ اَنْتَ مَحْمُودٌ
Lifânûsi'l-mezâhiri ente şem'ün	لِفَانُوسِ الْمَظَاهِرِ اَنْتَ شَمْعٌ
Likü'l-lil vâridâtı ente mevrûd	لِكُلِّ الْوَارِدَاتِ اَنْتَ مَوْرُودٌ
Leke'l-kâfu leke'l- ankâ cemîân	لَكَ الْقَافُ لَكَ الْعَنْقَا جَمِيعًا
Lekel kahru lekel lütfu lekel cûd	لَكَ الْقَهْرُ لَكَ اللُّطْفُ لَكَ الْجُودُ
Vefî da'vâke ma'rûzu'l- emâneti	وَفِي دَعْوَاكَ مَعْرُوضُ الْاَمَانَةِ
Vefî ma'nâke ma'rufun ve mescûd	وَفِي مَعْنَاكَ مَعْرُوفُ وَ مَسْجُودُ
Ve-lil esmâi leyset ayn-ün aslâ	وَلِلْاَسْمَاءِ لَيْسَتْ عَيْنٌ اَصْلاً
Müsemme'l-küll-i aynü gayr-i ma'dûd	مُسَمَّى الْكُلِّ عَيْنُ غَيْرِ مَعْدُودٍ

Ve mel-Mısrî illâ bi'tibârun — وَ مَا الْمِصْرِى اِلاَّ بِاعْتِبَارٌ

Ve innî küll-i mevcûdin ve ma'hûd — وَ اِنِّى كُلِّ مَوْجُودٍ وَ مَعْهُودٍ

وُجُودٌ قَدْ بَدٰى فِى كُلِّ مَوْجُودٍ

Hakk'ın vücûdu her bir mevcudda zâhir oldu

Bâzı kimseler niçin eşyaya ibadet etmiş?
Bazı kimseler niçin ulûhiyet iddiasında bulunmuş?

Şeyhi Ekber, insanı-n yaradılışını ve aslî kaynağıni inceledikten sonra diyorlar ki:

İnsan Rablık ve kulluk sıfatlarını kendinde toplamış bulunduğundan, bazı insanlar kendilerinde buldukları Rablık kudretini kendilerine dayandırarak yanılmışlar ve Firavun gibi:

"Ene Rabbiyye'l-a'lâ" (Ben yüce rabbım)! Dâvasına düşmüşler.

Bâzıları da yine bu kudret sebebiyle nefislerini bırakmak ve onun hakiki sahibini bilmekle beraber ya Mansur gibi:

"Ene'l-hak" (Ben hakkım)!

Ya da **Ebu Yezid-i Bestamî** gibi:

"Sübhânî mâ a'zame şânî" (Ben Sübhan'ım, benim şânım çok büyüktür)! demişler.

Ancak Firavun'un *"Ben"* demesiyle Bestamî'nin *"Ben"*demesi arasında büyük fark vardır!

Bunun gibi bazı kimseler de şu söz ettiğimiz Rablık kudretini başka bir şeyde görür görmez derhal onun ulûhiyetine (ilâhlığına) hükmederek ona karşı kulluk gösterisine başlamışlar! Meselâ, güneşin eşyadaki hayat verici tesirini görünce, onu, her nimeti kendisine borçlu oldukları ve her hizmetin de kendisi için yapılması gereken bir mabud olarak kabul etmişler! Ve bunun gibi putlara, cisimlere tapmışlar! Bununla beraber, hakikat ehli nazarında onların bu ibadeti yine Hakk'a yöneliktir.[266]

Mansûr "Ene'l-Hak" söyledi
Hakk'tır, sözü Hakk söyledi

نُقُوشٌ قَدْ بَدَتْ مِنْ عَيْنِ مَشْهُودٍ

Bu nukûş (nakışlar) yani bu görünen sûretler meşhudun aslından zâhirdir.

---

[266] (AYNİ, 1995), s. 61

Vahdetu'ş- Şuhûd:

Yalnızca bir'i görme, bir'i müşahede etme. Sâlikin her şeyi Allah Teâlâ'nın tecellisi olarak görmesi, Ondan başkasını görmemesi hâli. Allah Teâlâ'ya muhabbet ve ibadetin zevkiyle mahbubundan başkasını görmez. Vahdet-i şuhud, sâlike arız olan bir zevktir, bir hâldir. Mutasavvıflar nezdinde vahdet-i şuhud, vahdet-i maksud ve vahdet-i vücud ayrı ayrı makamlardır.

Bu akımı İmam Rabbani Ahmed Faruk Serhendi(hyt.1624), aslında Vahdeti Vucudu tenkit ederek kurmuştur. Ona göre Vahdeti vucutçular tenzih(Allah'ı yarattıklarının noksan sıfatlarından beri tutma) akidesini reddedip teşbihi (Allah Teâlâ'yı yarattıklarına benzetme anlayışı) savunmuşlardır.

Binâenaleyh, bu iki makamın üstünlüğünde ve hakikâtlerindeki ihtilaf kalkmamıştır. Her iki görüşün mümessilleri bulunmaktadır. Şu bir gerçektir ki, ***vahdeti şuhud*** anlayışı ***vahdeti vücut*** meşrebi üzerine kurulmuştur. Bu konuya Abdülâziz Mecdi kuddise sırruhu'l-azîz Efendi'nin şu açıklaması farkın durumuna aydınlık getirmektedir.

> *"Bir sâlik, sülûkü esnasında* ***kavs-i uruc'u*** (yükseliş yolları) *geçerken hemen ilk mertebelerde, makamlarda* ***vahdeti şuhud'a*** *uğrar, fakat orada durmaz, geçer. Sır-rı zat makamına çıkınca* ***vahdeti vücut*** *tahakkuk eder. Ondan sonra* ***Hazerât-ı Halkiye'ye*** *inmek üzere* ***kavs-i nüzul'ü*** (iniş) *geçerken de, bu kavsin sonlarına doğru bir kere daha* ***vahdeti şuhud*** *hali kendisinde tahakkuk eder. Fakat onda da durmaz. Halden hale geçerek nihayet Hazerât-ı Halkiye'ye iner ve sülûkü tamamlamış olur.*
>
> *Bununla beraber, her sâlik aynı şekilde seyir ve sülûke devam etmez. Bazısı,* ***vahdeti şuhud'a,*** *kavs-i urucu, bazısı da kavs-i nüzulü geçerken uğrar. Gerek uruçta, gerek nüzulde uğranılan* ***vahdeti şuhud*** *mertebeleri sır-rı zattan, yani* ***vahdeti vücut'tan*** *aşağı bir mertebedir. Çünkü* ***vahdeti şuhud,*** *âlem-i melekûttadır ve sıfat mertebesindedir. Şuhut, isneyniyeti (ikilik) icap ettirir. Yani bir şahit, bir de meşhut ister. Bu takdirde Zât-ı Bâri (Allah Teâlâ), nur şeklinde bile meşhut olsa, yine bir sıfatı, bir şekli vardır ve bir görenle bir de görünen olmak lâzım gelir. Görmek ve söylemek hep sıfat mertebesindendir. Ulûhiyet ve nübüvvet de bu mertebedendir. Başka bir tabirle Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Kur'an-ı Kerim'i bu mertebeden tebliğ etmiştir. Muhyiddin Arabî kuddise sırruhu'l-azîz ve bütün Ehl'u-llâh eserlerini hep bu mertebeden yazmışlardır.*
>
> *Vahdeti vücûd'un tahakkuk ettiği sırr-ı zata gelince: Bunda bütün esma ve sıfat Zât-ı Hakta yok olmuştur. Bu mertebede söz yoktur. Bir şey söylenmez ve söylenemez.*

Bununla beraber Vahdeti vücut, seyir ve sülûkün her mertebesinde vardır. Hiç bir mertebe ondan hâli değildir.

Hâkim Senâi buyurur ki;

"Sözde hakikât, hakikâtte söz olmadığını anladığım anda sustum" *demekle, bu mertebelere ve onlar arasındaki farka işaret etmiştir. Yani sıfat mertebelerinde söylenen sözlerde hakikât olmadığı, zat mertebelerinde ise, söz söylemeğe imkân bulunmadığı için sustum, demiştir.*

İmam-ı Rabbani kuddise sırruhu'l-azîz seyir ve sülûkü tamamlamamıştır. Yani uruç etmiş, fakat nüzul eylememiştir. İrşat ise, ancak seyir ve sülûkü tamamladıktan ve Hazerât-ı Halkiye'ye indikten sonra tam olur. Esasen Nakşîler, (yani İmam-ı Rabbani taraftarları) bu meseleyi (yani vahdeti vücudu) anlamamışlardır."[267]

Başımız meydana koyduk, keşf-i esrar eyledik;
Enbiya-vü evliyanın ketmettiği mâna budur.

فَكُلٌّ بِاعْتِبَارٍ عَيْنُ خَلْقٍ

Daha açıkçası parmağını şöyle kaldırsan Hakk'a vâki olur. (vüsul bulur).

Bu mısrada ise Vahdet-i Vücud haline mudrik olmaktan haber edilmektedir.

Vahdet-i Vücud

Temeli ilk dönem sufîlerince fena - beka (fenâ fi'llâh - bekâbillah) terimleriyle atılan bu düşünce sistemi, son dönem tasavvuf felsefesinin en önemli konusudur. Özellikle de İbn'ül Arabî (638/1240) 'ye mal edilen vahdet-i vücut nazariyesi ne gariptir ki isim olarak İbn'ül Arabî (638/1240) 'nin ne Fütuhat'ında ne de Fusûs'unda geçmez.

İbn'ül Arabî üzerine yapılan araştırmalardaki tesbitlere göre vahdet-i vücud tabirini ilk defa İbn-i Teymiyye (728/1328) kullanmıştır. Bazıları da bu terimi ilk kullanan kişinin İbn'ül Arabî (638/1240) 'nin talebelerinden Sadreddin Konevî (673/1274) olduğunu söylerler.

Son dönem sûfilerine göre asıl tevhid, Allah Teâlâ'nın ma'bud, fail ve vücûd olarak birlenmesiyle gerçekleşir. Onlar vahdet-i vücut anlayışı ile geliştirdikleri tevhid ilminin, sadece işitme, okuma, düşünme, akli istidlal ve zihni tefekkürle elde edilemeyeceğini, bunun ancak müşahede zevk, hâl, ve fenafıllah yoluyla elde edilebileceğini iddia ederler.

---

[267] ERGİN, O. Nuri; ***Balıkesirli Abdülazîz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti,*** İst. 1942,s. 225–226

Aslında vahdet-i vücut düşüncesinde hem tenzih hem de teşbih vardır. İbn. Arabî (638/1240) teşbih cihetiyle her şeyin esasen Hak olduğunu belirtmekte, fakat aksini yani Allah'ın, bütün eşyanın toplamından ibaret olduğunu söylememektedir.[594] Dolayısıyla vahdet-i vücud ehlinin, "Hakikatte Allah'tan başka mevcut yoktur, (la mevcude illallah) sözünü; "Her mevcut Allah'tır şeklinde anlamamak lazımdır. Zira birincisi sırf tevhid, ikincisi bütünüyle şirktir.[595]

Vahdet-i vücudun anlamına gelince; **Vahdet-i vücud, varlığın birliği** demektir. Bizatihi kâim olan vücûd birdir. O da Hakkın vücûdudur. Bu vücud, vacib, kadîm ve ezelîdir. Taaddüt, tecezzi, tebeddül ve taksim kabul etmez. Onun şekli sureti ve haddi yoktur. Buna vücud'u mutlak denir. Allah Teâlâ mutlak olmaktan çıkmaksızın, bir değişiklik ve tebeddüle uğramaksızın sıfat ve fiilleriyle bütün suret ve eşyada tezahür ve tecellî etmektedir. Bu cihetle eşya onun aynasıdır. Bütünüyle kâinat onun vücuduyla kaimdir. Eşyanın hakikatleri bizzat kendilerinde sabit değil, Hakkın vücuduyla sabittir. Onların aslı yoktur. Eşya, yani Hakkın vücudunda görünen suretler, hakikatte hayal ve serap gibidir. Hatta dağlar ve taşlar da böyledir. Bunların keşif ve mevcut görünmeleri akıl ve hisse göredir.

Vahdet-i vücud panteizme (vücudiye) benzerse de onun aynı değildir. Vahdet-i vücudda ittihad ve hulul yoktur, yalnız bir tek mevcut vardır; O da Allah Teâlâ'dır. Panteizmde ise ittihad vardır. Bunlar "Allah küldür, küll Allah'tır" dedikleri halde, vahdet-i vücutçu mutasavvıflar "La mevcude illa hû" (yani, Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şey yoktur) derler.

Allah Teâlâ - insan - âlem ekseninde dönen vahdet-i vücud felsefesi kuşkusuz mesnetsiz bir nazariye değildir. Bu anlayışta olan sufîler kendilerine birçok ayet-i kerimeyi ve hadis-i şerifi delil getirmişlerdir.[268]

Tam Reformasyoncu [269] bir üslupla, ***"kendi kendisinin bile efendisi olmayan ve her şeye bağımlı olan bu sefil ve zavallı yaratığın kendini, ona egemen olmak bir yana, en küçük parçasını bile tanıyamadığı kâinatın efendisi ve ustası olarak adlandırmasından daha gülünç bir şey düşünülebilir mi?"*** [270]

---

[268] (ŞEKER, 1998). s. 117-118

[269] **Reformation:** i.) nefis ıslahı, daha iyi vaziyete koyma veya girme; ahlakın düzelmesi; (bh) 16. yüzyılda Protestan kiliselerinin tesisi ile neticelenen dinsel devrim.

[270] (Max HORKHEİMER, 2005), s. 409

Vahdet-i-Mevcud:

Vahdetü'l-vücud kâinatta Allah Teâlâ'dan başka hiçbir varlığın bulunmadığı anlayışı iken, vahdet-i mevcut ise her şeyi maddede görme, ulûhiyeti onda mezcetme ve kâinat hesabına ulûhiyeti inkâr etme anlamına gelir. Vahdet-i vücudda Allah Teâlâ adına kâinat inkâr edilirken, vahdet-i mevcut'ta kâinat hesabına Allah Teâlâ inkâr edilmek gibi bir durum vardır.

وَفِي التَّحْقِيقِ ذَاتُ عَيْنِ مَعْبُودٍ

Tahkikte ise ayni Ma'buddur.

Hakk'ın vücûdundan başka vücûd yoktur. Lâkin her biri Ahmed, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Bitki, hayvan itibariyle halktır.

وَمَا فِي الْكَوْنِ غَيْرُ الْحَقِّ اَصْلاً

Mükevvenatta (yaratılmış bütün mahlûkatta), Hakk'tan başkası aslâ yoktur.

وَمَا فِي الظَّاهِرِ الْاَصْلِ مَقْصُودٍ

Zâhirde (görüntülerde, görünenlerde) Hakk'tan başka yoktur, ancak o vardır, asıl maksuddur, yani istenen "O" dur.

"Bu âlemden Daha Güzeli Mümkün Değildir"

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, mümkünler âleminde mevcut olan şeylerden daha iyi ve daha güzel bir şey yoktur, buyurur. Ondan beş asır sonra gelmiş ye Batı'nın en ünlü filozofları sırasına geçmiş bulunan **Leibnitz'in** de tamamen bu fikirdedir. Hattâ **İbn'ul Arabî,** Allahü Teâlâ'nın, âlemi Rahman sureti üzere icat ettiği için ekmel (en mükemmel) olması gerekeceğine nasıl hükmetmişse, bir matematik bilgini olan **Leibnitz** de: ***"Mademki her şey Allah'ın suretidir, en mükemmel olması gerekir"*** diyor ki, Batılıların **Optimisme** (iyimserlik) dedikleri -felsefî ekolün dayandığı nokta bu düşüncedir. [271]

يُرٰى بَحْرٌ لَهُ الْاٰفُ مَوْجٍ

Denizden görülür nice bin dalga olur

Allah olasın demiyorum sana! Küfür söz söylemiyorum.

Canlı varlıklar, cansız şeyler, felek boşluğunun güzelliği, bunlar hep insanlarda vardır, insanlarda olan hassalar ise bunlarda yoktur. Yüce

[271] (AYNİ, 1995), s. 56

âlem sensin, gerçek budur! Nasıl ki Allah, *"Göklerim ve yerim beni kapsayamadı, ama imanlı bir kulumun gönlüne sığdım,"* buyurmuştur. [272]

هُوَ الْمَوْجُدُ وَ الْاَمْواجِ مَفْقُودٍ

Hâlbuki hava sâkin olunca dalgalardan eser kalmaz, geriye deniz kalır, dalgalar kaybolur,

Çünkü dalgalar denizden başka bir şey değillerdi. Sen tuttun onlara vücûd verdin.

فَيَا اِنْسَانُ وَمَا اِنْسَانُ حَقٌّ

Ey insan, insan Hakk değildir

Felsefenin en önemli problemlerinden biri bilgi meselesidir. Bilgi-bilimi **(epistomologie)** adı altında münakaşa olunan bu mesele, hep bilgilerimizin prensiplerini ve kurallarını araştırır.

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Nuh Kelimesindeki Subbuhî Hikmet fassında, diyor ki: ***"Bir kimse şehâdet âleminde görülen sureti Hakk'tır zannedip 'Hak'ı müşahede ettim' diye tahayyül ederse, o kimse arif değildir. Zira eşya mazharlarından görünen Vücud-ı Vâhid (Tek Varlık) o şeylerin özellikleri arasından göründüğü için o özelliklerle boyanmıştır. Bundan dolayı O değildir. Fakat bir kimse, o gördüğü şeyin kendi nefsi olduğunu bilirse, işte o ariftir."*** [273]

Çünkü insan mukayyeddir (insan olarak ona isim verilmiş kayıtlandırılmıştır.) Mukayyed olana Hakk demek küfürdür. Ancak **İbn'ul Arabî,** Füsûs'unda ilâhi hikmeti, Âdem kelimesine tahsis ediyor. Niçin? Çünkü yaratıklar içinde en son yaratılmış olan (tür) Âdem olunca esrarlı haline aldanmamakta mümkün değildir.

İbn'ül Arabî her bir vesileyle, her hangi bir şekilde iki ayrı zâtın bir biriyle birleşip karışması anlamına gelebilecek **"ittihâd"**ı reddeder. Zîrâ ona göre böyle bir karışmanın olabilmesi için öncelikle iki ayrı zatın var olması lazımdır. İttihad halinde de iki ayrı zatın var olması imkânsızdır. Hâlbuki onun vücûd anlayışına göre tek bir Vücûd, tek bir Zât ve onun farklı mertebelerdeki zuhuru vardır. Öyleyse "ittihâd" kulun; Allah Teâlâ'ya has olan ilim, irade, kudret gibi sıfatlarıyla vasıflanması; Hakk'ın da mahlûkata ait olan, el, yüz, gülümseme, taaccüb gibi vasıflarla nitelendirilmesinden ibarettir. Bu îtibârla "ittihâd" iki ayrı zâtın bir birine

[272] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.250), s.339
[273] (AYNİ, 1995), s. 58

karışmasından değil, Hakk ile halk arasında *tedâhulü'l-evsaf*'dan ibarettir.[274]

Bu nedenle Hulûl ve ittihad kelimeleri her ne kadar birbirlerine yakın anlamlar taşısalar da aralarında önemli derecede nüans farkı vardır. Bu farklığı göstermek bakımından Hz. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin şu sözleri önemli bir açılım imkânı vermektedir:

"Firavun ben Hakk'ım dedi, alçaldı; Mansûr, ben Hakk'ım, dedi kurtuldu. O, ben demenin ardında Allah Teâlâ'nın lâneti var; bu ben demenin ardında Allah Teâlâ'nın rahmeti var.

Ey seven kişi! Çünkü o kara taş idi, bu ise akik. O ışığın düşmanıydı, bu ise ışığa âşık. Ey boş, boğaz bu ben deyiş, iç yüzde o demekti; hem de hulûl yoluyla değil ışıkların birleşmesi yoluyla. Çalış çabala da taşlık vasfın azaldıkça azalsın; lal oluş yüzünden taşlık vasfın, parıl parıl aydınlansın." [275]

Mevlânâ, hulûl kavramının ifade ettiği anlamın Mansûr'un sözünde bulunmadığına; aksine onun ifadesinde Allah Teâlâ'nın nûruyla bir olma (ittihâd-ı nûr) halini aramanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Çünkü hulûl iki aynı cins arasında olmayı iltizam eder. Oysa mutlak vücûd yanında mukayyed olan, ancak mutlak'ın sıfatlarıyla boyanabilir, mutlak anlamda bir ittihad ve hulul olmaz. Bir başka ifade ile insân-ı kâmil, ***"bakırı kimyada eritir gibi varlığını Hakk'ın varlığında eriten"*** [276] bir şahsiyet olarak, benliğini fenâ etmektedir; yoksa O'nda hulûl etmez. Bu durum, *ene*nin *hüve hüve*nin ene olması halidir ki muhakkikler indinde gerçek anlamda tevhidi idrakten kasdedilen de budur. Bu nedenle dir ki, Mansûr'un ***"ene'l-Hak"*** demesi, ***"ben fani oldum Hakk kaldı"*** anlamında bir tevazû göstergesinden başka bir anlama gelmez. [277]

Allah Teâlâ asla **"Enel Hakk"**, yani **ben Hakk'ım** demez. Allah Teâlâ, her zaman beni kutlayın, beni kutlayın! da demez. Çünkü bunlar hayret ve taaccub ifade eden sözlerdir. Hakk nasıl olur da hayret ve taaccub beyan eder? Eğer kuluna ait bir ilgi dolayısıyla taaccüp ifade eden sübhan[278] kelimesini kullanırsa doğru olabilir. [279]

---

[274] İbnü'l-Arabî, *Kitâbu'l-Mesâil, (Resâil),* s. 398, 399.

[275] Mesnevi, c. V, b. 1035-2039

[276] Mesnevi, c.I, b. 3020

[277] Erdal Baykan: Bir Din Felsefesi Problemi Olarak Mevlânâ'da Tanrı. Doktora Tezi, Konya 1999, s. 134

[278] Cenab-ı Hakk'ın mahlûkatı ve eserleri karşısında duyulan hayret ve taaccübü ifade etmek için söylenir. Cenâb-ı Hakkın zâtında, sıfâtında ve ef'alinde bütün kusurlardan münezzehiyetini ifade eder.

"Yaratılmış olan kimse Tanrı olamaz. İster Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem olsun, ister Muhammed'den başkası." [280]

لَفِي كُلِّ الْعَوَالِمِ اَنْتَ مَحْمُودٌ

Lâkin âlemlerde mahmud Hakk'tır.

Çünkü Hakk ve Rabb manâları itibariyle sabit, yani değişmez demektir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

Kul varlığından mutlak olarak yok olmadıkça O'nun katında birlik gerçekleşemez. Tevhid (Birlik) hulûl değildir; senin yok olmaklığındır. Yoksa saçma sözlerle, olmayacak işlerle hak, batıl olmaz.

لِفَانُوسِ الْمَظَاهِرِ اَنْتَ شَمْعٌ

Bu mazharların fenerlerinin mumu sensin.

لِكُلِّ الْوَارِدَاتِ اَنْتَ مَوْرُودٌ

Her bir halin ile bu âleme gelirsin, gelen sensin.

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz eşyanın hakikatlerinin idrâk olunamayıp ancak eşyanın mahiyetlerinden bazı gerekli şeylerin bilinebileceğini bildirmektedir. [281]

(Sübhanallah ve Elhamdülillah cümleleri Cenâb-ı Hakk'ı Celal ve Cemal sıfatlarıyla zımnen tavsif ediyorlar. Celal sıfatını tazammun eden Sübhanallah, abdin ve mahlukun Allah Teâlâ'dan baid olduklarına nazırdır. Cemal sıfatını içine alan Elhamdülillah, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetiyle abde ve mahlûkata karib olduğuna işarettir. Meselâ: Biri kurb, diğeri bu'd olmak üzere bize nâzır şemsin iki ciheti vardır. Kurb cihetiyle hararet ve ziyayı veriyor. Bu'd cihetiyle, insanların mazarratlarından tâhir ve sâfi kalıyor. Bu itibarla insan, şemse karşı yalnız kabil olabilir, fâil ve müessir olamaz. Kezâlik, bilâteşbih, Cenâb-ı Hak rahmetiyle bize karib olduğu cihetle Ona hamd ediyoruz. Biz Ondan uzak olduğumuz cihetle Onu tesbih ediyoruz. Binâenaleyh, rahmetiyle kurbüne bakarken hamdet. Ondan baid olduğuna bakarken tesbih et. Fakat her iki makamı karıştırma. Ve her iki nazarı birleştirme ki, hak ve istikamet mültebis olmasın. Lâkin iltibas ve mezc olmadığı takdirde her iki makamı ve her iki nazarı hem tebdil, hem cem' edebilirsin. Evet, Sübhanallâhi ve bihamdihi her iki makamı cem'eden bir cümledir.

[279] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.259), s.348

[280] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.355) s.441

[281] (AYNİ, 1995), s. 56

لَكَ الْقَافُ لَكَ الْعَنْقَا جَمِيعًا

Kâf senindir, Ankâ hepsi senindir.

Gerçek ve hayâlî âlemde ne varsa hepsi senin ve sendendir.

لَكَ الْقَهْرُ لَكَ اللُّطْفُ لَكَ الْجُودُ

Kahır senindir, lütûf senindir, cûd (cömertlik) senindir.

وَ فِي دَعْوَاكَ مَعْرُوضُ الْاَمَانَةِ

Senin davanda arz edilen emanet vardır.

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلَى اَهْلِهَا وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

"Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah işitir ve görür." [282]

وَ فِي مَعْنَاكَ مَعْرُوفُ وَ مَسْجُودُ

Ondaki bilinen senin manan ve secde vardır.

وَ لِلْاَسْمَاءِ لَيْسَتْ عَيْنٌ اَصْلاً

İsimler için ayn yoktur.

Yani Ahmet, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Bitki Hayvan, ağaç, taş gibi şeyler için ayn (bir şeyin cevheri, aslı)yoktur.

مُسَمَّى الْكُلِّ عَيْنُ غَيْرِ مَعْدُودِ

Bunların aksinin müsemmâsı ayn'dır, yalnız sayısız olarak,

Zirâ sayılırsa o zaman halk olur. Çünkü ***"Cem"*** makâmında çoğalma yoktur, zirâ çoğalırsa o zaman halk olur. Lâkin ***"Hazret'ül cem"*** makâmındaki şerîat makâmıdır, orada teaddüd, yani çoğalma vardır. Çoğalma görülmediği halde, yani insan, hayvan veya bitki görülmediği vakit Hakk'tır. İnsan, Hayvan, bitki görüldüğü vakit'de Halk'tır. Aksi halde onlara

[282] Âl-i İmran, 58

Hakk demek küfürdür. Yani daha açık bir ifâde ile insan veya başka şeye Hakk diyen kimse kâfir olur. [283]

وَ مَا الْمِصْرى اِلاَّ بِاِعْتِبَارٌ

Mısrî denilen ancak bir itibar iledir.

Mısrî'nin itibarı [284] Allah Teâlâ'nın takdir ettiği iledir. Bu nedenle Allah Teâlâ bazı şeylerde kendi zatına tanıdığı hakkı dilediği şekilde tasarruf etmesidir.

وَ اِنّى كُلّ مَوْجُودٍ وَ مَعْهُود

Muhakkak ben bütün mevcud ve bilinenim.

Niyâzî-i Mısrî Allah Teâlâ'ya olan yakınlığını bundan daha güzel ifade edilemez. Vahdet-i Vücud nazariyesi ile bu yakınlığı anlayabiliriz.

---

[283] Seyyid Muhammed Nurul Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziznin Vahdeti Vücûd hakkındaki bu veciz açıklaması dikkatle okunmalıdır. Onun Hak ve halk arasındaki farkı bu kadar açık bir ifâde ile bildiren sözlerine, biz bir tek kelime dâhil etmek istemiyoruz.

Sırası gelmişken Seyyidin cüz'î ve küllî irâde hakkındaki şu vakası'da ilgi çekicidir:

Sultan Abdülmecid han zamanın Şeyhül İslâmın konağında yapılacak toplantıda kendisininde bulunmak istediği fakat kendisinden başkasının bilmemesini irâde eder. İlim toplantısında söz Allah Teâlâ'nın sıfatları kudret, hayat ve ilim gibi bahislerden sonra sıra irâde bahsine gelir. Seyyid:

" Allâhın kemal sıfatları insanda cüz'î de olsa vardır, fakat Allah Teâlâ'nın huzurunda olanlarda irâde olmaz." Dinleyenler;

"Acaba bunu bir misâl ile açıklar mısınız?" diye sormaları üzerine; Seyyid keşfini göstererek:

"Bakınız, biz hâlen Padişâhın huzurunda bulunmaktayız, şahsi irâdemize mâlik değiliz, Bize gel derler, kalkıp gideriz. Çıkın gidin derler, çıkar gideriz. Ne zaman huzûru şâhâneden çıkarsak, o zaman irâdemize mâlik oluruz. Ehlullâh ise Allah Teâlâ'nın huzurundan bir an ayrılmış olmazlar ki irâdelerine sâhip olsunlar." demiştir.

[284] **İtibâr:** Şeref, haysiyet. Ehemmiyet vermek. Hürmet, riâyet ve hatır saymak. Kulak asmak. İbret alıp uyanık olmak. Birisini veya sözünü makbul farzetmek. Taaccüb etmek. Bir şeyin gerçek değil, kararlaştırılan değeri. Ticarette söz veya imzaya olan itimad.

39

Künnâ zevât –er rüşd-gülnâ hayât'ül-ebed	كُنَّا زَوَاتُ الرُّشْدِ قُلْنَا حَيَاتُ الْاَدَبِ
Lemmâ bedâ min Ahmed-e envâri sırı's-samed	لَمَّا بَدَا مِنْ اَحْمَدَ اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ
Resûluna Muhammedün habîbünâ Muhammedün,	رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ
Şefiünâ Muhammedün kad-câenâ bil-meded.	شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ
Şehri's-sıyâmı kad- etâ bi'lcûd-i min bahr-il atâ,	شَهْرِ الصِّيَامِ قَدْ اَتَى بِالْجُودِ مِنْ بَحْرِ الْعَطَا
Ehlen ve Sehlen merhabâ envârı sırru's-samed	اَهْلاً وَ سَهْلاً مَرْحَبًا اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ
Resûlüna Muhammedün Nebiyyünâ Muhammedün,	رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ
Şefiünâ Muhammedün kad câe bil-meded	شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ

كُنَّا زَوَاتُ الرُّشْدِ قُلْنَا حَيَاتُ الْاَدَبِ

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem nûru yaratıldığı zaman ben de o dâirede rüşd sâhibi idim. (rüşd sâhibi demek hakikat yolunda yürüyenlerdendim). Ben de o dâirede bulundum.

Cibril, Mikâil, İsrâfil, Azrâil, Enbiyâ aleyhimüsselâm ve onların varislerinin cümlesi, Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dâiresindedir, zirâ bu dâire asâleten Resûlüllâha mahsustur.

Filozofların ve sûfîlerin, özellikle ilk yaratılış konusundaki hadislere yaklaşımları birbirine yakındır. Her iki ekol de "akıl" hadisinden yola çıkarlar. Sûfîler[285] ilk yaratılan şeyin Hakikat-ı Muhammediye veya Nur-ı Muhammediye olduğunu izah ve isbat etmeye çalışırlarken filozoflar da bu hadisten yola çıkarak ilk yaratılan şeyin akıl ve akl-ı evvel olduğunu, sonra ondan ukul-u aşere, ondan da tedricen diğer mevcudatın yaratıldığını söylerler, adına da cevher veya saf nur derler.[286]

---

[285] Mesela: Vâhib Ümmî (hyt. 1004/1596) ***"Bu âlem yoğiken Ahmed olupdur bunlara illet"*** diyerek Tasavvuf felsefesine göre ilk yaratılanın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhu olduğunu belirtir. (Vâhib Ümmî, Dîvân, s. 107.)

[286] (ŞEKER, 1998), s. 61

İbn'ül Arabî (638/1240) Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şeyin. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhu olduğunu, öteki ruhların sonradan ondan sâdır olduklarını söyler. Onun varlığının âlem-i şehâdette değil de âlem-i gaybda söz konusu olduğunu, ona nübüvvet müjdelendiği vakit Hz. Âdem aleyhisselâmın henüz su ile çamur arasında olduğunu ifade eder. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem varlıktaki tek ve eşsiz varlık olmasını, O'nun üstünde mutlak zattan başka hiçbir varlığın bulunmadığını hep bu nûr'a, bağlar.

Bütün bu ve benzeri ifadelerden çıkartabileceğimiz sonuç Nûr-ı Muhammedi veya Hakikat-ı Muhammediye terimi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem için kullanılmış ve onun şahsında sembolleşmiştir. O bir mânevi varlık, bir nûr, bir hakikat veya bir cevher olarak kabul edilir. Her şeyden önce onun yaratıldığı, diğer mümtaz ruhların da ondan çıktığı, Onun Allah Teâlâ katında en sevgili ve değerli bir varlık olduğu, bütün yaratıkların ondan feyz aldığı kabul edilir.[287]

لَمَّا بَدَا مِنْ اَحْمَدَ اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ

Sırrı samed nûrları, yani Hak sırrının nûrları Hazreti Resûlden zâir olduğu vakit,

Dede Ömer Rûşenî (hyt. 892/1487), Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gözü "ص" harfine, agzı "م" harfine, zülüfleri de "د" harfine benzetmiştir:

Sâd 'aynuñ, mîm agzuñ dâl zülfüñ göreli
Yâ Nebî gitmez dilümden bir nefes zikr-i samed

Yani Hazreti Resûlun nûru yaratıldığı vakit, biz hayata nâil olduk, demektir.

رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ

Bize gelen Rasûl Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem bizim sevgilimizdir.

شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ

Şefaâtçimiz Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem mededle geldi.

287 (ŞEKER, 1998), s. 132

İstimdad [288]

Sözlükle ***"bir adamdan meded ve inayet istemek"*** anlamına gelir. İstimdâd takviye ve destek anlamına da gelir. Hokkadan mürekkep (midad) almaya da istimdâd denir. İmdâd, yardım ve destek anlamındadır. Bir kişinin başka birine üçüncü kişi veya kişiler aracılığıyla yardım etmesine ve malî yardımda bulunmaya, darda kalan ve destek isteyen bir kimsenin yardımına koşmaya da imdâd denir. Bu kelimelerin kökü olan *medd* çekmek ve sel anlamına gelir. Suyun akmasına ve taşmasına da med denir. Gel-git olayına med-cezir denmesi bundandır.[289] Meded yardım, destek ve imkân demektir.

Türkçede imdâd tehlikede olana yapılan yardım ve bu durumda olan birinin, **"yetişin!", " kurtarın!"** diye acele olarak yaptığı yardım çağrısıdır. İmdâd istemeye ve yardıma çağırmaya istimdâd denir.

Meded, imdâd ve istimdâd kelimeleri genellikle Kur'an-ı Kerim ve hadislerde dinî bir kavram ve terim olarak kullanılmamıştır. Sözlük anlamında kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde kavram hâline gelen istimdâd bir kimsenin yanında bulunmayan hayattaki bir kişiden veya ölü bir kimsenin ruhundan yardım istemesi, meded beklemesi ve bu maksatla ona: **"Yetiş!", "İmdâd!", "Meded!"** diye hitap etmesidir, Bunun sebebi kendisinden yardım istenen kişinin veya ruhun Allah Teâlâ'nın dostu ve sevdiği bir kul olduğuna, bu sebeple dua ve isteğinin Allah Teâlâ katında makbul sayıldığına inanılmasıdır. Böyle kişilere veli/evliya, aziz/eizze, azizân, ermiş, eren ve Hak eren gibi isimler verilir. Öldükten sonra gömüldüğü yere ziyaretgâh/ziyaret yeri, türbe; kendisine de yatır denir, ister diri, ister ölü olsun ermişlerin doğaüstü bir takım kuvvetlere sahip oldukları inancı ve kültü bütün toplumlarda vardır. Bu kült daha çok da halk arasında ve özellikle de mistik çevrelerde yaygındır.

Buharî şunu rivayet eder: Hz. Ömer radiyallâhü anh yağmur duasına çıkmış ve Hz. Abbas radiyallâhü anhı yanına alarak;

"Ya Rabbî! Muhammed (aleyhisselâm) sağ iken onunla istiskâ ederdik (onun yüzü suyu hürmetine yağmur isterdik). Şimdi amcası Abbas'ın yüzü suyu hürmetine bize yağmur vermeni niyaz ediyoruz." [290] Demek ki kişileri aracı kılıp Allah Teâlâ'dan yağmur istemek caiz, faydalı ve lüzumludur.

İbn Teymiyye tevessülün üç anlama geldiğini, bunlardan ikisinin caiz ve meşru, üçüncüsünün ise İslâm'da bahis konusu edilmediğini söyler:

a) Bir müminin Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem iman ve ona itaat etmiş olmasını vesile etmesi doğrudur, hatta bu anlamda tevessül dinin özüdür ve farzdır,

---

[288] (ULUDAĞ)

[289] Asım Efendi, *Kamus trc,* c. II, ss. 19-22

[290] Sahih-i Buharî, İstiskâ, 3; Fazailu ashâbi'n-Nebî, 11

b) Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin -zatını ve şahsını değil-duasını ve şefaatini vesile edinmesi de meşru ve salihtir. Hz. Ömer radiyallâhü anhın ***"Allah'ım, Rasûlüllah sallalâhü aleyhi ve sellem hayatta iken onu vesile edinir. Sen de bize yağmur verirdin. Şimdi efendimizin amcasını vesile ediniyoruz, bize yağmur ver"*** demesi bu türden bir tevessüldür. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hayatta iken bu tür tevessül sahih idi. Kıyamette şefaatiyle de tevessül böyledir, meşru ve sahihtir. Bu, müminin Allah Resulüne itaatini Allah Teâlâ'nın yakınlığını kazanmak için vesile edinmesidir. Allah Resûlü'ne itaat, Allah'a itaat sayılır ve müminin taat ve ibadetini vesile edinmesi caiz ve meşrudur. ***"Allah'ın yakınlığını kazanmak için vesile arayınız"*** [291] mealindeki âyette bahis konusu olan vesile bu türdendir,

c) Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem zatıyla Allah'a kasem/yemin ve O'ndan bir şey isteme Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve sahabe zamanında bilinen ve yapılan bir şey değildi. Hz, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hayatdayken veya Hakk'a yürüdüğünde kabrinde veya başka bir mekânda böyle bir şey yapılmazdı. Sahih hadislerde böyle bir dua yoktur. Bu tür duaların geçtiği hadisler zayıftır, delil olacak nitelikte değildir. Bu tür vesile ve duanın hükmü nedir, sorusuna İbn Teymiyye şu cevabı veriyor:

Ebu Hanife demiştir ki: Doğru olan Allah'a Allah Teâlâ ile dua etmektir. ***"Bihakkı fulan, bihakkı enbiyâike ve rusulüke" (Falanın yüzü suyu hürmetine, Nebî ve Resullerin yüzü suyu hürmetine, Nebi hakkı için, Beytü΄l-haram'm hakkı için) şeklinde dua etmek mekruhtur.*** Ebu Yusuf un görüşü de böyledir.[292] Görülüyor ki kıyas ve rey taraftan olan fıkıh âlimleri, özellikle Ebu Hanife ve Ebu Yusuf sonradan ortaya çıkan bir tevessül ve vesile şekli için ihtiyatlı bir dil kullanıyor, bunun şirk ve küfür olduğunu söylemekten dikkatle kaçınıyor ve: ***"Bu doğru değildir, hoş ve şık değildir"*** demekle yetiniyorlar. Sonradan ortaya çıkan tevessül, vesile, istiâne, istimdâd, istigase ve istîşfa" konularında en fazla söylenmesi gereken şey budur, bu olmalıdır. Kimse bu anlamdaki tevessülü kabul etmek zorunda değildir. Bunu kabul etmeyenler, edenleri kâfir, müşrik ve sapık olarak gösteren ifadelerden kaçınmak mecburiyetindedirler. İhtiyata muvafık, İslâm terbiyesine münasip olan budur.

Bu konuda şu hususların dinden olduğu konusunda ittifak vardır:

a) Mümin mümine dua eder. Bu sevaptır. Radiyallahu anh, rahmetullahi aleyh ve selâmün aleyküm ifadeleri günlük dilde kullanılan ve İslâmî hayat tarzının ayrılmaz bir parçası ve simgesi/şiarı olan

---

[291] Maide, 35; İsrâ, 57

[292] (bk. Merginânî, *Hidaye,* Kitabü'l-kerâhe; İbn Teymiyye, *Kaidetün Celîleh fi't-tevessûl ve'l-vesile.* Kahire 1374, ss. 49, 50)

dualardır. Bu duaların Allah katında kabul edilmesi daima umulur ve beklenir,

b) Bir müminin kendi ameli ve ibadetini vesile edinerek Allah Teâlâ'ya dua etmesi ittifakla caizdir.

c) Bir müminin Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin taat ve şefaatini veya salih, takva sahibi bir Müslüman'ın taat ve ibadetini vesile edip dua etmesi de caizdir. Hz, Abbas radiyallâhü anh misalinde olduğu gibi.

d) Bir müminin bir Müslüman'ın kabrini ziyaret edip ona dua etmesi de ittifakla caizdir. es-Selâmü aleyküm yâ ehle'l-kubûr (Ey kabirde yatanlar, Allah Teâlâ'nın selâmı ve selâmeti üzerinize olsun) demenin ölülere faydası vardır. Bu dua boşuna tavsiye edilmiş değildir. Hz, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bir kabristana uğramış, kabirde gömülü olan iki kişinin azap çekmekte oldukları kendisine malûm olmuş, yaş bir ağaç dalını ikiye bölüp birini birinin, diğerini öbürünün kabrine dikmiş ve; ***“Umulur ki bunlar yaş olarak kaldıkları sürece bunların azapları hafifletilir”*** buyurmuştu.[293] Kabri ziyaret ziyaretçinin kalbini yumuşatarak ve yufka hâle getirerek ona da fayda sağlar.

İki âlemde tasarruf ehlidir rûhu veli
Deme ki bu mürdedir, bundan nice derman ola,
Ruh şimşir-i Huda'dır, ten gılaf olnuş ana
Dahi a 'la kâr eder bir tığ kim üryan ola.
Bilirsin ruh-ı ehlullahı kim sahib-i tasarruftur
Bu İsmail Rumî meşhedidir eyle istimdâd
Eyleyen ruhundan istimdâd erişir matlaba
Halleden her müşkilâtı Hazret-i Üftâdedir.

Aziz Mahmud Hüdâî kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz

Mürid-i râh-ı Hakk'a kıblegâb-ı âşıkândır bu
Edeple gir, gözün aç türbe-i Ümmî Sinan 'dır bu

Ka'be-i uşşâk bâşed in makam
Herki nâkıs âmed incâ şud temam.
Bu makam âşıkların kıblesidir,
Buraya eksik gelen tamamlanmış olarak gider.[294]

---

[293] Müslim, Taharet, III; Ebu Davud, Taharet, II; Nesâî, Taharet, 26; İbn Mâce, Taharet, 26

[294] (ULUDAĞ)

Hülâsa Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"...İstediğinde, Allah Teâlâ'dan iste, yardım talep ettiğinde Allah Teâlâ'dan yardım talep et.." [295] düstûru hiçbir zaman unutulmamalı ve büyüklerin vesile kılınarak istenilenin de Allah Teâlâ'dan olduğunu bilmek gerekir.

شَهْرِ الصِّيَامِ قَدْ اَتىَ بِالْجُودِ مِنْ بَحْرِ الْعَطَا

Ramazan cömertliği ile cömertlik deryasından geldi.

Ramazan ayı oruç ile beşeri hallerden müstağni olmak ile rububiyetin samediyyet sıfatıyla Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittiba olunmayı kazandırdığı için beraber zikir olundu.

Cömertlik samed [296] sıfatından zahir olmaktadır. Bu sıfat Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ümmetinde cömertlik zirvesinin ifadesidir. Bu nedenle aşağıdaki mısra zikredildi.

اَهْلاً وَ سَهْلاً مَرْحَبًا اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ

Hoş geldin samed sırrının nûrları.

Bu ayın zatında esmâ-i Hüsnâ zikri vardır.

رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ

Bize gelen Rasûl Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem bizim sevgilimizdir.

شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ

Şefaâtçimiz Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem mededle [297] **geldi.**

[295] İbn. Hanbel, 1/293, 303, 307; Tirmizi, Kıyamet, 59

[296] **Samed:** Her şeyin kendine muhtaç olup, kendisi hiç kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmayan. (Allah) Pek yüksek, dâim. Refi' ve âli ve içi dolu şey. Kavmin ulusu

[297] **Meded:** İnayet, yardım, imdad, eman. Eyvah

42

Yâ Seyyiden fazlehû fi'n-nâsi ke'l-bahr	يَا سَيِّدًا فَضْلُهُ فِي النَّاسِ كَلْبَحْرِ
Ve neşrehû etyabu min-nesemeti's-seheri	وَنَشْرُهُ اَطْيَبُ مِنْ نَسَمَةِ السَّحَرِ
Ve men zehâ hadduhu hüsnen lehu ve-lehu	وَمَنْ زَهَا خَدُّهُ حُسْنًا لَهُ وَلَهُ
Kaddun izâ mâse yahki'l-gusne fi'n-nadrı	قَدٌّ اِذَا مَا مَسَّ يَحْكِي الغُصْنَ فِي النَّضْرِ
Ve men izâ mâ beda fennûre min-vechihi	وَمَنْ اِذَا مَا بَدَى فَانُّورَ مِنْ وَجْهِهِ
Dav'e mine'ş-şemsi ahfâ tal'ate'l-kameri	ضَوْأً مِنَ الشَّمْسِ اَخْفَى طَلْعَةَ الْقَمَرِ
Ve men alâ kadruhû fi'l-halki mertebeten	وَمَنْ عَلاَ قَدْرُهُ فِي الْخَلْقِ مَرْتَبَةً
Kel-bedri fâka cemîa'l-encümü'z-zeheri	كَالْبَدْرِ فَاقَ جَمِيعَ الْأَنْجُمِ الزَّهَرِ
Ente ibn'ü Şemsü's-Sivâsi lemyekün yûcedu,	اَنْتَ اِبْنُ شَمْسُ السِّوَاسِ لَمْ يَكُنْ يُوجَدُ
Fî asrihi misluhû fi'l-bedri ve'l-hadari.	فِي عَصْرِهِ مِثْلُهُ فِي الْبَدْرِ وَالْخَضَرِ
Feente unkûdü zâke'l-keremi yâ Seyyidî,	فَاَنْتَ عُنْقُودُ ذَاكَ الْكَرَمِ يَا سَيِّدِي
Navil lenâ kadhan min zâlike'l-hamri	نَاوِلْ لَنَا قَدَحًا مِنْ ذَالِكَ الْخَمْرِ
İştedde şevkî ilâ'n-nedmâni mâke'seküm	اِشْتَدَّ شَوْقِي اِلَى النَّدْمَانِ مَا كَأْسُكُمْ
Ve'nhelle dem'î alâ haddiye kelmatari	وَانْهَلَّ دَمْعِي عَلَى خَدِّيَ كَالْمَطَرِ
Enşedtü fî hubbiküm zennazmi mu'tezirân	اَنْشَدْتُ فِي حُبِّكُمْ ذَا النَّظْمِ مُعْتَذِرًا
Lealle yukbelu nazmün câe bi'l-uzri	لَعَلَّ يَقْبَلُ نُظْمٌ جَاءَ بِالْعُذْرِ
Yârabbî zid fazlehu fi'n-nâsi mâ tal'at,	يَا رَبِّ زِدْ فَضْلَهُ فِي النَّاسِ مَا طَلَعَتْ
Şemsün vemâ seceat varakun ala'ş-şeceri.	شَمْسٌ وَمَا سَجَعَتْ وَرَقٌ عَلَى الشَّجَرِ

مَدْحِى ثَنَائِى لَهُ مِنْ خَالِصِ الْقَلْبِ

Medhî senâî lehû min hâlisi'l-kalbi

وَلَيْسَ بِالْمَدْحِ الْمِصرِىّ مِنْ خَطَرِ

Ve leyse bi'l-medhi'l- Mısrıyyi min hatari

يَا سَيِّدًا فَضْلُهُ فِي النَّاسِ كَالْبَحْرِ

Yâ Seyyid, senin fazlın mahlûkata deniz gibidir

"Seyyid" esmâi hüsnâdandır. Her ne kadar bilinen Doksandokuz güzel isimlerde yok ise de sayılan isimlerden ümmehattır, furuunda vardır(esas kaynak bir isim olup usülen vardır).

Aşağıda gelen mısraların işareti ile burada bahsedilen kişi Şemsi Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin (hyt:1597) evlatlarından biri olduğudur. tarihi olaylar ve meşhur olan zevat incelenince yeğeni Abd-ül'ehad Nurî Sivasî (hyt: 1651) kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden bahsedildiği ihtimali yüksektir.. Şemsi Sivasî babasının amcasıdır.

وَنَشْرُهُ اَطْيَبُ مِنْ نَسَمَةِ السَّحَرِ

Ve ihsânın sabah rüzgârından daha güzeldir,

Yani kalbe ferahlık hayat verir.

وَمَنْ زَهَا خَدُّهُ حُسْنًا لَهُ وَلَهُ

Bir kimseki O'nunla güzellik yüzünde parladı.

قَدٌّ اِذَا مَا مَسَّ يَحْكِي الغُصْنَ فِي النَّضْرِ

O'nun endamı güzelliğin pırıltıları isabet ettiği vakit sarar

وَمَنْ اِذَا مَا بَدَى فَانُورُ مِنْ وَجْهِهِ

Bir kimseki Onun yüzünün nuru ışık saçmaya başladığında

ضَوْأً مِنَ الشَّمْسِ اَخْفَى طَلْعَةَ الْقَمَرِ

Güneşin nûrundan ziya yayılınca ay'ın ziyâsı kaybolduğu gibidir.

Âşıklarını muhafaza eder demektir. Yani pervanelerin aldanıp ateşe düşmelerine mani olmak için ziyasını daha açık eyler.

وَ مَنْ عَلاٰ قَدْرُهُ فِي الْخَلْقِ مَرْتَبَةً

Bir kimseki yaratılışta kıymeti ve mertebesi üstün ve yüksektir.

İnsanlar madenler gibidir. Mayalarındaki haller ile insanlar derece değer kazanır. Abdullah radiyallâhü anhdan rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurdu;

"Allah Tealâ, aranızda rızıkları böldüğü gibi, ahlâklarınızı da aranızda bölmüştür, (ahlâklarınız birbirinizinkinden farklıdır). Yine Allah Teâlâ, malı, sevdiğine ve sevmediğine verir. Fakat îmanı ancak sevdiğine verir. Kim malı harcamakta cimrilik ederse, düşmanla mücahededen kor-karsa ve gecenin uykusuzluk gibi, kendisine meşakkat vermesinden korkarsa:

Lâ İlahe İllallah, Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber, sözünü çok söylesin.

(Allah'dan başka hiç bir İlâh yoktur, Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir. Her türlü hamd ve övgü Allah'a mahsustur, Allah her şeyden yücedir.)" [298]

كَالْبَدْرِ فَاقَ جَمِيعَ الْأَنْجُمِ الزَّهَرِ

Aynı bütün parlayan yıldızlardan üstün ayın ondördündeki dolunay gibi
Yani ayın öndördü gibi, diğerleri ise yıldızlar gibidir.

Ahlâk

Arapça'da *hulk* veya *huluk* kelimesinin çoğuludur. *"el-Hulku"* ve *"el-Huluku"* kelimeleri lûgatta; *seciye, tabiat, huy, insanın iç ve dış dünyası* gibi anlamlara gelmektedir. Çoğunlukla insanın fizik yapısı için *"halk"*, manevi yapısı için ise, *"hulk"* kelimelerinin kullanılmaktadır. Hulk, kelimesinin tabiat (huy) ve fıtrat manasında da kullanılmaktadır. Huy ise ruhta meydana gelen tabii bir olay, bir başka ifadeyle tabiata sonradan arız olan tabiatın gelişmiş ve tekâmül etmiş şekli olarak manalandırılmaktadır. Ahlâkçılar bu nedenden dolayı "hulk"u iki kısımda ele almışlardır. Bunlar:

a) Tabiî Huy **:** "İnsanın tabiatında, fıtratında, yaratılışında gizli ve saklı olan ahlâktır." Bu huy anlayışına göre fert tarafından yapılan fakat iradenin doğrudan devreye girmediği bir durumda davranışların ortaya çıkışıdır. Kızgın, aceleci, tembel vb.

b) Kazanılmış Huy: "Fiil ve davranışlar şeklinde meydana gelip istikrar kazanarak, sırf görüşüp kaynaşmaya ve âdete dayalı huydur." Bu tip ahlâk kazanımının ferdî ve içtimaî yönden büyük faydaları vardır.

[298] A. Fikri YAVUZ, İmam Buhari'nin Derlediği Ahlak Hadisleri (Edeb-ül Müfred), Sönmez Neşriyat: 1/289-290.

Ahlakın Değişip Değişmeyeceği Problemi

[Düşünce tarihine baktığımızda bazı filozoflar ahlakın değişebileceğini kabul ederlerken bazıları ise değişmeyeceğini kabul etmişlerdir.

Fârâbî (870–950), İbn Miskeveyh (936–1030), Ibn Sinâ (980–1037), Gazâlî (1058–1111), Birgivî (1523–1573) gibi İslam düşünürleri ile Aristoteles (MÖ 384–322), I. Kant (1724–1804), J. Locke (1632–1704), J. J. Rousseau (1712–1778), J. H. Pestalozzi (1746–1827) gibi batı düşünürleri ahlakın eğitimle sonradan değişebileceğini kabul etmişlerdir.

Buna karşılık, İslam dünyasında Yusuf Hâs Hacib (hyt. 470/1077), Sa'dî-i Sirâzî (hyt. 691/1292), Nasreddin-i Tûsî (1201– 1274) ve Kâtip Çelebi (1609–1657); batı dünyasında ise A. Schopenhauer (1788–1860), Lamarck (1713–1784) ve Ch. Darwin (1809–1882) gibi düşünürler huyun doğuştan geldiğini, dolayısıyla değişmeyeceğini savunmuşlardır.[299]

Değişebileceğini iddia edenlerden olan E. İbrahim Hakkı kaddese'llâhü sırrahu'l azîz değişmeyeceğini iddia edenlerin görüşlerini reddeder. "Bedeni siyah olan yıkanmakla beyaz olmaz. Huy can altındadır, çıkmayınca değişmez." diyenlerin bu görüşlerinin din ile de örtüşmediğini ifade eder. Çünkü ona göre, ***"din; gadap, şehvet ve riyanın kalpten tamamen yok edilip giderilmesini değil belki onları, akıl ve kalbin tasarruf ve emri altında bulundurmasını emretmiştir.*** *Bu ise mümkün, müyesser ve tecrübe ile de sabittir."* [300] O, konu ile ilgili bir ayeti

"…Öfkesini yenenler ve insanları af edenler…"[301] nakleder. E. İbrahim Hakkı'nın ayetle ilgili degerlendirmesine göre

"gayz ve gadabını yenmekle aklını galip getirenler övülmüş; gayz ve gazabı olmayanlar ise övülmemiştir. Çünkü insan bu sıfatlar olmadan kâmil insan mertebesine kavuşamamıştır."[302] Onun için öfke ve şehvetin tamamen yok edilmesi değil, bilakis onların ıslah edilmesi durumunda insan ahlak bakımından olgunlaşacaktır.

Kısaca, kâmil (olgun) bir insan olabilmek için öfke ve şehvete gereksinim vardır, fakat onların ıslah edilmesi gerekir. Bununla birlikte insanlar yaratılış itibariyle farklı yetenek ve özelliklere sahiptir. Ayni şekilde onlar bazı şeyleri yapmada birbirlerine göre daha eğilimli ve yatkındırlar. İste, doğuştan gelen bu farklı yetiye, ***potansiyel eğilim*** diyebiliriz.

Psikolojinin tespitlerine göre bazı çocuklarda doğuştan gelen ***liderlik*** vasfı mevcuttur. Çocuk, ileriki yaslarında uygun ortam ve imkân bulunca bu potansiyel eğilim ve gücünü, pratik hayata geçirebilmektedir. Doğuştan gelen bu *potansiyel eğilimler,* kişinin *iyi* ya da *kötü huyu* üzerinde yönlendirici bir rol oynamaktadır.

---

[299] bkz: Erdem, Hüsameddin, *Ahlak Felsefesi*, s. 64–66.
[300] E. Ibrahim Hakkı, *Marifetname,* s. 451.
[301] Âl-i İmran, 134
[302] E. Ibrahim Hakkı, *Marifetname,* s. 451.

"Arınan, muhakkak ki mutluluğa ermiştir" [303] ayetinde belirtildiği gibi kişi sonradan kendi çabasıyla arınabilir, huyunu iyi yönde değiştirebilir. Dolayısıyla ahlakın değişebileceğini din de kabul etmektedir.

"Ahlakını düzelten bir gönül, ayna gibi saf olup, her şeyi kendinde bulmuştur." [304]

Sonuç olarak; kişinin kuvvet olarak yaratılıştan getirdiği ahlaki eğilimleri kontrol edilemez, etkisinden kurtulunamaz ve değiştirilemez değiller, aksine onlar değişebilir; *iyi* iken *kötü*, *kötü* iken de *iyi* hale gelebilirler. Fakat kişi kendi haline bırakılır ve eğitilmezse, doğuştan getirdiği bu fıtrat ya da eğilimi onu kendi yönüne çekebilir.] [305]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **''iki dağın yer değiştirdiğine inanın, insanın huy değiştirdiğine inanmayın''** sözünde ki "**huy**" kelimesi, "**fıtrat**" anlamında kullanılmıştır.

Niyâzî-i Mısrî'nin burada bahsetmek istediği Allah Teâlâ'nın bazı kullarına karşı fıtrat yönünden bazı ihsanlarının bulunabileceğini açıklamaktır. Bu ihsan Allah Teâlâ'nın adalet sıfatına ters düşmez. Onun bilgisindeki ilmî derecenin sonsuzluğundan gelen bir ayrıcalığın tecellisidir. Bu ise onun yaratıcı olmasının ve ilâh olmasının gereğidir.

<u>اَنْتَ اِبْنُ شَمْسُ السّوَاسِ لَمْ يَكُنْ يُوجَدُ</u>

Sen benzeri bulunmaz Şemsi Sivasî'nin oğlusun

"Şemsi Sivasî'nin oğlusun" Şemsi Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin (hyt:1597) yeğeni Abd-ül'ehad Nurî Sivasî (hyt: 1651) kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz.

Şemsi Sivasî babasının amcasıdır. Ayrıca;

> Abd-ül'ehad Nûrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Efendi'den sonra, Kadızâdelilere karşı mücedelede ismi ön plana çıkan Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin de onun eser ve şiirlerini okumuştur. Aşağıdaki şiirlerdeki benzerlik buna delil olarak gösterilebilir:
>
> Abd-ül'ehad Nûrî:
> ***"es-Salâ gelsün gelen meydân-ı 'ışka es-salâ***
> ***Bâş u câna bakmayan merdân-ı 'ışka es-salâ***
> ***İbn-i Edhem gibi tâc u tahtın terk eyleyüp***

[303] A'lâ, 14; bkz: Maide, 105; R'ad, 11.
[304] E. Ibrahim Hakkı, *Marifetnâme*, s. 219.
[305] (KARADENİZ, 2006), s.103-106

Kul olan gelsün berü sultân-ı 'ışka es-salâ." [306]

Niyazî-i Mısrî:

"es-Salâ her kim gelür bâzâr-ı 'aşka es-salâ
es-Salâ her kim yanarsa nâr-ı 'aşka es-salâ
İbn-i Edhem gibi tâc u tahtın terk eyleyen
Soyunup 'abdâl olan hunkâr-ı 'aşka es-salâ." [307]

Yine Abd-ül'ehad Nûrî'nin Hakk'a yürümesinden sonra Niyazî-i Mısrî gibi sûfilerin de sürgüne gönderildiğini görüyoruz. [308]

فِي عَصْرِهِ مِثْلُهُ فِي الْبَدْرِ وَالْخَضَرِ

Onun zamanında şehirlerde ve çöllerde dolunay vardır,

فَاَنْتَ عُنْقُودُ ذَاكَ الْكَرَمِ يَا سَيِّدِى

Ey Efendim Sen kerem sahibi güzel bir bahçesin

نَاوِلْ لَنَا قَدْحًا مِنْ ذَالِكَ الْخَمْرِ

O aşk şarabından, bir bardak ihsan buyur.

اِشْتَدَّ شَوْقِى اِلٰى النَّدْمَانِ ما كَأْسَكُمْ

İçki arkadaşımla içilen şaraba arzum ziyâde oldu

Sarhoşluk üç kısımdır: Birinci sarhoşluk, ikinci sarhoşluk, üçüncü sarhoşluktur.

Birinci sarhoşluk "Tevhid-i Ef'al makâmı" ikinci sarhoşluk "Tevhid-i Sıfât makâmı", üçüncü sarhoşluk "Tevhid-i Zât makâmı" dır. Çünkü içki içenlere de içkiler üç hal verir.

Birinci halde bir az sarhoş olunca insan âlemi âfâkı (tüm çevresini) kaybeder. İşte birinci sarhoşlukta bulunan sâlik da ef'ali Hakk'a havale edince (yaptığı işleri Hakk'ın uhdesine verince) bu âfâk âlemini kaybeder.

İkinci halde içki içen kişi bir miktar daha içince, gözü görmez, kulağı işitmez, söz söyleyemez ve hiçbir şey yapmağa kudreti olmaz. İkinci

---

[306] A. Nûrî, *Dîvân*, vr. 18b.
[307] (ERDOĞAN, 1998), s. 298.
[308] (BAZ, 2004), s. 47

sarhoşlukta olan sâlikin de sıfâtını Hakk'a havale edince, görüşü, işitişi, söyleyişi, dileyişi, bilişi kalmaz.

Üçüncü halde, o içki içen daha da çok içerse, kendinden geçer. Yine üçüncü sarhoşlukta bulunan bir sâlik dahi Zâtı Hakk'a havale edince kendinden geçer, onda bir şey kalmaz.

وَانْهَلَّ دَمْعِي عَلٰى خَدّيَ كَالْمَطَرِ

Gözyaşım yanaklarıma yağmur gibi aktı

Gözyaşı

Duyguların suyu diyebileceğimiz gözyaşı; ayrılık, hasret, yalnızlık, çaresizlik, sevinç gibi duyguların oluşturduğu yoğunluğunun ifadesi olarak dışa yansır. İnsanoğlunun tepkilerini ifadede özel bir yere sahip olan gözyaşının dini ve tasavvufî hayatta da önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Kur'an-ı Kerim'de değişik yerlerde az gülmek, çok ağlamak tavsiye edilir. İnce ve hassas kalp övülürken, kaba ve duygusuz kalp taşa benzetilerek yerilir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sık sık ağladığı ve ağlamayı teşvik ettiği, sahabelerin de sık sık gözyaşı döktükleri bilinmektedir. Hz. Âdem aleyhisselâm, işlediği zelleden dolayı yeryüzüne indirilince pişmanlık gözyaşlarıyla Allah Teâlâ'dan af diler. Hz. Yakub aleyhisselâm, Yusuf aleyhisselâm için o kadar çok ağlar ki sonunda gözleri rahatsız olur. Hz. Davud aleyhisselâmın günlerce ağladığı rivayet edilir.

Hassas kalpliliğin ve devamlı mahzun olmanın bir bakıma düstur sayıldığı tasavvuf düşüncesine mensup ilk zahid ve mutasavvıflar arasında çok ağlama sebebiyle meşhur olmuş kimseler vardır. Gerçek âlemde yaşanan sıkıntıların ifadesi olan gözyaşı; şairin muhayyilesinde göz pınarlarından dökülen tuzlu ve ılık bir su olmaktan çıkıp zihinde görsel ve işitsel çağrışımlara yol açan bir estetik bir objeye dönüşür.

Sevgili için dökülen yaşlar bu dünyada çilenin ifadesi olsa da, ahirette bunun mükâfatı alınacaktır. Gözlerinden seller akıtan âşık, ahirette buna karşılık bulamayınca gözyaşlarıyla adeta mahşer alanını sele verecektir. Çünkü dünyadayken çektiği sıkıntılara ve halkın kınamalarına aldırmayan âşığın yegâne gayesi Hakk'ın rızasını kazanmaktır.

Âşık, aşkı uğruna dünyasından vazgeçmiş; akıl sahiplerinin değer verdiği şeylere yüz çevirmiştir. Istırabından dolayı durmadan ah edip ağlayan âşığın halini anlamayanlar onu kınarlar. Bu sebeple âşık, melâmet mülkünün sultanı sayar. Çünkü onun şimşek gibi çakan ahı, altın taç; inci gibi gözyaşları da fildişi bir tahttır. Gözyaşı, âşığı maddi âlemin kesafetinden bir taht gibi kaldırıp yükseltir. "Biyolojik "ben"den

yükseğe kalkarak manevî "ben"in daha yüksek bir mertebesine ulaşmak, gündelik ömrü yücelikten geçen yola ve ebediyetin saltanatına hazırlamaktadır…"[309]

اَنْشَدْتُ فِي حُبِّكُمْ ذَا النَّظْمِ مُعْتَذِرًا

O nun sevgisinden bu özrümü beyan eden medhiyeyi yaptım

لَعَلَّ يَقْبَلُ نَظْمٌ جَآءَ بِالْعُذْرِ

Umarım ki benim kusuruma bakmıyarak bu şiîrimi kabul eder,

Onun medhinden âcizim, demektir.

يَا رَبِّ زِدْ فَضْلَهُ فِي النَّاسِ مَا طَلَعَتْ

Yâ Rabbî, nasıl güneşin doğuşu gibi insanlar içinde fazlını üzerime çoğalt

شَمْسٌ وَ مَا سَجَعَتْ وَرَقٌ عَلٰى الشَّجَرِ

Ve ağaçlar üzerine yaprakları bir intizam içinde çoğalttığın gibi.

Onun da benim üzerimde ikrâmını arttır.

مَدْحِي ثَنَائِى لَهُ مِنْ خَالِصِ الْقَلْبِ

Anın medhini temiz bir kalbe yaptım.

وَ لَيْسَ بِالْمَدْحِ الْمِصْرِىِّ مِنْ خَطَرِ

Mısrî'ye medhinden dolayı kabahat olmaz.

Seven ve sevilen arasında suç ve özür kalktığı gibi edeb bile aranmaz. Sevişmede asıl olan birleşmektir. Birleşmek ile aradaki bütün ayrılıklar kalkar. Vahdetin olduğu yerde sonsuz huzur zuhur eder. Artık suç, kabahat, özür ve edep aranmaz.

[309] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)

71

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Fâ'ilün

Oldu yüzün subh-i senin ey nigâr,

اِنْفَجَرَ يَنْفَجِرُ اِنْفِجَارٌ

Kalmadı bu dilde seni göreli,

اِصْطَبَرَ يَصْطَبِرُ اِصْطِبَارٌ

Lütfedüp etme beni bin cevr ile

اِخْتَبَرَ يَخْتَبِرُ اِخْتِبَارٌ

Sana atâlar yaraşur bendene,

اِفْتَخَرَ يَفْتَخِرُ اِفْتِخَارٌ

Sende çü cem oldu hüsün şivesi,

اِقْتَصَرَ يَقْتَصِرُ اِقْتِصَارٌ

Yetmişe vardı yaş eyledin,

اِخْتَيَرَ يَخْتَيِرُ اِخْتِيَارٌ

Yolunda nesi var ise olur Mısrî'nin

اِنْتَشَرَ يَنْتَشِرُ اِنْتِشَارٌ

İtme Niyâzî gedâyî meded,

اِنْتَظَرَ يَنْتَظِرُ اِنْتِظَارٌ

<u>Oldu yüzün subh-i senin ey nigâr,</u>

اِنْفَجَرَ يَنْفَجِرُ اِنْفِجَارٌ

Ey sevgili yüzün aydınlığı senin oldu,
Şafak attı, atıyor ve atacak

<u>Kalmadı bu dilde seni göreli,</u>

اِصْطَبَرَ يَصْطَبِرُ اِصْطِبَارٌ

Seni göreli bu gönülde kalmadı,
Sabır etti, ediyor ve edecek

Lütfedüp etme beni bin cevr ile

اِخْتَبَرَ يَخْتَبِرُ اِخْتِبَارٌ

Lutfunu artır etme bana bin cevr ile
Haber etti, eder ve edecek

Sana atâlar yaraşur bendene,

اِفْتَخَرَ يَفْتَخِرُ اِفْتِخَارٌ

Sana bendene ihsan etmek yakışır,
Sevindirdi, eder ve edecek

Sende çü cem oldu hüsün şivesi,

اِقْتَصَرَ يَقْتَصِرُ اِقْتِصَارٌ

Sende toplandığı için güzelliğin edası,
Sakladı, saklıyor ve saklayacak

Yetmişe vardı yaş eyledin,

اِخْتَيَرَ يَخْتَيِرُ اِخْتِيَارٌ

Yetmişe varacak yaş verdin,
İhtiyarladı, ihtiyarlıyor ve ihtiyarlıyacak

Tuhfat al-asri, Niyâzî-i Mısrî'nin ikinci defa Limni'ye sürülüşünde, cami minberinde, yüz günden fazla bir müddet bir şey yemeden halvet ettiğini, Kavala şeyhi Mustafa'dan naklen yazıyor ve gene ondan, Mısrî mahlasını kullanırken ömrünün ne kadar süreceğini keşfen anlayıp, Niyâzî mahlasını kullanmaya başladığını ve Niyâzî sözünün tutan olan yetmiş sekiz yaşında vefat ettiğini, bunu da

Yetmişsekize erdi yaşım eyledik
Ihtayara yahtayiru ihtiyar

beytiyle haber verdiğini yazıyor. -

İlk mısrada vezin bozuluyor. *“Yetmişe çün erdi yaşım eyledik”* gibi bir şey olsa gerek. Sonradan bu kerameti ispat için *“yetmişsekize”* çevrilmiş olma ihtimali söylenilmektedir.

Şeyhül Ekber Muhyiddin ibn-ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretlerinin de Yetmişsekiz yaşlarında âlem-i dâr-ül bekâya intikâl ettiklerini bildirmektedir.

Yolunda nesi var ise olur Mısrî'nin
اِنْتَشَرَ يَنْتَشِرُ اِنْتِشَارٌ

Mısrî'nin nesi var ise yolunda olur
Açığa çıktı, çıkıyor ve çıkacak

İtme Niyâzî gedâyî meded,
اِنْتَظَرَ يَنْتَظِرُ اِنْتِظَارٌ

Dilenen Niyâzî atma meded kıl,
Kapını bekledi, bekliyor ve bekleyecek

Hadis-i kutside buyruldu ki;

"Kulumda benim zikrim ve taatımla meşgul olma hâli fazlalaştığı zaman; onun bütün gayret ve lezzetini zikrimde toplarım, bütün lezzet ve himmetini zikrimde toplayınca o bana âşık olur, ben de ona âşık olurum ve aramızdaki perdeyi kaldırırım. İnsanlar yanıldıkları zaman onlar yanılmazlar. Onlar, sözleri nebilerin sözleri gibi tesirli olan kimselerdir. Onlar Allah yolunda gerçek kahramanlardır. Yeryüzündekilere bir ceza ve azap vermek istedigim zaman, onları görürüm ve yeryüzündekilere azap etmekten vazgeçerim." [310]

[310] Ali el-Muttakî, Kenzu'l-ummâl, I, 433 (h. no: 1872)

123

Vezin: Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün

Allâhu kerimun ve rahimun ve kafilu اَللّٰهُ كَرِيمٌ وَ رَحِيمٌ وَ كَفِيلٌ

El-mevhibu min indihi ve 'l -fazlu cazîlun [311] اَلْمَوْهِبُ مِنْ عِنْدِهِ وَالْفَضْلُ جَزِيلٌ

Ol gözleri fettan dili sengînin elinden [312]

Ayni ka-ğamâmi va fu'âdi ka-fetili عَيْنِي كَغَمَامٍ وَ فُؤَادُ كَفَتِيلِ

Ben âşık-ı bîçâre nice ayrıla senden

Kalbi bika bi'ş-şuğli vesikun ve alilu قَلْبِي بِكَ بِالشُّغْلِ وَثِيقٌ و عَلِيلٌ

Dendân-ı dehânı şeb-i zülfünde uyarur

Ke's-sekib-i laylen bihi nurun va dalilu كَالثَّقِيبُ لَيْلاً بِهِ نُورًا وَ دَلِيلٌ

Ey şâh-ı cihan kapun işigine Niyazi

Kad ca'a ala'l-vechi fakîrun va zelîlun قَدْ جَاءَ عَلَى الْوَجْهِ فَقِيرٌ وَ ذَلِيلٌ

اَللّٰهُ كَرِيمٌ وَ رَحِيمٌ وَ كَفِيلٌ

Allah Teâlâ Kerîm, Rahîm ve Kefîl’dir.

اَلْمَوْهِبُ مِنْ عِنْدِهِ وَالْفَضْلُ جَزِيلٌ

Hediyeler tarafından ve fazlı çoktur.

Ol gözleri fettan[313] dili sengînin[314] elinden

Ol gözleri fitneci dilin taşlarının elinden

عَيْنِي كَغَمَامٍ وَ فُؤَادُ كَفَتِيلِ

[311] Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi kitapları kısmında nr. 1218 de Niyâzî-i Mısrî kaddese’llâhü sırrahu’l azîzin kendi el yazısiyle bir mecmuada bulunan_ilahi; Abdulbaki Gölpınarlı, Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası, c. VII, s.205

[312] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.136

[313] **Fettan:** Fitneci. Kurnaz. Fitne çıkaran. Karıştıran. * Hırsız. * Şeytan. * Altın eriten kuyumcu

[314] **Seng:** f. Taş, hacer. * Vezin. Tartı ve temkin. * Sıklet. * Beraberlik. * Ağırlık

Gözlerim bulut gibi kalbim lamba fitili
<u>Ben âşık-ı bîçâre nice ayrıla senden</u>
Ben bîçâre âşığı nice ayrıla senden

<u>قَلْبِي بِكَ بالشغلى و ثيق و عَلِيلٌ</u>

Kalbim seninle meşgul ve hasta
<u>Dendân-ı dehânı şeb-i zülfünde uyarur</u>
Ağızdaki dişlerin kara saçların uyarır

كَالثَّقِيبُ لَيْلاً بِهِ نوُرًا وَ دَلِيلٌ

Gece nur saçan ve yol gösteren yıldız gibi
<u>Ey şâh-ı cihan kapun işigine Niyazi</u>
Ey şâh-ı cihan kapın eşigine Niyazi

<u>قَدْ جَاءَ عَلىَ الْوَجْهِ فَقِيرٌ وَ ذَلِيلٌ</u>

Yüz sürerek gelen fakir ve zelilindir.

124

Yâ câmi’el-esrârı ve’l-fedâil	يَا جَامِعَ الْاَسْرَارِ وَ الْفَضَائِلِ
Yâ kâşif-el astârı lil’avâmil	يَا كَاشِفَ الْاَسْتَارِ لِلْعَوَامِلِ
Fehel reeyte bahren ev semi’tehû	فَهَلْ رَأَيْتَ بَحْراً اَوْ سَمِعْتَهُ
Yermî dırârihi ila’s-sevâhil	يَرْمِى دِرَارِيهِ اِلٰى السَّوَاهِلِ
Lâkinnehu lâ yemneu’l Gavvâse min	لٰاكِنَّهُ يَمْنَعُ الْغَوَّاصَ مِنْ
İhrâcuhâ miktâri keffe-sevâhil	اِخْرَاجِهَا مِقْدَارِ كَفَّ السَّوَاهِلِ
Kün keennemâ esrâre şer’il Mustafâ	كُنْ كَاَنَّمَا اَسْرَارَ شَرْعِ الْمُصْطَفَى
Tekün Veliyyen hâdiyye’l-kavâfil	تَكُنْ وَلِيًّا هَادِيَ الْقَوَافِلِ
Velâ tucib anhâ likülli sâil	وَلَا تُجِبْ عَنْهَا لِكُلِّ سَائِلٍ
Bel kün zemânen sâile’l-mesâil	بَلْ كُنْ زَمَانًا سَائِلَ الْمَسَائِلِ
Vahzer ani’d-da’vâ bihâ fe-innehû	وَ احْزَرْ عَنِ الدَّعْوٰى بِهَا فَاِنَّهُ
Ledel kirâmı udde da’vâ bâtıl	لَدَى الْكِرَامِ عُدَّ دَعْوٰى بَاطِلٍ
Vesluk bi-fakrin veh-tiyâcin fi’t-tarîk	وَ اسْلُكْ بِفَقْرٍ وَ احْتِيَاجٍ فِي الطَّرِيقِ
Ve bi’l-fenâi ani’l-vücûdi’l-hâil	وَ بِلْفَنَاءِ عَنِ الْوُجُودِ الْحَائِلِ
Haza min-el Mısrîyyi tuhfetün-leküm	هٰذَا مِنَ الْمِصْرِيِّ تُحْفَةٌ لَكُمْ
Huzhâ fetâ men cümlete’l gavâil	خُذْهَا فَتًا مَنْ جُمْلَتَ الْغَوَائِلِ

AÇIKLAMA[315]

يَا جَامِعَ الْاَسْرَارِ وَ الْفَضَائِلِ ***Ey sırları ve faziletleri toplayan***

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ezelî kabiliyetine bakarak sâdık sâlike hitâb etti. Çünkü kâmil, eşyaya aslî şekliyle bakar. Çünkü suretler, hayaller ve vehimlerdir. Çünkü insan yaratılışı itibariyle bütün kemâlâtı kabul edici, sırları ve faziletleri toplayıcıdır. الْاَسْرَارِ *"Esrar"* sözü, sırrın çoğuludur ve o, akıl ehline göre, zihinde bulunan aklî bir iş, kalbde sükûn bulmuş bir latifedir ki sâlik, Allah Teâlâ'ya teveccühü ânında onunla yalnız kalır. Hâlin sırrı ki; onda Allah Teâlâ'nın isteği bilinir.

الْفَضَائِلِ sözü, faziletin çoğuludur. Bu noksanlığın zıddıdır. Bu da kesbî ve vehbî olmak üzere iki kısımdır.

Kesbî olanına gelince o, dinlenilerek ve çalışılarak öğrenilmiş zahir ilimler ve edebli kişiden alınmış olan övülmüş ahlaktır.

Vehbî olan ise varidat, ilhâmât, tecelliyât ve ilâhî marifetlerdir. Bu mana ile sâlike hitaben;

"Ey sırlara ve faziletlere kabiliyetli olan! Allah Teâlâ'nın ezelde sana olan inayetinden gaflet etme ve kemâl derecesine yükselinceye kadar çalış" demektir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kişi hir hata yaptığında kalbinde bir nokta oluşur. Eğer ondan kaçar, onu terk eder ve istiğfar edip tevbe ederse o nokta düşer, eğer tekrar o hatayı (günahı) işlerse, o nokta büyür, artar. Ta ki kalbi kaplayana kadar, bu durumda da kalbi paslanır." [316]

"Bazen kalbimi bir perde bürür, bu perdeyi kaldırmak için günde yetmiş defa istiğfar ederim" [317]

يَا كَاشِفَ الْاَسْتَارِ لِلْعَوَامِلِ ***Ey çalışanlar için perdeleri açan***

الْاَسْتَارِ sülük mertebelerindeki hicablar, örtülerdir. الْعَوَامِلِ kullar ve zâhidlerdir. Muhakkak ki sülûkun başlangıcı ibâdet ve zühddür. Bu ikisi ameller sınıfındandır. Yine bu ikisi, amelleriyle örterler. Allah Teâlâ'yı talep eden seyr'in hallerinde çalışır ve Allah Teâlâ'yı sırrının miktarı ölçüsünde şâhid olur ve bilir. Abid ve zâhid kişi bu marifetle tarîkat-ı aliyyenin şartlarını bulunmasıylada rûhânî kuvvet ile nefsânî perdeleri açar. Bu mana ile sâlike

---

[315] Bu açıklama Mehmed Nasûhiyyü'l-Halvetiyyü'l-Cüneydî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizindir. (Abdullah Çaylıoğlu, Niyâzî-i Mısri Şerhleri, İst, 1999, s. 23-27)

[316] Tirmizi. Tefsir, 74: İbn. Mâce. Zühd. 29

[317] Müslim. Zikir, 51:Ebu Davud. . 26

hitaben **"Ey arif, kemâlât-ı kazan. Eğer sen kâmil olursan mükemmil olursun"** demektir.

Bu iki beyitte bir üst mana ise ilâhî sırları ve Rabbanî tecellileri toplayana perdeleri açmak için lazım olan zat "Mürşid-i Kâmil" dir. Yani

"Ey sırları ve faziletleri toplamak için çalışanlar size perdeleri açacak olan Mürşid-i kâmildir" demektir.

فَهَلْ رَأَيْتَ بَحْراً اَوْ سَمِعْتَهُ   يَرْمِى دِرَارِيه اِلٰى السَّوَاهِلِ

Sen incilerini sahillere atan bir deniz gördün mü? Yâhud işittin mi?

فَ ***"Fe"*** harfi güzelleştirip açıklayan ya da hazfedilmiş olan şartın cevabıdır. Buradaki soru, olumsuzluk manasınadır. Sözün anlamına gelince:

"Sen bir deniz görmezsin ve işitmezsin."

Denizin mânâsı kesilip bölünmeksizin akan parçaların çokluğudur. Denizden murat hislerle algılama yardımıyla aklî teşbih yoluyla kâmilin kalbini anlatmaktır. Hiçbir şey kalbden daha geniş değildir. Kalb, bütün varlıklardan daha geniştir. Kalbin varlığı hissedilebilir bir iştir, kalbin sırrı ise mânevi bir iştir. Ona hiçbir sınır ve son yoktur. Çünkü kalb yüce Allah Teâlâ'nın evi ve yüce sırlarının sandığıdır.

"İncilerini sahillere atar" Yani deniz içinde bulunan incileri kendi kendine çıkarmaz. Bilakis onu, işini iyi bilen dalgıç çıkarır. Bunun gibi kalbde bulunan, kendiliğinden açığa çıkmaz. Ancak sâlik adı geçen şartları yerine getirmekle mürşidin edeblendirici sözüne dalar. Anlatılmak istenilen şu ki: Kul, kalbinin sırlarına ancak iki şıkla ulaşabilir: Gayret etmek ve mürşid tarafından telkin edilen zikre devamla, çalışmak.

لاَكِنَّهُ يَمْنَعُ الْغَوَّاصَ مِنْ   اِخْرَاجُهَا مِقْدَارِ كَفَّ السَّوَاهِلِ

Lâkin deniz, dileyenin avuç içi miktarı inci çıkarmaktan dalgıcı menetmez.

Dileyen sâlik çalıştığında, menedilmez. Hiçbir deryâ da mücevherlerini sâhillerine atmaz. Lâkin o mücevherleri yalvararak az bir miktarı çıkarmaktan da "Gavvâs"ı (Dalgıç) menetmez. Burada Gavvâsdan murad "Nakib" dir.

Nakîb: Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zaman-ı saadetlarinde oniki Nakîbi vardı. Bunlardan Hazreti Sa'd radiyallâhü anh nakîblerin başı ve vahy kâtibi idi. Nakîbin hizmeti, meselâ, ashabtan biri bir makâm görmek istediği zaman, önce Nakîbe müracaat eder:

"Niyâz ederim, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme rica et, bana bir makâm ihsan buyursun". Nakib de; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme filan kişi gelmiştir, şöyle, şöyle ihsânını ister, diyerek arzederdi. Onun isteği üzerine hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem o sahâbenin ihtiyacına göre makâm gösterirlerdi.

Bu duruma göre mürşidi kâmil bir deryadır, fakat çarşıda, pazarda gezenlere gel sana tevhid göstereyim demediği gibi cevahirini kendi dışarıya atmaz. Fakat taliplisi oluncada men edemez. Müracaat edildiği vakit kemâlatın mikdarı kadar cevahir çıkarıp verir. Miktarından ziyade de vermez ve vermekte olmaz. Öyleki ehli salikin her sorusuna cevap vermemesi de icab eder. Hatta bazı yerde onun da sual sorana bilmez gibi görünmesi icab eder.

Ey sâlik! Allah Teâlâ için çalış. Çalışmak muvaffakiyyetin ve hidâyetin kapısıdır. Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

"Ama biz uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz..." [318]

Hafız Hüseyin Sezgin Efendi'nin müridlerine söylediği nakledilen şu sözler bu yolun usûlünü açıklamaktadır:

Tarîkatta bir söz vardır. Bu yola intisab eden mürid, ***'Ben şunu yapıyorum, bunu yapıyorum, ben bir şey hissetmiyorum. Daha önce daha iyiydim,' diye düşünür. Hâlbuki büyükler bir kese içinde senin hasenelerini, yaptıklarını kesene doldururlar. Başka büyükler bile bunu bilemezler. Vefat ettiğinde kabrine getirirler, orda açılır hasenelerin, yaptıkların. Orda anlarsın, orda semeresini görmeye başlarsın!'*** [319]

Denildiki taleb etmek, cüzi irâdeyi sarf ettikten sonra başarı için yönelmek ve kastetmektir. Bunu al!

كُنْ كَاَ نَّمَا اَسْرَارَ شَرْعِ الْمُصْطَفَى ***Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellemin şeriatının esrârını sakla***

Yani eğer sen Hakk'ın esrarının keşiflerine ulaştığında rubûbiyyetin esrarını açıklamaktan dilini koruyucu ol. Çünkü sırrı ifşa büyük bir hatâ ve iyileşmez bir hastalıktır. Çünkü tasavvuf iddiaları terk, sırr-ı hâlin mânâlarını gizlemektir. Söylemek değil.

تَكُنْ وَلِـيًّا هَادِىَّ الْقَوَافِلِ ***Kâfirlere yol gösteren velî ol.***

Yani eğer sırrı saklarsan ve nurların bâtınını iyice tanırsan velî olursun Yani nakiblerin makamlarından bir makama sahip ve sâliklerden bir kavmin mürşidi olursun. Bunu iyi kavra ve nefsini fazla konuşmaktan koru!

Kadına yaraşan en iyi iş, evinin bir köşesinde kendi iğini eğirmektir. Dervişe yaraşan da dervişlik ve sessizliktir. [320]

---

[318] Ankebût, 69
[319] Büyükaşıcı, *Mülâkât;* (OKUDAN, Yıl: 8 [2007], Sayı: 19,)
[320] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.241), s.329

وَلاَ تُجِبْ عَنْهَا لِكُلِّ سَائِلِ ***Her sorana sırları söyleme.***

Yani esmanın sırlarını ve sıfatların tecellîlerini her sorana söyleme. Soru, zamanından önce bir hevestir (meraktır). Sâlik ilhamlar yoluyla yükselip keşif vakti geldiğinde onun alâmetleri önce uykularda zuhur eder. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Âlimin uykusu ibâdettir" [321]

İkinci olarakta parıltılar keşifler halinde ortaya çıkar.

بَلْ كُنْ زَمَانًا سَائِلَ الْمَسَائِلِ ***Bilakis bâzı zaman-mes'eleleri sorucu ol***

Yani senin söz ile keşfe anlayışın olmadığı zaman (böyle yap). Bilakis ilminden, vehminden ve zannından fâni ol. Nefsini, talebelik etmek derecesinden ve talebelerin makamından çıkarma ve ilmini de yok say, câhil olduğunu kabul et. Kalbinde olan tüm bildiklerinin her âlime ya da talebeye sor. Tâ ki başkasının ilmini kendi ilmine şâhid getirmekle ayne'l-yakîne eresin. Böylece kâmil veya mükemmil olasın.

وَ احْزَرْ عَنِ الدَّعْوٰى بِهَا فَإِنَّهُ لَدَى الْكِرَامِ عُدَّ دَعْوٰى بَاطِلِ

İddiadan kaçın çünkü o büyükler katında bâtıl sayılmıştır

Yani söz ile sırlar konusunda iddiada bulunmaktan kaçın. Çünkü kâmillere göre iddia haramdır, yasaktır. İddia esas itibariyle bâtıldır. Çünkü iddia etmek vücûd sahibinde olur. Kâmil ise Allah Teâlâ'nın dışında hiçbir şey görmez. Hakikatte Allah Teâlâ'dan başka hiçbir mevcûd yoktur. Mümkin varlıkların vücûdu vehim ve hayalden ibarettir.

"Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz." [322]

وَ اسْلُكْ بِفَقْرٍ وَ احْتِيَاجٍ فِي الطَّرِيقِ ***Tarîkte fakr u ihtiyaç yolunu tut***

Bu mısra önceki beyitin öncüsü gibidir. Yani fakirin fakrı şöyle olur:

O Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şey bulamaz. Ancak Allah Teâlâ'ya ihtiyacı olur ve ancak O'nunla beraber olmakla rahat eder. Ve fakrın alâmeti sebeplerin tamamına tevessül etmemektir. Bu mânâda fakr, evliyanın şiarı ve süsü, güzel sıfatıdır." İhtiyaç" kelimesi açıklama maksadıyla "fakr" üzerine atfedilmiştir. Yani Hakk yoluna fakrın hakikati ile yönel. Kendi nefsinle değil. Çünkü bu hatadır!

---

[321] Değişik ifade biçimleri olan bu söz hadis değildir. Hadis kaynaklarında yer almaz daha çok sûfi sözlerine benzemektedir. Benzer bir rivayeti. Ebu Nuaym Selmandan rivayet etmiştir. Bkz. Aliyu'l Kâri.357

[322] Kasas, 88

وَ بِلْفَنَاءِ عَنِ الْوُجُودِ الْحَائِلِ ***Perde olan fenâ ile***

"Fena", Hakk'a ulaşmaya engel olan vücûdun düşürülmesinden ibarettir. Bu da nefsin kaybedilmesi ve Hakkın bulunmasıdır. Ancak fena olgunlaşmadan sonradır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ yüzünden perdeyi açsa yüzün şuaları ve nurları gözünün gördüğü her şeyi yakar kül eder." [323]

هَذَا مِنَ الْمِصْرِيّ تُحْفَةٌ لَكُمْ ***Bu Mısrî'den sizin için bir hediyedir***

Yani bunu al ve sakla. Yani bu öğüt Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden bir hediyedir. Muhakkak ki o hallerin iksiri biricik şifâsı, en tesirli sebebi ve saadetler kimyası ruhun maddiyâttan ayrılarak maneviyâta geçmesi)dir.

خُذْهَا فَتَا مَنْ جُمْلَتَ الغَوَائِلِ ***Bunları al tüm sıkıntılardan kurtul.***

Böylece taleb edilenlere ulaşmaya mâni olan tüm afatlardan korunmuş olasın.

---

[323] Müslim, İman, 79; İbn Mâce. Mukaddime. 13; İbn. Hanbel, III/401

125

Sevfe tera'n-nuri kable'l-ufû	سَوْفَ تَرٰى النُّورِ قَبْلَ الْاُفُولِ
Yehzem İsâ bihi ecnâdi-gul	يَهْزَمُ عِيسٰى بِهٖ اَجْنَادِ غُولِ
Sevfe terâ zulmetehüm tecellâ	سَوْفَ تَرٰى ظُلْمَتَهُمْ تَجَلّٰى
Bihi helâkühüm aleyhim yahûl	بِهٖ هَلَاكُهُمْ عَلَيْهِمْ يَحُولِ
Sevfe terâ mir Gaffâreytehüm	سَوْفَ تَرٰى مِنْ غَفَّارَيْتَهُمْ
Hine reâhü min karîbin yekul	حِينَ رَآهُ مِنْ قَرِيبٍ يَقُولُ
Sevfe terâ ehli semâin yücîü	سَوْفَ تَرٰى اَهْلِ سَمَاءٍ يُجِيءُ
Yescüdü bi't-tav'i lehû ve'l-kabûl	يَسْجُدُ بِالطَّوْعِ لَهُ وَالْقَبُولِ
Sevfe terâ türbeten Mısriyyeten	سَوْفَ تَرٰى تُرْبَةً مِصْرِيَّةً
Tenşakku anhü ardihâ bi'l-vusûl	تَنْشَقُّ عَنْهُ اَرْضِهٖ بِلْوُصُولِ

سَوْفَ تَرٰى النُّورِ قَبْلَ الْاُفُولِ

Şerîat-i Muhammediyenin nûruna kavuşulmasına yaklaşılmış olduğunu göreceksin.

يَهْزَمُ عِيسٰى بِهٖ اَجْنَادِ غُولِ

Hz. İsâ aleyhisselâm Gulyabânin askerlerini hezimete uğratacak

Gulyabanî olarak basettiği Vani Mehmed Efendidir.

سَوْفَ تَرٰى ظُلْمَتَهُمْ تَجَلّٰى

Onlarda karanlıkların tecellilerini görürsün.

بِهٖ هَلَاكُهُمْ عَلَيْهِمْ يَحُولِ

Helakları onları çevreler, kurtulamazlar.

سَوْفَ تَرٰى مِنْ غَفَّارِيَّتِهِمْ

Onları bağışlayıcılığını görürsün

Niyâzî-i Mısrî onları yine affedici olduğunu bildiriyor.

حِينَ رَآهُ مِنْ قَرِيبٍ يَقُولُ

Yakından görürsürsün ki sana söyleyen ilham eden,

سَوْفَ تَرٰى اَهْلِ سَمَآءٍ يُجِيءُ

Semâ ehlini inerken görürsün

يَسْجُدُ بِالطَّوْعِ لَهُ وَالْقَبُولُ

Kabul ve istekli olarak secde ederler.

سَوْفَ تَرٰى تُرْبَةً مِصْرِيَّةً

Mısrî'nin türbesi görürsen

تَنْشَقُّ عَنْهُ اَرْضِهٖ بِلْوُصُولِ

Şakk olup (şimşeğin göğü yarıp girmesi gibi), canâna ulaşmış.
(Limni adasında) medfundur.

Burada İsâ olarak anlattığı durumlar Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin İseviyet Makamında yaşadığı durumlardır.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin bir mektubu

"Ey Köprülü-zâde!

Mısrî'yi tağlît [324] *için kütüb-i evliyayı zabt u halel*[325] *ile doldurdun. Bugün bâb-ı ferasete bir mikdâr baktım. Tamâm mütâlâa ve müşâkele ve mümâsele ile doldurup, Hasan Efendi ile göndermişsin.*

Ey Köprülü-zâde!

Bâb-ı ferasetin bir nev'i vardır. Onu ehlu'llâh yazmamışlardır. Odur ki, nûr'i ferasetle bir- şeye arif ve muttali' olsa, onu izhâr etmekte mahzur var mıdır, yok mudur? Olduğu surette zarar kendisine midir, dostlarına mıdır, yâhûd düşmanlarına mıdır? Zarar kendisine ise, velev ba'de-zamân[326] *ise, onun izhârını terk eder. Kendüye* ***"Câhil imiş, eşek imiş, ahmak imiş."*** *derler. İzhâr etmez, ikinci kendüye izhâr etmekte nefi var, lâkin dervişlerine zarar var; bu dahivelev ba'de-zamân ise de, terk-i tağyir ve ta'yîbi kabul eder.*

Üçüncü odur ki, izhârında kendisine nefi vardır; dostlarına dahi. Yâhûd nef ve zarar mücerred düşmanlarına olur; arif onu izhâr etmekte iki veçhe nazırdır: Kâmil olan, düşmana gelen zararı kayırmaz, izhâr eder. Amma ekmel olan arif de, dosta gelecek zararı nice kayırırsa, düşmâna gelecek zararı dahi öyle kayırır. Zirâ düşmân kalıcak, arif terakkiden kâfir. Dost ile düşmân iki ayak gibidir. Düşman giderse bir ayak ile kalır. Bir ayak ile hod menzile varılmaz. Bu hâli her arife Allâhu azîmü'ş-şân vermemiştir. Her peygamber bir kemâl ile fahr eylemiştir. Mısrî Efendi dahi düşmanlarıyla fahr eyler. Onsekiz sene habsde olduğuna fahr u şükr eyler.

İlâhî, sen şol fazl u minen[327] *sahibisin ki, hadd ü pâyânın yoktur. Cem'i cevahir ü araza ve ecnâs-ı enva-ı efrada şumûlü bir katresine noksan getirmez. Cümle usâtın* [328] *cürmünü bir katresi mahv eder. Ben şumûl ü hıtâb sahibiyim ki, cürmüme hadd ü pâyân yoktur. Beniafv eyle bi-nihâye fazlın ile. Hâl ehline ma'lûmdur. Ma'zûr ola.*

Ve's-selâmu alâ meni'ttebea'l-hüdâ .

Hâdimü'l'fukarâ
Muhammed-i Misrî.[329]

---

[324] **Taglit:** (Galat. dan) Yanlışını çıkarma. Yanıltma. Karıştırma

[325] **Halel:** Bozukluk. Eksiklik. Başkası tarafından verilen zarar. İki şeyin aralığı. Boşluk. Açıklık.

[326] Bir zaman sonra

[327] **Minen:** (Minnet. C.) Minnetler.

[328] **Usat:** (Asi. C.) Asiler, zorbalar, itaat etmeyenler. Günahkârlar.

[329] (VASSAF & hzl. Prof.Dr. Mehmet AKKUŞ- Prof.Dr. Ali YILMAZ, 2006), v. 86, (s. 80)

Kaynakça

Abdullah Leknevî, t. H. (1984). *Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at.* İstanbul.

AHMEDOVA, Z. (2006). *Türkler Arasında İslâmiyet'in Yayılmasında Tasavvufun Rolü* . Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi .

AİSOPOS, t. N. (1998). *Masallar.* İstanbul: MEB.

AKSOY, P. D. (Sivas). Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyyeti, Tarikatı, Eserler. *i Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt IX/2 Aralık 2005.* , 1-43.

AKTEPE, O. (2000). *Nübüvvetin Sona Ermesi.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı-Doktora Tezi 94133.

ALTUNTAŞ, İ. H. (2007). *Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî Nakşi Haki Tarikati İlm-i Ledün Sırları.* İstanbul: Gözde Matbaa.

ALTUNTAŞ, İ. H. (2009). *Kırk Hadis.* İstanbul.

ALTUNTAŞ, İ. H. (2005). *Kutsi Dua ve Kaside-i Ercuze.* İstanbul: Gözde Matbaa.

ALTUNTAŞ, İ. H. (2003). *Salat-ı Meşiş.* İstanbul.

ALTUNTAŞ, İ. H. (2004). *Sevgili Efendimize Muhammedî Dua.* İstanbul.

Amin MAALOUF, t. A. (2006). *Ölümcül Kimlikler.* İstanbul: YKY.

APAK, A. (4 (2005/2)). Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Usûl* , 157 -170.

AREFEOĞLU, G. (2005). *Gulşen-i Raz Lahıcî Şerhi Tercümesi Ve Değerlendirilmesi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı 158401-Yüksek Lisans Tezi.

ARGYLE, M., & t. M. (2000). İbadet Ve Dua "Worship and Prayer". *21 Yıl* (2006/2), 111-125.

ARİSTOTELES, t. M. (2006). *Retorik (Rhetoric: Belâgat ilmi, konuşma sanatı).* İstanbul: YKY.

ARSLAN, A. (2-4 Şubat 1996). *II.Kur'an Haftası Sempozyumu.* Ankara: Fecr.

AŞÇI.İbrahim Dede, M. K.-E. (2006). *Aşçı Dede'nin Hatıraları,.* İstanbul.

AŞKAR, M. (2004). M. AŞKAR içinde, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı.* İstanbul: (Doktora Tezi-1997).

AŞKAR, M. (1997). *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı.* İstanbul: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TEMEL İslam Bilimleri Anabilimdalı (Tasavvuf Tarihi) (Doktora Tezi-1997).

ATAÇ, A. (1993). *Kelâm Ve Tasavvuf Açısından Tevessül.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı (Doktora Tezi) 25868.

ATAY, P. D. (1 : 2 2003). Gazâlî Ve İbn Rüşd Felsefesinin Karşılaştırılması. *Kelam Araştırmaları* (s. 3-48.). içinde Ankara Ü. İlahiyat Fak. Emekli Öğretim Üyesi.

ATEŞ, S. (1971). *İrfan Sofraları Niyazîi Mısrî.* Ankara.

AYDIN, M. S. (13-19 Ocak 1997). *III. Kur'an Haftası Sempozyumu.* Ankara: Fecr.

AYDIN, Y. H. (1999). *Kur'ân-ı Kerim'de İnsan Psikolojisi.* İstanbul: Timaş.

AYKUT, Ş. (1976). *Bursa'nın Manevi Tarihi.* İstanbul.

AYNİ, P. D. (1995). *Şeyh-i ekberi Niçin Severim.* İstanbul.

BAĞIŞ, O. (1995). *Niyâzî-i Mısrî Divanında Din ve Tasavvuf.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Bölümü Türk-İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, -41442.

BAHADIROĞLU, M. (2003). *Vâkıat-I Hüdâyî'nin Tahlîl veTahkiki (I. Cild)İnceleme-Metin Doktora Tezi .* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı.

BAKA, M. (2008). *Saidi Nurside Haşr.* Sakarya: Sakarya Ünv. İlahiyyat Fak.Bitirme Çalışması 0404.00023.

BATİSLAM, D. H. (2005). Divan Şiirinde Sabâ.

BATÎSLAM, H. D. (2002). Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG.

BAYRAKLI, B. (2002). *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri.* İstanbul: Sidre.

BAZ, İ. (2004). *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri.* Ankara: YÖK, Doktora Tezi.

BAZERGÂN, M. (1998). *Kur'ânın Nüzül Süreci.* Ankara.

BİLGİSEVEN, Â. K. (1998). *Niyâzî-i Mısrî'den Esintiler.* İstanbul.

BİNNEBİ, M. (2003). *Kur'ân-ı Kerim Mucizesi.* İstanbul: Boğaziçi.

BÖCÜZÂDE, S. S. *Hakayık'ül-beyân fi eşkâli'l-ezmân "Yahut""Ne Derekeye İnmiştik Ne Dereceye Çıktık" "Üç Devirde Gördüklerim" .*

BURSEVİ, İ. H. *Vâridat-ı Kübra.* Bursa.

CHURCWARD, C. J. (1934). *MU ÇOCUKLARI, Mu 'nun Mukaddes Sembolleri.* New York.

COŞKUN, İ. (2008). *Muhyiddin İbn Arabi'nin Felsefesinde "Allah" Mefhumu* (Cilt (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), yıl: 9 [2008], sayı: 21, ss.117-143). Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi.

ÇAKMAK, M. (-1994). *Tasavvufi Düşüncede Şeytan.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Y.Lisans Tezi,36892.

ÇAKMAKLIOĞLU, M. M. (7 -2006). Muhyiddin İbnü'l-Arabî (560-638/1165-1240), Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye Fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (Cilt 17, s. 283-302). içinde

ÇAKMAKLIOĞLU, M. M. (2005). *Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı.

ÇALIŞKAN, Ö. G. (Cilt 5, Sayı 1,Ocak-Haziran 2005). Kur'an'ın Nuzûlü ve Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a) Meselesi. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 215-240.

ÇAVUŞOĞLU, P. D. (1981). *Divanlar Arasında.* Ankara: Umran.

ÇAYLIOĞLU, A. (1994). *Niyazii Mısri Şerhleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Felsefesi Bilim Dalı-Y.Lisans Tezi-36851.

ÇEÇEN, H. (2006). *Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları.* İstanbul.

ÇELİK, Ö. G. (YIL:2003 Cilt:1 Say :1). Emevi Devlet Otoritesinin Tesisinde Haccac B. Yusuf Es-Sakafî'nin Fonksiyoner Rolü.

ÇELİK, Y. (1994). *İsmail Hakkı Bursevi'de Basiret anlayışı.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilîm Dalı -Y.Lisans, 36931.

Çeltik, M. T.-H. (2004). *Selim Divane, Ariflerin Delili Müşkillerinin Anahtarı.*

ÇETİN, T. (1999). *Vâridat-ı Kübra.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Y.Lisans Tezi, 87344.

ÇEVİKBAŞ, S. (1994). *Platon ve Muhyiddin İbn-i Arabî'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı. Y.Lisans Tez, 31734.

ÇİFÇİ, A. (2003). *Abdulbâki Gölpınarlı'nın Hayatı ve Eserleri.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü -Y. Lisans Tezi 136948.

ÇİFT, S. (2003). *Hakîm Tirmizî Ve Tasavvuf Anlayışı.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Doktara Tezi,128062; 2003.

ÇİMEN, Ş. (2002). *Şuayb Şerefeddîn Gülşenî Hayatı-Mektupları.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı -110334-Y.Lisans Tez.

DAHLKE, T. D.-R. (2002). İstanbul.

DEMİRCİ, M. (İzmir 2005). Emevîlerden Abbâsîlere Geçiş Sürecinin Bir Tanığı: Abdullah İbnü'l-Mukaffâ Ve "Risâletü's-Sahâbesi". *D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı XXI,* , 117-148.

DEMİRLİ, E. (2003). *Sadreddin Konevi'de Marifet ve Vücûd.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı -Doktora Tezi, 124699.

DOKSAT, D. D. (10-11 Aralık 1998). Baş Ağrıları Ve Psikiyatri İ.Ü. CerrahpaŞa Tıp Fakultesi Surekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri. *Baş Ağrıları – Baş Dönmeleri Sempozyumu* , 79-107.

Dostoyevski, H. K. (2004). *Yeraltından Notlar.* İstanbul : Timaş.

DÜRÜŞKEN, Ç. (2001). *Roma'da Rhetorıca Eğitimi.* İstanbul: Kanaat.

DÜZDAĞ, M. E. (1972). *Şeyhülislâm Ebussu'ud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı.* İstanbul : Enderun Kitabevi.

DÜZGÜN, Ş. A. (2: 1 2004). Tecrübe, Dil Ve Teoloji:'Dini Tecrübe'nin Teolojik Yorumu. *Kelam Araştırmaları* , 27-46.

EFLÂKÎ, A., & trc:Tahsin YAZICI. (1995). *Ariflerin Menâkıbı.* İstanbul: MEB.

EİNSTEİN, A. (1976). *İzafiyet Teorisi.*

El-YARBUZÎ, M. E. (22 / RAMAZAN /1404). *İslamda Namazı Terk Etmenin Hükmü.*

EMEKSİZ, Z. (2008). Mervan b.el-Hakem. *http://www.akademiktarih.com* .

ERDOĞAN, İ. (7 [2006], sayı: 17). İslâm Düşüncesi'nde "Kâmil Tabiat/Tıbâu't-Tâmm" Fikri. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* , 121-149.

ERDOĞAN, K. (1998). *Niyazî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni.* Ankara: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 26563.

ERDOĞMUŞ, E. M. (2003). *Ehli Sünnet Ve On İki İmam .*

ERDOĞMUŞ, M. M.-Ş. (2002). *Mesih Deccal ve Yecuc Me'cuc.* Çubuk.

EREM, P. D. Psikanalizm Açısından Ceza Hukuku. Ankara: Ankara Üniversitesi Hacettepe Fakültesi.

ERGİN Hasan Cafer, (.-1. (Yz_K.000544 -297.792 Belediye Yazmaları - Depo). *Niyazi-i Mısri Hakkında Etüd.* İstanbul: Belediye Atatürk Kitaplığı.

ERGİN, O. N. (1942). *Balıkesirli Abdülazîz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti.* İstanbul.

ERGÜL, N. K. (2002). *Hakikatü't-tevzil fî Dekâiku't-tenzil Tahkik ve Tahrici.* Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı-125442-Doktora Tezi.

Eroğlu Nuri. (2007). Tasavvuf Bi't-Tarîkat Risalesi. M. TATÇI içinde, *Elmalı'nın Canları* (s. 58-92). Antalya.

EROL, M. (2002). *Azbî Baba Divanı.* Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi 122267.

ESKİGÜN, K. (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar.* YÖK, Y.Lisans Tezi.

Evliya Çelebi. (2006). *Seyahatnamesi.* İstanbul: Yenişafak.

FENTON, P. B. (2004). Yahudilik ve Tasavvuf. *13* (1), 245-260.

FOULGUİNE, P. (1998). *Varoluşçunun Varoluşu.* İstanbul: Kuram.

FUADÎ, Ö. *Menakıb-ı Şeyh Şaban-ı Veli.*

GEÇDOĞAN, R. (2005). *"İlim" Ve "Ruh" Kavramlarının Felsefe-Kelam İlişkisi Bağlamında Değerlendirilmesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, Y. Lisans Tezi.

GEYLÂNÎ, A. P. (2005). *Dîvân.*

GEYLÂNÎ, S. A. (1979). *Günye't-üt Talibîn* (Cilt I-II). İSTANBUL: Çelik.

GÖKYAY, O. Ş. (1987). *Molla Lutfi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

GÖLPINARLI, A. (1985). *Mevlânâ Celâleddîn.* İstanbul: İnkilap.

GÖLPINARLI, A. (tarih yok). Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası, c. VII,.

GÖMEÇ, P. S. *Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet* (s. .ss. 79-104). içinde A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü.

GÜLER, D. D. (tarih yok). Ali b. Ebî Talib'in Günümüz Problemlerine Işık Tutan Bazı Ahlak İlkeleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* , 35-46.

(3:2 - 2005). Tarih Ve "Tarih-Dışı" Arasında Gelenek - Tradition Between History and Meta-History -. P. D. GÜLER içinde, *KELAM ARAŞTIRMALARI* (s. 45-50.). Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi.

GÜLER, Z. (2004). Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü . *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 14* (1), 103-121.

GÜMÜŞEL, H. (2003). *Beklenen Mehdi.* İstanbul.

GÜNDOĞDU, Y. D. (tarih yok). Abdülmecîd Sivâsî'nin Mevlânâ'nın Şathiyye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'ne Yaptığı Şerh: Şerh-i Ebyât-ı Celâleddîn-i Rûmî.

İbn Arabi'de "Dînlerin (Aşkın) Birliği" ve "İbadet" Meselesi' Hakkında Bir Değerlendirme. D. GÜRER içinde, *Tasavvuf* (s. 9-54). Selçuk Ü. İlâhiyar Fakültesi Konya.

GÜRER, Y. D. (2002). İbn Arabî'de Lügat, Istılah Ve Bâtın Anlamlarıyla Din Kavramı. *Marife, Yıl 1. S. 3, Konya* , 43-54.

GÜRİZ, A. A. GÜRİZ içinde, *İrade Hürriiyeti.*

Hafız-ı Şirazî, t. A. (1985). *Divânı.* İstanbul: MEB.

HALDUN, İ. t. (2004). *Mukaddime.* İstanbul.

Halil CİBRAN, t. Ö. (1970). *Hak Erenler (Nebi).* İstanbul: Gür Kitabevi.

HAS, İ. (2002). *Menakıb-name-i Hasan Unsi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Heyet, T. D. (2008). *Türk Düşüncesi.* İstanbul: İrfan Yayıncılık.

HÜDAYİ, A. M. *Vâkıat-ı Hüdâyî.*

Hz. Ali, t. M. (1981). *Divân-ı.* İstanbul: Ana.

İbn'ul Arâbî, t. S. (1977). *Futuhat-ı Mekkiye, .* İstanbul.

İBN'ÜL ARÂBÎi, M. *Risaleler- Nakş-el Fusus.* İstanbul: Kitsan.

İbrahim RAKIM. (1750). *Vakıât-ı Niyazî-i Mısri.* Süleymaniye Kütüphanesi No: 790 (İzmir Bölümü): Yazma.

İDİZ, F. (2006). Tasavvufta İlm-İ Zahir-İlm-İ Batın Anlayışı . *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* (25), 237-260.

İNANÇER, Ö. T.-B. (2006). *Vakte Karşı Sözler, .* İstanbul.

İPEKTEN, H. (1986). *Nâ'ili.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

İsmail Hakkı Bursevi, t. A.-İ. (1997). *Kitab-ı Netice.* İstanbul.

KAHRAMAN, Y. D. (2002). *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği.* Sivas: Akedemi Yayıncılık.

KARA, K. (2002). *Karabaş Veli Hayatı Eserleri ve Fikirleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı - Doktara Tezi-109319.

KARA, K. (1997). Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, . Ankara: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı Y.LİSANS.

KARA, M. (2002). Makbûl Ve Maktûl Tasavvuf Kültürü İle İlgili Tesbitler, Problemler, Teklifler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi , 11* (1), 1-16.

KARAALP, S. A. (2009). *El-Hikem.* İstanbul: Ege.

KARABEL, H. F. *Nurşin Meşâvihından Şeyh Hazret Muhammed Ziyâuddinin Mektubatı.* Adıyaman.

KARACA, H. (2006). *Ahmed Mahir Efendi'nin El Muhkem Fi Şerhi'l - Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa).* İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı-207592-Yüksek Lisans Tezi .

KARTALCI, M. (2004). *Milli Mücadelede Ali Kemali Efendi Hayatı.* Ankara: YÖK-Master Tezi-145111.

KAVRUK, P. D. (2004). *Niyâzî-i Mısrî Hayatı ve Eserleri.* Malatya.

KEESİNG, E. (2006). *Gönül Gözünü Açın.* İstanbul: Okyanus.

KEKLİK, G. (2007). *Hadis Rivayetlerinde iyilik ve Kötülük Kavramları.* Ankara: YÖK-Yüksek Lisans Tezi.

KEKLİK, N. (1980). *İbn-i Arabî'nin eserleri ve kaynakları için mısdak olarak elFutuhât el-Mekkıyye,.* İstanbul,: İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay.

KELEŞ, D. D. İslam İktisat Zihniyetinin Oluşmasında Zühd Hadislerinin Rolü. *Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ'YE Armağan* (s. 575-591). içinde Dicle Üniversitesi İlahiyât Fakültesi.

KESKİN, H. (tarih yok). Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu.

KILIÇ, M. E. (1 (2004)). Bir Metodun Metodolojisi: Dini İlimler Metodu Olarak Tasavvufa Mukayeseli Bir Bakış . *Usûl I* , 91 - 109.

KILIÇ, M. E. (1995). *Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Doktora Tezi-42349.

KILIÇ, S. (2-4 Şubat 1996). *II.Kur'an Sempozyumu; Metnin Yorumu Beşeri Alana İnmiş Cevapların Okunması.* Ankara: Fecr.

KOÇ, T. (1990). *Ölümsüzlük Açısından Ruh ve Beden İlişkisi.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilîmler Anabilim Dalı- Doktora Tezi-9723.

KOÇ, Y. D. (2000). Platon ve Yunus Emre Düşüncesinde "Sevgi Ve Aşk". *Felsefe Dünyası , 2* (32), 37-47.

KONUK, H. (2001). *Vani Mehmet Efendi'nin Münşe'atı.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KONUR, H. (Sayı XXI, İzmir 2005,). Horasan'ın İslam Ve Tasavvuf Tarihine Katkısı (H. I-V. Asırlar) . *D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi* , ss.3-27.

KONUR, H. (1992). *Kemal Paşa-zade'nin Kaside-i Hamriyye Şerhi.* iZMİR: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı-Y.Lisans-21406.

KOTKU, M. Z. (1985). *CömertlikK.* İstanbul: Seha.

Kuddûsî, B. M. (Tarihsiz). *Pendnâme-Nasihatnâme ve Mektupları Türkçe Çevirileri.* ---: İbrahim EREN.

KUMANLIOĞLU, H. F. (1988). *Muhammed Nûrü'l-Arabî Hayatı, Şahsiyeti Ve Bazı Tasavvufî Görüşleri.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- 4112 Yüksek Lisans Tezi.

KUNDERA, M. t. (1986). *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği.* İstanbul: İletişim.

KURT, A. V. (1997). *Magrib Ve Endülüs'de Hadis İlmi'nin Gelişim Safhaları Ve Muhyiddin İbnu'l- Arabi'nin Hadis Kültürü.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı -Doktora, 62543.

KÜÇÜK, O. N. (2001). *Fîhi Mâfîhi Ekseninde Mevlana'nınTasavvufî Görüşleri.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabîlim Dalı. Y. Lisans tezi 109264.

M.J.L.Young, t., & Süleyman Gezer. (2003/1 c. II, sayı: 3). Kur'ân'da Kötülük İlkesinin Ele Alınışı,. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi,* , 175-182.

Marcus AURELIUS, t. Ş. (2006). *Düşünceler.* İstanbul : YKY.

MARDEN, O. S. (2007). Gücünü Geliştirme Teknikleri-. *ÖĞRETMEN, Gelişen-Geliştiren* (Mayıs), 4-5.

Max HORKHEİMER, t. M. (2005). *Geleneksel ve Eleştirel Kuram.* İstanbul: YKY.

MERTER, M. *Dokuz Yüz Katlı İnsan.*

MEVLANA, & trc.AbdulbakiGÖLPINARLI. (1965). *Mecalis-i Seb'a.*

MONTAIGNE, t. S. *Denemeler .* Cem yayınevi .

Muhyiddin-i Arabî, t. S. (1996). *Meleklerin Ruh âleminden Maddî Âlemine İnişi .* İstanbul: Esma.

MURDOCH, İ., & Hilâv, t. S. (1983). *Sartre'in Yazarlığı Ve Felsefesi,.* İstanbul.

MUSAOĞLU, A. (1999). *Uygarlığın Tarihi.* İstanbul: Vural Yayıncılık.

Mustafa TATCI-Cemâl KURNAZ-YaşarAYDEMİR. (2000). *Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî.* Ankara: Akçağ.

NİETZSCHE, F., & h. H. (2006). *Böyle Buyurdu Zerdüşt.* Ankara: Kitap Zamanı.

Niyazî-i MISRÎ. (1223). *Mecmua-i Kelimât-i Kudsiye-i Hazreti Mısri.* Bursa Sultan Orhan Kütüphanesi 690.

Niyazi-i Mısri. *Risale-i ahval-i haşr ve mead.* Atatürk Kitaplığı, İstanbul: 297.41275 H-Osman Ergin Yazmaları - OE_Yz_000537/05-diğer nüsha 297.7 NİY OE_Yz_000125/03.

Niyazi-i Mısri. *Risale-i eşrat-ı saat* (Cilt 297.453 NİY-BEL_Yz_K.000502/02; 297-7 MC_Yz_K.000339/06). Atatürk Kitaplığı, İstanbul.

Niyazî-i Mısri. *Rısale-ı Hızırıyye-ı Cedide.*

Niyazi-i Mısri. (H. 1184). *Şerh-i beyan-ı (Ene noktai tahte'l-ba) İmam-ı Ali.* İstanbul: Atatürk Kitaplığı MC. Yazmaları - Depo 297.7 NİY MC_Yz_K.000339/07.

Niyazi-i Mısri. *Şerh-i esma el-husna.* 297.412 NİY BEL_Yz_K.000502/04: Atatürk Kitaplığı, İstanbul.

Niyâzî-i Mısrî, S. E. (2003). Risâle-i Eşrât-ı Saat. *Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî.* içinde Ankara: İmaj.

Niyâzî-i Mısrî, S. E. (2003). Risâle-i Vahdet-i Vücud. *Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî.* içinde Ankara: İmaj.

Niyâzî-i Mısrî, S. E. (2003). Şerh-i Esmâ-i Halvetiyye. *Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî.* içinde Ankara: İmaj.

Niyazi-i Mısri, t. M. (1929). *ed-Devret el-arşiye fi ahkam el-ferşiye tercümesi.* İstanbul: Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları - Depo BEL_Yz_K.000546297.7 NİY.

NUR, S. M. (1982). *Mısrî Niyazi Dîvânı Şerhi.* İstanbul.

OCAK, A. Y. (1998). *Zındıklar ve Mülhidler.* İstanbul: Tarih Vakfı ve Yurt Yayınlrı.

OKUDAN, R. (Yıl: 8 [2007], Sayı: 19,). Aydınoğlu Tekkesi Son Postnişîni Hafız Bekir Necmeddîn Sıdkî . *Tasavvuf | İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi,* , ss. 265-295. .

OKUMUŞ, A. (1998). *Menâkıb-ıŞeyh Şa'ban-ı Veli.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı . Y.Lisans Tezi-74585.

OKUMUŞ, M. (2004/2). Semantik Ve Analitik Açıdan Kur'an'da "Salât" Kavramı. *III,* (6), 1-30.

ÖGKE, A. (2000). *Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufı Görüşleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı - Doktora-97061.

ÖZDEMİR, H. (2008). *Hatırat-ı Türkelili Mevlana Küçük Hüseyin.* İstanbul: Basılmamış.

ÖZDER, C. (2006). *Kuantum Felsefesi ve Mutluluk.* İstanbul: Okyanus.

ÖZEL, İ. (2007). *Çenebazlık.* İstanbul: Şule.

ÖZEL, İ. (2008). *Tehdit Değil Teklif.* İstanbul: Şule.

ÖZEL, İ. (2006). *Üç Mesele.* İstanbul: Şule Yayıncılık.

ÖZLER, N. (2004). *Tasavvufta Hızır Telakkisi ve Niyazîi Mısrî'nin Hızır Risalesi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlâhiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Y.Lisans Tezi-149218.

PALİN, D. A., & Uslu, t. F. (2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8). Din Felsefesi Nedir? *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 121-154.

Paul RICŒUR, t. M.-S. (2007). *Zaman ve Anlatı.* İstanbul: YKY.

Peter LORIE - V. J. HEWITT, F. ç. (2001). *Nostradamus 1992'den2001'e Kehanetler Orijinal adı: Nostradamus, The end of the Millennium.* İstanbul: Philip Dunn- The 13 o ok Laboratory / The Clark Agency Ltd.

SAFA, P. (2003). *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistizm.* İstanbul.

SAHİLLİOĞLU, D. D. İ B N—İ N Ü C E Y M'in Rüşvet Hakkındaki Risalesi. İst. Ün. İktisat Fakültesi.

SANAY, Y. D. (1986). *Hilmi Ziya Ülken.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Saruhânî, İ.-i. Î.-y. *İbn-i Îsâ'nın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi.* Ankara Millî Kth. Yz. A. 488,Yz. A. 864 .....

SAY, Y. (tarih yok). Osmanlı Yönetimine Karsı Siyasal-Dini Bir Tez :Bedreddiniler, Börklüceliler, Torlaklar .

SELÇUK, B. (Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246). Fuzûlî'de Gözyaşı.

Sıddîk, S. E. (1998). *Menâkıb-ı Çihâr-ı Yâr-i Güzîn* . İstanbul: Hakikat .

SOMAKCI, Y. D. (15-2003/2). Türklerde Müzikle Tedavi. *Haliç Üniversitesi Konservatuvar Türk Musikisi Bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 131-140.

SOYSALDI, İ. (yıl: 8 [2007], sayı: 19). Halvet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme . *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,* , ss. 235-243.

SÖYLEMEZ, Y. D. (2004/2, 17). Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı . *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 71-90.

ŞAHİNLER, N. (2004). *ÇETREFİL BİR ADAM Prof. Dr. AHMED YÜKSEL ÖZEMRE.* Trabzon.

ŞEKER, N. (1998). *İlk Dönem Sufilerinde Hadis Yorumu.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü -72650 (Doktora Tezi).

Şems-i Tebrizî, M. N. (2007). *Makâlât.* İstanbul: Ataç.

Şeyh Mahmûd Şebüsterî, t. M. *Gülşen-i Râz.* Kitsan.

Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşeni. (2001). *İzâhu'l-Merâm Fî Meziyyeti'l-Kelâm Şerhu'n Noktati ve'l kalem.* İstanbul: Buhara .

ŞICIK, P. D. (tarih yok). Kur'an-ı Kerim'in Terceme Edilmesi Ve Âyetlerinin Sıhhatli Anlaşılması Konusunda Bazı Mülâhazalar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi* .

ŞİMŞEK, H. İ. (yıl: 8 [2007], sayı: 19,). Kıyâmet ve Alâmetlerinin Tasavvufî Tecrübe Açısından Yorumlanışı. *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* , 123-142.

TANKUT, H. R. *Türk Dil Bilgisine Giriş.* Ankara: TDK.

TANKUT, O. H. (1936). *Güneş Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri Birinci Kitap Türk Dil Bilgisine Giriş* . İstanbul,: Devlet Basımevi, .

TATCI, M. (2/4 Fall 2007). Bu Yolda Acâib Çok: -Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Yorumu- . *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* , 740-749.

TATÇI, D. M. (2007). *Elmalı'nın Canları.* Antalya.

TEKELİ, H. (1991). *Ahmed Gazzi'nin Hayatı Ve Tasavvufi Görüşleri.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm İslâm-14535 Yüksek Lisans Tezi.

TEKHAFIZOĞLU, A. (2005). *Nur Risaleleri'ne Eleştirel Bir Yaklaşım (Risale-İ Nur'un İçyüzü).* Ankara.

TEMİZKAN, Y. D. Falı, Bir Kur'ân; Fortune, A Qur'an. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü: http://www.millifolklor.com.

Tevfîk, Ç. M. *Levâyihu'l-Kudsiyyefî Fedâili'ş- Şeyhi'l-Ekber (İbn Arabî'nin fazileti hakkında kudsî parıltılar).*

TOLSTOY, t. Z. (2005). *Din Nedir?* İstanbul.

TUNA, T. (1995). *Sonsuz Uzaylar.* İstanbul.

TURGUT, A. K. (2004). *Muhammed İkbâl'de İlahi Bilgi.* Adana : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.

ULUDAĞ, P. D. İstimdâd. *Tasavvuf* (s. 9-26). içinde Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi.

UYSAL, M. (23 Bahar 2007). Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler). *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 73-107.

UZUNÇARŞILI, O. P. *Büyük Osmanlı Tarihi.* Türk Tarih Kurumu.

ÜLGER, M. (2007). *Hoca Abdulkerim Efendi'nin Felsefi Görüşleri .* Ankara: Ankara Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Felsefe Ve Din Bilimleri (İslam Felsefesi) Anabilim Dalı Doktora Tezi .

Ümmî Sinan. (Antalya). Tasavvufî Risalesi Kutbü'l-Maânî (Manâların Zirvesi). M. TATÇI içinde, *Elmalı'nın Canları.* 2007.

VAROL, M. B. (1990). *Ehl-i Beyt Ve Siyâsî Faaliyetleri.* Konya Doktora Tezi-87323: T.C. Yükseköğretim Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.

VASSAF, O. H., & hzl. Prof.Dr. Mehmet AKKUŞ- Prof.Dr. Ali YILMAZ. (2006). *Sefine-i Evliya.* İstanbul.

VELED, S. *İbtidânâme.*

WATT, W. M., & KAHRAMAN, t. H. (21 Bahar -2006). Tanrı Sûretinde Yaratılma: Created In Hıs Image: A Study In Islamıc Theology S. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İslâm Kelâmına Dair Bir Araştırma* , 253-263.

YALOM, & İrvin D., t. A. (2000). *Nietzcsche Ağladığında.* İstanbul.

YAMAN, B. (Ekim,2002). *Tercüme-i Cifru'l-Câmî.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Doktora Tezi-113447.

YAR, D. D. (4 : 2 -2006). Hz. İbrahim Ve Akılcı Metodu. *Kelam Araştırmaları* (s. 87-104.). içinde

YAZÇİÇEK, R. (yıl 2 sayı 1 Aralık 2004). Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebced- Harfler ve Rakamlar Metafiziği. *MİLEL VE NİHALinanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* , 75-114.

YAZICI, A. E.-t. (1995). *Ariflerin Menkıbeleri.* İstanbul: M.E.B.

YAZICIZÂDE, A. B. (1999). *Dürr-i Meknûn.* İstanbul: TVYY.

YILDIZ, A. D. (Bahar / 2004). Eski Bir Bahçenin Yeniden Düzenlenişi ya da Fuzûlî'nin Hikaye-i Leylâ ve Mecnun'u Sunuşu . *Bilig* (Bahar / 2004), 201-222 .

YILDIZ, D. M., & Tatcı, D. M. (2007). *İstanbul Velîleri Ve Delileri.* İstanbul.

YILMAZ, N. (1993). *Abdülehad Nûrî-i Sivasî Ve Mir'âtü'l-Vücûd Ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Bilim Dalı, Y.Lisans Tezi, 27129.

YILMAZ, P. D. (tarih yok). Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri Ve İbn-İ Îsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-İ Hüsnâ'sı. *C.Ü.İlahiyat Fakültesi* .

YÜCER, H. M. (yıl: 9 [2008], sayı: 21). Bir İbn Arabî Müdafaası:Çerkeşîzâde Mehmed Tevfîk Efendi ve Levâyihu'l-Kudsiyyefî Fedâili'ş- Şeyhi'l-Ekber Adlı Eseri. *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)* , 331-351.

YÜCER, H. M. (1996). *Meratib-ül Vücud Hakkında Üç Risale.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı -53611-Y. Liasns Tezi.

ZWEIG, S., & SALİHOĞLU, t. H. (2005). *Ruh yoluyla Tedavi Özgün Adı: Die Heilung durcb den Geist. 1931* (Cilt 1. Baskı: Mayıs). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.